

umb

UNIVERZITA
MATEJA BELA

V BANSKEJ BYSTRICI

Ivana ŠOŠKOVÁ (ed.)

**VII. SLOVENSKO-ČESKÉ STRETNUTIE
DOKTORANDOV
A POSTDOKTORANDOV Z ODBOROV
PRÁVNEJ HISTÓRIE, ROMANISTIKY
A PRÍBUZNÝCH VEDNÝCH ODBOROV**

Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie
konanej dňa 18. septembra 2019 na pôde Právnickej fakulty
Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

 BELIANUM

**UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA DEJÍN ŠTÁTU A PRÁVA**

Ivana ŠOŠKOVÁ (ed.)

**VII. slovensko-české stretnutie doktorandov
a postdoktorandov z odborov právnej histórie,
romanistiky a príbuzných vedných odborov**

*Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej dňa 18. septembra 2019
na pôde Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*

Banská Bystrica 2020

ŠOŠKOVÁ, Ivana (ed.): VII. slovensko-české stretnutie doktorandov a postdoktorandov z odborov právnej histórie, romanistiky a príbuzných vedných odborov : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej dňa 18. septembra 2019 na pôde Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Banská Bystrica : Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2020. 132 s. ISBN 978-80-557-1693-0.

Editor: Doc. JUDr. Ivana Šošková, PhD.

Recenzenti: Doc. JUDr. Ivana Šošková, PhD.
Mgr. Zuzana Mičková, PhD.

Vydavateľ: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Právnická fakulta.

Zborník neprešiel jazykovou úpravou. Za obsah príspevkov zodpovedajú autori.

Dielo je chránené autorskými právami. Týka sa to kopírovania, výňatkov, časti textov, ilustrácií, mediálnej a mechanickej reprodukcie, zaznamenávania v zariadeniach na spracovanie údajov. Toto opatrenie sa vzťahuje aj na rozširovanie cez internet. Šírenie bez písomného súhlasu majiteľov autorských práv je trestné.

ISBN 978-80-557-1693-0

OBSAH

Slovo na úvod	4
MOC A NUTNOST' V DIELE N. MACHIAVELLIHO <i>(Andrea Kluknavská)</i>	5
TRESTNÝ ČIN VRAŽDY – VÝVOJ PRÁVNÍ ÚPRAVY NA NAŠEM ÚZEMÍ <i>(Alena Korábová)</i>	18
TRISTE TRIESTE: NÁHLAD DO DEJÍN TALIANSKEJ RASOVEJ POLITIKY <i>(Ingrid Lanczová)</i>	27
STANOVENIE VEKOVÝCH HRANÍC PROSTREDNÍCTVOM PRÁVA – MOŽNÁ PRÍTOMNOSŤ AGEIZMU? <i>(Olexij M. Meteňkanyč)</i>	43
ARGUMENTAČNÍ INSPIRACE – POZEMKOVÁ REFORMA OD ŘÍMA K ČESKOSLOVENSKU <i>(Lucie Mrázková)</i>	60
PRÁVO VE STŘEDOVĚKÝCH HRDINSKÝCH EPOSECH <i>(Martin Pelikán)</i>	73
POSTAVENIE A ÚLOHY SPRÁVCOV MIESTNYCH DANÍ A POPLATKOV V HISTORICKOM A PRÁVNOM KONTEXTE ÚZEMIA SLOVENSKA <i>(Martin Skaloš - Tatiana Kubincová)</i>	88
ČESKOSLOVENSKÉ MOŘE <i>(Vojtěch Vrba)</i>	107
NEODKLADNÉ OPATRENIA VO VECIACH ÚPRAVY OSOBNEJ STAROSTLIVOSTI RODIČOV O DIEŤA A S TÝM SÚVISIACE OTÁZKY <i>(Ivana Zmeková)</i>	117

Slovo na úvod

Dňa 18. septembra 2019 sa na pôde Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici konalo stretnutie doktorandov a postdoktorandov v odbore právnych dejín, resp. teórie a dejín štátu a práva, ako aj v odbore rímskeho práva, či iných príbuzných vedných odborov. Uvedené stretnutie bolo milým pokračovaním v tradícii založenej v roku 2013 Právnickou fakultou Masarykovej univerzity v Brne, kde sa takéto podujatie stretlo s ohlasom na všetkých právnických fakultách bývalého Československa a vyvinulo sa do pravidelnej organizácie doktorandských a postdoktorandských konferencií v odbore právnych dejín a rímskeho práva, v takpovediac striedavom „móde“ českých a slovenských fakúlt. Tento v poradí VII. ročník sa tak stal ďalším z tradičných vedeckých platforiem pre širokú akademickú a vedeckú právno-historickú a romanistickú obec, kde mohla v pokojnom a neformálnom prostredí nadväzovať nové a podporovať či obnovovať staré profesionálne a priateľské kontakty, kde sa právno-historická „československá“ komunita mohla vedecky a ľudsky zdieľať, slobodne diskutovať a vedecky konfrontovať.

Medzinárodná vedecká konferencia s názvom **VII. slovensko-české stretnutie doktorandov a postdoktorandov z odborov právnej histórie, romanistiky a príbuzných vedných odborov** umožnila svojim adresátom výmenu skúseností z ich doterajšieho štúdia a akademického života, no predovšetkým vytvorila priestor pre ich vzájomnú prezentáciu čiastkových výsledkov vedeckého bádania, vychádzajúcich najmä z tém ich dizertačných prác. Spolu s doktorandmi sa konferencie zúčastnili tiež ich školitelia, ako aj starší kolegovia, s ktorými tu mali možnosť prediskutovať vlastné vedecké zámery a témy, v rámci vytvorenia určitej širšej intelektuálnej platformy. Výsledkom tohto odborne i ľudsky vydareného podujatia je predkladaný zborník vedeckých prác.

Editorka

MOC A NUTNOSŤ V DIELE N. MACHIAVELLIHO¹

The power and necessity in the work of Niccola Machiavelli

Andrea Kluknavská

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Právnická fakulta, Slovenská republika

ABSTRAKT

Autorka sa v predkladanom príspevku venuje problému moci a nutnosti v diele Niccola Machiavelliho „Vladár“, ktoré ešte aj v súčasnosti vyvoláva rozporuplné stanoviská, najmä vo vzťahu k využívaniu nemorálnych prostriedkov pri udržaní si moci.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

vladár, moc, nutnosť, machiavellizmus

ABSTRAKT

The author deals with the problem of power and necessity in the work of Niccola Machiavelli's "The Prince", which still contradicts contradictions, especially in relation to the use of immoral means in maintaining power.

KEYWORDS

regent, power, necessity, machiavellism

Úvod

Machiavelli patrí nesporne k známym, velebeným, avšak aj k sporným a zatracovaným mysliteľom. Svoju slávu a zatratenie získal o.i. prostredníctvom svojich diel, predovšetkým svojim dielom *Vladár* (*Il principe*).² Čo sa týka prijatia tohto presláveného diela, môžeme povedať, že sa k dielu ako aj k jeho autorovi viažu protichodné stanoviská.³ Od jedného storočia

¹ Príspevok je výstupom grantového projektu VEGA 1/0138/18 „Marxizmus stále živý? K prehodnoteniu učenia K. Marxa v súčasnom právnom a ekonomickom myslení.“

² MACHIAVELLI, N. *Vladár. Úvahy o vláde*. Preložil Mikuláš Pažitka. Bratislava : Tatran, 1968, s. 11-64.

³ Pozri napr. FRIDRICH II. VELIKÝ. *Antimachiavell neboli vyvrátení Mechiavelliho Vladáre*. Bratislava : EKO (rok neuvedený).

k druhému, od jednej generácie k druhej nenachádzame len jednoduchú zmenu, ale úplný obrat v názoroch na tohto autora.⁴ Machiavelli totižto vo svojom diele *Vladár* popisuje spôsob ako sa dostať k moci, ako si ju udržať, a to aj nasadením nemorálnych prostriedkov.

Machiavelliho obraz v dejinách bol a aj je nestály, kolísavý, zamotaný cez stanoviská priazne a odmietania, hanby a chvály. Máme však za to, že tento obraz je veľmi zjednodušený a neadekvátny. Dielo tohto mysliteľa si podľa nášho názoru zaslúži pochopenie a nestrannosť pri skúmaní jeho práce *Vladár* – ide o náročný proces, spojený s odkrývaním viacvrstvého myšlienkového materiálu tohto renesančného mysliteľa. Ako uvádza Belás: „*V tejto súvislosti je potrebné usilovať sa o zachytenie tohto podstatného, centrálného, umožňujúceho vytvoriť predpoklady pre adekvátne zmocnenie sa ambivalentností, takých charakteristických pre prácu Machiavelliho*“.⁵

Niccolò Machiavelli v kontexte svojej doby

Ak chceme pochopiť samotného mysliteľa a jeho dielo, je potrebné venovať sa aj keď v krátkosti jeho životu a dobe, v ktorej žil, pretože iba takto môžeme pochopiť a získať ucelený obraz o skúmanom texte.

Machiavelli sa narodil v roku 1469 v starej toskánskej rodine vo Florencii. Otec bol právnikom, zapáleným humanistom a mal kontakty s význačnými učencami.⁶ Ako sa dozvedáme zo *Spomienok (Libro di Ricordi)* otca, dôkladne sa staral o vzdelanie svojho syna Niccola. Rodičia mu umožnili študovať u súkromných učiteľov. Neskôr študoval latinčinu, gramatiku, aritmetiku a taktiež vykonal skúšku z latinského písomného prejavu a ako sa dozvedáme z uchovaných listov odmlada sa zaujímal o politiku.⁷ Svoje vzdelanie ukončil na Florentskej univerzite, kde bol žiakom Marcella Adrianiho.

Sám prežíva zmeny, ktoré zasiahli Európu. V roku 1494 samotné Taliansko zažilo zmenu európskych historických pomerov, stáva sa totiž bezmocným voči vznikajúcim mocným

⁴ Pozri bližšie CASSIRER, E. *Mythus des Staates*. Frankfurt am Main, 1988, s. 153. Citované podľa BELÁS, L. *Vladár a technika politika*. In *Filozofia*, roč. 59, 2004, č. 1, s. 1.

⁵ BELÁS, L. *Vladár a technika politika*. In *Filozofia*, roč. 59, 2004, č. 1, s. 1.

⁶ SKINNER, Q. *Machiavelli*. Praha : Argo, 1995, s. 12.

⁷ KOPRDA, P. – GRITTI, F. *Niccolo Machiavelli: základy vedy o politike*. In *Dejiny sociálneho a politického myslenia*. Bratislava : Kalligram, 2013, s. 189.

monarchiám.⁸ Ďalšou zmenou bolo aj smerovanie talianskych humanistov, ktorí sa začali správať národne, taliansky (latinčina bola v úradnom styku nahradená taliančinou).⁹ Všetky tieto zmeny formovali mladého Machiavelliho.

Vo veku 29 rokov bol Machiavelli zvolený za tajomníka Druhého úradu Florentskej republiky, a to i napriek tomu, že doteraz nemal žiadne skúsenosti s administratívou.¹⁰ Tento úrad mal na starosti vnútorné veci, vojnu a udržiavanie stykov s vyslancami Florentskej republiky. Toto nové postavenie pre neho znamenalo plnenie dvoch hlavných úloh. Okrem zabezpečovania korešpondencie, ktorá bola spojená so správou florentského územia, sekretariát splýval so sekretariátom druhého kancelára. Práve vďaka tejto úlohe získava Machiavelli ďalšie úlohy, slúžiť Rade vojny, výboru zodpovedajúcemu za zahraničné a diplomatické vzťahy republiky. V roku 1500 je vyslaný Radou desiatich (vládou) k francúzskemu kráľovi Ľudovítovi XII. na dlhé a náročné rokovanie o prinavrátenie Pisy. Machiavelli nakoniec zostáva na francúzskom dvore takmer pol roka. Jeho návšteva ho utvrdila o stále pochybnejšom postavení talianskych mestských štátov než o francúzskej politike.

Ďalším dôležitým medzníkom pre Machiavelliho bol rok 1502, kedy odchádza vyjednávať s Cesare Borgiom. Práve v tomto vládcovi videl politický stroj uspôsobený na dosahovanie stanovených cieľov a jeho rysy, borgiovské rysy, často prepožičiaval iným vládarom.¹¹ Vo Vládovi si práve Cesare Borgiu zobral za vzor „*cnostného vládcu*“, teda takého, ktorý dokáže konať násilie prísne podriadené cieľu zmocniť sa štátu.¹²

Postavenie štátneho zástupcu v úrade s takým širokým poľom pôsobenia umožnilo Machiavellimu ustáliť si, čo je v zlomovej dobe pre politika dôležité, aké má v nej miesto ekonomika, finančníctvo, vojna, sila, násilie, šťastena, vôľa vládnuť, veľký centralizovaný

⁸ V roku 1492 zomrel Lorenzo il Magnifico a mesto sa ocitlo v rukách dominikánskeho mnícha Savonarolu a v roku 1494 vtrhli na poloostrov vojská francúzskeho kráľa Karola VIII, ktorý smeroval do Neapolského kráľovstva, aby si tam uplatnil svoje práva – Savonarola vyhlásil republiku a vyhnal Medicijovcov, jeho vláda trvala 4-roky, nakoniec bol obesný a upálený, avšak republika zostala. Pozri bližšie MARIETTIOVÁ, M. *Machiavelli. Filozof nutnosti*. Praha : Argo, 2016, s. 27-28.

⁹ KOPRDA, P. – GRITTI, F. *Niccolo Machiavelli: základy vedy o politike*. In Dejiny sociálneho a politického myslenia. Bratislava : Kalligram, 2013, s. 189.

¹⁰ Skinner zároveň upozorňuje na fakt, že v tom čase už existoval ustálený spôsob získavania ľudí do vysokých postov a okrem diplomatickej obratnosti sa od uchádzačov očakávala zbehosť aj v tzv. humanitných odboroch a zároveň poukazuje na možnosť, že za novou funkciou stáli jednak známosti otca Machiavelliho, ale aj fakt, že Machiavelli získal na univerzite vo Florencii najlepšiu časť svojho vzdelania u Marcella Adrianiho, ktorý bol menovaný prvým kancelárom. Pozri bližšie: SKINNER, Q. *Machiavelli*. Praha : Argo, 1995, s. 10.

¹¹ PREZZOLINI, G. *Život Niccola Machiavelliho učiteľa vladařů*. Praha : Faun, 2002, s. 65.

¹² Machiavelli bol svedkom ako Borgia zavraždil V. Vitelliho, ani to nezmenilo jeho názor.

štát¹³ a najmä mu umožnilo cestovať.¹⁴ Môže tak sledovať a hodnotiť vládcov svojej doby – pobudol u pápeža Alexandra VI, na francúzskom dvore, jednal s Maximiliánom I. cisárom Svätej ríše rímskej a dokonca sa mu podarilo zriadiť domáce vojsko – to všetko zastavil návrat Mediciovcov, ktorí sa v roku 1512 vracajú do Florencie.

Machiavelli bol odsúdený za spiknutie proti kardinálovi Giulianovi dei Medici, dostal sa do väzenia, bol mučený a samozrejme prepustený z úradu.¹⁵ Machiavelli v roku 1512 píše Vladára a o tri roky neskôr dielo venuje Lorenzovi dei Medici. Už nikdy sa mu nepodarilo dostať sa do florentských štátnych služieb. V roku 1527 zomiera.

Machiavelli ako štátny tajomník Florentskej republiky na dennej báze osobne zachraňoval štát, jeho spojenectvá a snažil sa o zachovanie vonkajšej a vnútornej bezpečnosti. Zároveň na vlastnej koži zažíval jednanie a stretnutia vládcov tej doby, a tak mohol pozorovať ich metódy a spôsoby, ktoré sa v praxi menili od požadovanej „etiky“ vtedajšej doby. Všetky jeho praktické skúsenosti našli svoje vyjadrenie v jeho diele.

Vladár (Il principe)

Ako uvádzame vyššie v texte, svoje dielo Vladár napísal Machiavelli v roku 1512 a dokončil ho v roku 1513. Z listu, ktorý píše svojmu priateľovi Vettorimu, uvádza, že by sa chcel „*stať užitočným pre naše Medicijské plány*“ a zveruje sa mu s nápadom podniknúť cestu do Ríma k Giulianovi dei Medici, s týmto krátkym pojednaním. Vettorimu sa prvotne plán poznáva, aj úvodné state schvaľuje a zdieľuje Machiavellimu, že sa mu „*mimoriadne páčili*“ a dopĺňa „*pretože zvyšok diela nemám, nerád by som vyslovil konečný súd*“¹⁶, avšak potom ako sa mu do rúk dostáva celý spis, už sa o pojednaní v listoch nezmieňuje. Machiavelli zostáva opäť sklamaný. Jeho šťastena ho opustila.

Vladár je rozčlenený na dvadsaťšesť kapitol. V úvode nájdeme venovanie Niccola Machiavelliho vznešenému Lorenzovi, synovi Pietra Medicejského. Hneď na tomto mieste sa dozvedáme, že Machiavelli svoje dielo označuje za najväčší dar, ktorý môže darovať a uvádza „*nech to nikto nepokladá za namyslenosť, že ja z nízkeho a bezvýznamného rodu odvažujem sa*

¹³ KOPRDA, P. – GRITTI, F. *Niccolo Machiavelli: základy vedy o politike*. In Dejiny sociálneho a politického myslenia. Bratislava : Kalligram, 2013, s. 189.

¹⁴ Tamže, s. 189.

¹⁵ MARIETTIOVÁ, M. *Machiavelli. Filozof nutnosti*. Praha : Argo, 2016, s. 130 - 131.

¹⁶ SKINNER, Q. *Machiavelli*. Praha : Argo, 1995, s. 58.

posudzovať a usmerňovať vládu kniežat; robím to ako tí, čo maľujú krajinu a ostanú v doline, aby posúdili, ako sú vrchy a vysoko položené miesta, a vystupujú na vrchy, aby poznali nížiny; tak je to aj tu; kto chce poznať povahu národov, musí byť kniežatom, a kto chce dobre poznať povahu kniežat, musí patriť k ľudu. ...Nech teda Vaša Výsosť prijme tento dar s takým úmyslom, s akým ho posielam; toto dielo, ak ho pozorne prečítate a o ňom pouvažujete, odhalí Vám moje najvrelšie pranie, aby ste dosiahli veľkosť, ktorú Vám Vaše šťastie a prednosti sľubujú.“¹⁷

Na tomto mieste si dovoľíme uviesť postreh, ktorý čitateľa pri čítaní venovania neopúšťa, a to fakt, že v tejto časti pôsobí text ako vypracovaný s jediným cieľom, ktorým je, zapáčiť sa vtedajšej vláde s čisto egoistickým zámerom autora upozorniť na svoju osobu, čím ale nechceme spochybniť význam či kvalitu komplexnej práce.

Pozrime sa teraz bližšie na jednotlivé kapitoly, ktoré nebudeme vzhľadom na rozsah práce rozoberať jednotlivo, ale pokúsime sa ich tematický spojiť do niekoľkých blokov tak, aby sme zdôraznili pre nás dôležité myšlienky Machiaveliho.

O kniežatstvách¹⁸

Kapitoly jedna až jedenásť sú venované formám vlády. „*Všetky štáty a všetky vlády, ktorým ľudia boli a sú poddaní, boli a sú alebo republiky alebo kniežatstvá*“¹⁹, následne autor rozlišuje medzi kniežatstvami dedičnými „*kde vládne panujúci rod veľmi dlho*“, alebo medzi novými kniežatstvami (celkom nové alebo pripojené k dedičným, tzv. zmiešané). Machiavelli vyzdvihuje dedičné kniežatstvá, nakoľko poukazuje na fakt, že sa oveľa ľahšie „*spravujú a zachovávajú*“, ak sa „*nenaruší poriadok zachovávaný predkami a koná sa podľa okolností*“.²⁰ Pre vládara to znamená, že ak je zvyčajne šikovný a nenaruší „status quo“, svoju vládu si udrží bez väčšej snahy.

¹⁷ MACHIAVELLI, N. *Vladár. Úvahy o vláde*. Preložil Mikuláš Pažitka. Bratislava : Tatran, 1968, s. 9.

¹⁸ V jedenástej kapitole hovorí Machiavelli o „O cirkevných kniežatstvách“, aj tie možno získať zásluhou alebo šťastím, Machiavelli sa nimi podrobne nezaobera, pretože má za to, že mu to neprináleží. Ide o kniežatstvá, ktoré; „*opierajú sa totiž o starodávne poriadky náboženské, ktoré sú všeobecne také mocné, že udržiavajú svojich vládárov pri moci bez ohľadu na to, ako konajú a žijú. Tí totiž jediní majú štáty, a nechrania ich, majú poddaných, a nevládnu nad nimi*“. MACHIAVELLI, N. *Vladár. Úvahy o vláde*. Preložil Mikuláš Pažitka. Bratislava : Tatran, 1968, s. 32-33.

¹⁹ Republikám sa o.i. venuje v spise *Úvahy o vláde* Tita Lívia. Pozri bližšie MACHIAVELLI, N. *Vladár. Úvahy o vláde*. Preložil Mikuláš Pažitka. Bratislava : Tatran, 1968, s. 65 a nasl.

²⁰ MACHIAVELLI, N. *Vladár. Úvahy o vláde*. Preložil Mikuláš Pažitka. Bratislava : Tatran, 1968, s. 12 a nasl.

Nové kniežactvá to podľa Machiavelliho také jednoduché nemajú a už pri ich zrode nastávajú prvé ťažkosti. Ak ešte ide aj o zmiešané kniežatstvo, teda nová časť sa spája k dedičným kniežatstvom, nastávajú prirodzené problémy. Výhodou môže byť jazyk. A ak majú obe časti spoločný jazyk, spravujú a zachovávajú sa jednoduchšie, ak nie sú zvyknuté na slobodu, k ich bezpečnému udržaniu stačí „*odstrániť rod kniežat, ktorý predtým vládol, nemeniť zákony, nezvyšovať dane a preložiť do dobytej krajiny svoje sídlo*“²¹. Machiavelli uvedené tvrdenia uvádza sucho bez akejkoľvek pochybnosti či morálneho pochybovania a zároveň svoje tvrdenie potvrdzuje príkladmi z histórie.

Už v tejto časti sa objavuje myšlienka, ktorú nachádzame v celej práci. Moc preberá nový vládca „*vlastnými zbraňami a vlastnou schopnosťou*“ alebo „*cudzími zbraňami a so šťastím*“.²² Noví vládcovia, ktorí sa dostali k moci so šťastím, riadením „*Šťasteny*“ (osudu)²³ sa k moci dostali veľmi ľahko, a oveľa ťažšie bude pre nich udržať sa pri moci, zabezpečiť nový poriadok a udržať svoje postavenie. Avšak ani to nie je nemožné.

Ako príklad uvádza autor cestu Cesare Borgiu, ktorý sa stal vladárom vďaka šťastiu svojho otca a Machiavelli upozorňuje na to, že Cesare vedel, že „*šťastie je vrtkavé*“, a preto pracoval na upevnení svojej moci. Cesare Borgia mal v pláne zabezpečiť svoju moc nasledovne: „*vyhubiť rody pánov ktorých olúpil, aby pápežovi nedával zámienku; získať všetkých rímskych šľachticov, aby s ich pomocou mohol držať pápeža na uzde; získať kolégium kardinálov a rozšíriť svoju moc tak, že ak zomrie pápež, vlastnými silami odolá prvému útoku*“²⁴. Všetko však nakoniec dopadlo inak. Pápež zomrel a krátko po ňom aj jeho syn, a celý plán Cesare nestihol realizovať. Tri veci splnil a posledná bola takmer hotová. Príklad Cesare Borgiu považoval Machiavelli za najpoučnejší.

Vo Vladárovi ďalej uvádza: „*Ak teda uvážim, čo vojvoda vykonal, nemôžem ho hrešiť, ale ak som to urobil, uznávam za vhodné klásť ho za vzor všetkým, ktorí, či už šťastím alebo zbraňami iného dostali sa na trón. ...Kto teda pokladá za potrebné vo svojom kniežactve zneškodniť nepriateľov, získať si priateľov, zvíťaziť násilím alebo ľstou, vzbudiť lásku a strach obyvateľstva, oddanosť a úctu vojakov, zničiť tých, ktorí ti môžu alebo musia uškodiť, obnoviť v novej forme staré poriadky, byť prísny a príjemný, veľkomyselný a zhovievavý, zničiť neverné*

²¹ Tamže, s. 12 a nasl.

²² Tamže, s. 19-21.

²³ Machiavelliho šťastena je história a jej zvraty. Nechápe ju ako Petrarca, ktorý sa vyžíva v nestálosti ako hrobár svojho šťastia, chápe šťastenu ako niečo zušľachtujúce. Pozri bližšie KOPRDA, P. – GRITTI, F. *Niccolo Machiavelli: základy vedy o politike*. In Dejiny sociálneho a politického myslenia. Bratislava : Kalligram, 2013, s. 195; MARIETTIOVÁ, M. *Machiavelli. Filozof nutnosti*. Praha : Argo, 2016, s. 77 a nasl.

²⁴ MACHIAVELLI, N. *Vladár. Úvahy o vláde*. Preložil Mikuláš Pažitka. Bratislava : Tatran, 1968, s. 24.

*vojsko, zriadiť nové, udržať priateľstvo kráľov a kniežat takým spôsobom, aby ti preukazovali úctu zdvorile alebo aby ti škodili opatrne, ten nemôže nájsť lepšie príklady ako činy tohto vojvodu“.*²⁵

Za uvedeným nie je podľa nášho názoru opodstatnené hľadať osobnú sympatiu Machiavelliho voči Cesare Borgiovi, práve naopak, veď ako Florentín sa ho skôr mal obávať ako ho obdivovať, velebiť ako vzor a rešpektovať. Prameň obdivu teda netreba hľadať v typicky renesančnom mužovi, ale tým bola predovšetkým nová štruktúra štátu a Machiavelli videl jej vznik a predpokladal či predvídal jej účinky.²⁶ A možno práve toto zistenie ho viedlo k skúmaniu novej formy vladárstva, a tak pojednáva o nových politických telesách, o vládcoch a štátoch a tieto dopĺňa množstvom príkladov. Akoby Machiavelli pripravoval svojim dielom jemu známy svet na novú budúcnosť politického života v Európe.

Machiavelli pripúšťa, že hodnosť kniežata je možné získať aj zločinmi a nečestnými praktikami. *„Pravdaže nemožno povedať, že by to bola cnosť vraždiť spoluobčanov, zradiť priateľov, byť vierolomným, nemať náboženstvo ani súcit, lebo takto možno dobyť moc, a nie slávu“.*²⁷ *...Podľa toho treba súdiť, že ten, kto sa zmocní vlády, musí použiť všetky potrebné ukrutnosti a vykonať ich naraz...“.*²⁸

Machiavelli všetko smeruje k pozitívnej odpovedi na jednu otázku smerujúcu na vladára, na to najdôležitejšie a najrelevantnejšie, nič iné nie je podstatné: *„Udržal si štát?“* To jediné je dôležité. Ak si získal slávu, je to v poriadku, avšak sláva bez moci stráca svoj význam.

Na tomto mieste však nesmieme zabudnúť na to, že vladár sám nedrží úplne v rukách svoje opraty pri dobývaní či udržaní si štátu. Dôležitú úlohu tu zohráva už spomínaná „Šťastena“, preto musia byť jeho cnosti iné ako cnosti súkromnej osoby, a preto sa vladár pri dosahovaní svojich cieľov musí pokúsiť *„Šťastenu prekabátiť“* vo svoj prospech, avšak iba do takej miery, aby nestratil podporu svojho obyvateľstva, *„mohol si ho získať dobrodením“.*²⁹ Ak by tak neurobil „Šťastena“, a teda osud by získal výhodu a nikdy by nedovolil uskutočniť plány vladára. Machiavelliho knieža má teda obsahovať súbor politických cností, ktoré nie sú bežnými cnosťami, ale ktoré sa dajú použiť na pokusy nasmerovať pôsobnosť dejín

²⁵ Tamže, s. 25.

²⁶ CASSIRER, E. *Mythus des Staates*. Frankfurt am Main, 1988, s. 178. Citované podľa BELÁS, L. Machiavelli a doba renesancie. In *Filozofia*, roč. 58, 2003, č. 3, s. 183.

²⁷ MACHIAVELLI, N. *Vladár. Úvahy o vláde*. Preložil Mikuláš Pažitka. Bratislava: Tatran, 1968, s. 27.

²⁸ Tamže, s. 28.

²⁹ Tamže, s. 28.

v udalostiach štátov.³⁰ Tieto cnosti teda nie sú historické a mohli by sme povedať, že stoja nad zmenami dejín.

Zároveň máme za to, že nepochybne sa v teoretizovaní o vzťahu politickej cnosti a šťasteny zrkadlí Machiavelliho vnímanie, že vzťahy medzi talianskymi štátmi sa dajú stále menej predvídať a natrvalo upraviť racionálnymi dohodami.³¹

Vo všeobecnosti môžeme teda tvrdiť, že cez kategóriu cnosti vladárov vysvetľuje Machiavelli zásady, na základe ktorých je treba zakladať a udržiavať republiku a kniežatstvá. Túto teóriu prevzal z latinskej a stredovekej tradície „virtus“. Virtus bola kľúčovým pojmom sociálnej psychológie latinskej antiky a z toho nový vek vyvodzuje, že nám nemá byť ľúto za rímskou antikou, lebo Rimania neboli šťastní, neuznávali a nepoznali ľudský cit ako hodnotu, len „*mužnú statočnosť a harmonický vzťah rozumu a sily*“ a práve pre tento omyl, že sa uzavreli v pojme vylučujúcom citovú vnímavosť, je ich obdobie navždy uzavreté pred novým vekom.³²

Nutnosť vlastného vojska

V kapitolách dvanásť až štrnásť je venovaná nutnosti zriadenia vlastného vojska vladárom, vďaka ktorému sa vladárovi podarí úspešne udržať svoje územie, moc a nebude závislý od cudzích vojsk, ktoré by ho v rozhodujúcej chvíli zradili. Machiavelli argumentuje jednak uvádzaním príkladov z dejín, zase na príklade Cesare Borgiu, ktorý sa rozhodol, že v budúcnosti už nebude využívať zradcov, ale že si zriadi vlastné jednotky a bude mať vlastné zbrane, ale aj z vlastnej skúsenosti. V rodnej Florencii ho poveril gonfalonier Piere Soderini zriadením vlastných milícií, tie však zanikli po neúspechu v roku 1412 spolu so slabou vládou Soderiniho.³³

Podľa Machiavelliho vladár nesmie mať iný cieľ, iné zamestnanie ako vojnu, jej organizáciu a poriadok a zároveň nikdy nesmie zabúdať na dôležitosť neustáleho výcviku vlastného vojska, pretože „*múdry vládca nesmie v mieri nikdy zaháľať, ale čas usilovne využiť pre zlé časy, aby bol na všetko pripravený, len čo sa osud obráti, a vedel udržať údery osudu*“³⁴.

³⁰ Pozri bližšie KOPRDA, P. – GRITTI, F. *Niccolo Machiavelli: základy vedy o politike*. In Dejiny sociálneho a politického myslenia. Bratislava : Kalligram, 2013, s. 199.

³¹ Tamže, s. 199.

³² Tamže, s. 194. Pozri bližšie SKINNER, Q. *Machiavelli*. Praha : Argo, 1995, s. 42-51.

³³ SKINNER, Q. *Machiavelli*. Praha : Argo, 1995, s. 41.

³⁴ MACHIAVELLI, N. *Vladár. Úvahy o vláde*. Preložil Mikuláš Pažitka. Bratislava : Tatran, 1968, s. 40.

Múdry vládca teda nikdy nesmie zaháľať a v dobrých časoch má byť pripravený na časy zlé a ak chce vystúpiť na výšiny slávy, musí mať spoľahlivú armádu a neustále pestovať vlastnosti vladára a vládcu. Veľký význam kladie zároveň aj na nutnosť neustálych cvičení mysle vladára. „*Vladár musí čítať dejiny a rozjímať o skutkoch veľkých ľudí: musí uvažovať o tom, ako si počínať vo vojne: skúmať príčiny víťazstva a porážky, aby sa mohol podľa toho zariadiť: musí predovšetkým robiť to, čo robili významní ľudia, a napodobňovať takého, ktorého chválili a oslavovali: hovorí sa, že Alexander Veľký napodobňoval Achilla, Caesar Alexandra, Scipio Kyra.*“³⁵

Vladári mali byť zároveň aj dobrí vodcovia a apeluje na zdatnosť panovníkov. Vracia sa k nenapodobiteľným vodcom ako „Mojžíšovi, Kýrovi, Théseovi a Romulovi“ a naznačuje, že Taliansko môže zachrániť spojenie ich schopností s najväčším šťastím.³⁶

Etické problémy vládnutia

Jadrom, resp. nosnou časťou útlej knihy *Vladár* sú kapitoly pätnásť a nasledujúce. V jednotlivých kapitolách uvádza etické vlastnosti vladára. Tie, ktoré uprednostňuje, uvádza vždy na prvom mieste, ako napr. štedrosť pred skúpostou.

Hlavnú dilemu Machiavelliho nachádzame hneď v pätnástej kapitole, a to, že vladár nemusí byť stále dobrý, avšak na druhej strane musí dbať na to, aby nezískal povest' zlého človeka a nakoniec by prišiel o moc a vládu. Ďalším problémom je aj fakt, že vladár sa nesnaží zabezpečiť si len vládu, ale taktiež slávu a moc. „*Ak všetko dobre uvážime, všeličo sa bude javiť ako cnosť, a keby ju nasledoval, znamenalo by to jeho záhubu, a to čo sa bude javiť ako neresť, treba nasledovať, tak bude bezpečný a zaistí si blahobyť*“³⁷. Machiavelli teda dáva do pozornosti svoje tvrdenie, že vladár musí byť aj krutý, a to najmä vtedy, ak to robí s cieľom zabezpečiť blahobyť a poriadok.

Múdry vladár by sa mal viesť nutnosťou, ale musí byť mravne pružný a prispôsobivý udalostiam, preto „*vladár, ak sa chce udržať, musí sa naučiť, aby vedel nebyť dobrý...*“³⁸. Machiavelli zároveň spochybňuje, že by sa uvedený problém dal vyriešiť, niečím ako stanovenie

³⁵ Tamže, s. 40.

³⁶ Tamže, s. 20-21.

³⁷ Tamže, s. 41.

³⁸ Tamže, s. 41.

hraníc vladárskeho „zla“, a tým, že by sa správal čestne k svojim poddaným a spojencom. Tu správne uvádza, že v takéto riešenie nie je možné veriť, pretože ľudia sú „nevďační, nespoľahliví, pokryteckí zbabelci, ziskuchtiví; pokiaľ im činiš dobro, sú celkom tvoji, ponúkajú ti aj svoju krv, imanie, život, synov... kým je nebezpečenstvo ďaleko, keď dolieha, búrka sa proti tebe“³⁹. Z toho vyplýva, že vladár a najmä nový vladár je často nútený konať „proti ľudskosti“, ak si chce zachovať svoje postavenia a nedat' sa oklamať.⁴⁰ Vladár musí byť dobrý, ak je treba a v časoch, keď ak nie je dobrý, má svoju dobrú povest' predstierať a ľudí balamutiť, veď ako uvádza Machiavelli: „ľudia väčšmi posudzujú očami, ako ušami. Každý vidí akým sa zdáš, ale málokto počuje, akým si...“⁴¹. Vladár teda vždy nájde niekoho, koho môže oklamať.

Vladár musí jednať ako človek i ako zviera. Z dejín totižto vieme, že vladári, ktorí uskutočnili veľké veci využili leť a vyhrali nad statočnosťou. Machiavelli upozorňuje na to, že existujú dva druhy boja: „jeden za pomoci zákona a druhý za pomoci násilia; prvý spôsob je vlastný ľuďom a druhý zvieratám, a pretože ten prvý často nestačí, musí sa vladár správať ako zviera aj ako človek“⁴². Vladár by si mal vybrať líšku pre bystrosť a leva pre silu: „musí teda byť líškou, aby spoznal pascu, a levom, aby nastrašil vlkov“⁴³. Svoje vystupovanie však musí neustále kontrolovať a malo by sa vyznačovať stálosťou, pevnosťou a rozvahou. Tak sa vie vyhnúť nenávisti a opovrhovaniu.

Machiavelli nezabúda na dôležitosť voľby ministrov vladára. Správne zvolený minister nesmie nikdy myslieť na seba, ale vždy na vladára a nesmie mu vravieť nikdy, čo by sa ho dotklo a na druhej strane vladár musí myslieť na ministra, a aby si ho udržal, má ho vyznamenať, obohatiť. A takto si ho urobí oddaným a delí sa s ním „o česť a zodpovednosť“⁴⁴.

V predposlednej kapitole sa Machiavelli vracia opäť k otázke šťastia a osudu, ktoré konfrontuje so slobodnou voľou: „Nie je mi neznáme, že mnohí boli a sú toho názoru, že pozemské veci spravuje šťastie a Boh v takej miere, že ľudia svojou obozretnosťou ich nemôžu meniť, ba že si ani v ničom nepomôžu; preto by si mali myslieť, že sa nemusia veľa namáhať, ale sa majú odovzdať osudu. Tento názor veľmi zovšeobecnel za našich čias, a to pre veľké prevraty, ktoré sa udiali a dejú každým dňom mimo akéhokoľvek úsilia. Keď o tom tak premýšľam, niekedy ako keby som sa prikláňal k tomu pohľadu. A predsa, aby naša slobodná

³⁹ Tamže, s. 43.

⁴⁰ SKINNER, Q. *Machiavelli*. Praha : Argo, 1995, s. 52.

⁴¹ MACHIAVELLI, N. *Vladár. Úvahy o vláde*. Preložil Mikuláš Pažitka. Bratislava : Tatran, 1968, s. 45.

⁴² Tamže, s. 44.

⁴³ Tamže, s. 44.

⁴⁴ Tamže, s. 57.

*vôľa nebola iba prázdny slovom, myslím si, že môže byť pravda, že šťastie rozhoduje o polovici našich skutkov, ale nám predsa len necháva voľnú ruku hádam nad druhou polovicou*⁴⁵.

Idea jednotného Talianska

Machiavelli jasne videl krízu republiky, ale videl aj jasne prichádzať zmeny v Európe. A zároveň si uvedomuje všetky možnosti, aké by Taliansku prinieslo zjednotenie. Uvedomuje si však aj fakt, že zjednotenie je možné iba násilne a pod vládou múdrego vladára, ktorým má byť práve Lorenzo dei Medici: „*Nech sa teda Váš jasný dom ujme tejto úlohy s takou odhodlanosťou a takou nádejou s akou sa podnikajú spravodlivé veci, aby pod týmito zástavami oslobodil vlast*...“⁴⁶.

Machiavelli tu správne formuluje otázku, či vlastenectvo tvorilo súčasť reálnych cností, ktorými má vladár ovládať dejinnú nestálosť štátu.⁴⁷ I napriek tomu, že nájdeme aj kladnú odpoveď, prikláňame sa skôr k názoru, že Machiavelli i napriek tomu, že vlastenectvo u neho hralo dôležitú rolu, nemal ho ešte prepojené so sústavou politického realizmu.⁴⁸ Z uvedeného môžeme jednoznačne vyvodit', že i napriek tomu, že Machiavelli vnímal zmeny, ktoré prebiehali v Európe, vznik jednotného Talianska viaže na silného panovníka. Tento svoj zámer spája s výhradne s politickým účelom. Zjednotené Taliansko by bolo partnerom veľkých mocností a hráčom na európskom politickom poli. Avšak rozmer a tradície rozdrobeného Talianska Machiavelli neprekročil. Vlastenectvo v Taliansku ešte nehralo v jeho prípade rozhodujúcu rolu.

Záver

I napriek veľkému množstvu protichodných názorov na dielo Vladár máme za to, že jeho význam a vplyv počas celej doby existencie je neprehliadnuteľný.

⁴⁵ Tamže, s. 60.

⁴⁶ Tamže, s. 64.

⁴⁷ KOPRDA, P. – GRITTI, F. *Niccolo Machiavelli: základy vedy o politike*. In Dejiny sociálneho a politického myslenia. Bratislava : Kalligram, 2013, s. 199.

⁴⁸ Tamže, s. 199.

Machiavelli pri formulovaní svojich myšlienok vychádza z reality vlády Lorenza dei Medici. Vláda Mediciovcov sa vyznačovala krutým bojom o moc⁴⁹ vo Florentskom mestskom štáte. A Machiavelli ako dobrý pozorovateľ a znalec praxe nastoľuje problém vzťahu morálky a politiky a hľadá odpoveď na otázku, či vôbec existuje niečo také ako politická morálka a či je žiadúca.

Machiavelli sa vyjadruje jednoducho, bez zábran a politickej machinácie, podvody a zločiny nazýva pravým menom. Machiavelliho učenie vychádza z poznania dejín a človeka. Nebál sa a politiku zobrazil realisticky, nesentimentálne ako hru pragmatických nástrojov a postupov. I napriek tomu, že Vladár obsahuje množstvo nebezpečných myšlienok, Machiavelli ich posudzuje s chladom a ľahostajnosťou pozorovateľa a jednoducho predkladá svoje rady, odporúčania a predpisy. Nestará sa kým budú v budúcnosti použité, či s dobrým alebo so zlým úmyslom.

Určite mal svoje pocity, politické idey a nacionálne aspirácie. Vo svojej politickej teórii však nedopustil, aby tieto vplývali na jeho politické postoje. Jeho názor bol názorom bádateľa a technika politického života. Snáď najvýstižnejšia je jeho analýza výbojov francúzskeho kráľa Ľudovíta XII. Nevyčítal mu ani jedno jeho rozhodnutie, ani jeho príchod do Talianska, ani snahu nadobudnúť cudzie územie, ale čo mu vyčítal, je, že sa dopustil piatich omylov, pre ktoré stratil dobyté územie.

Machiavelli v diele Vladár nepostupoval cestou scholastických dišputácií, neuvažoval o politických učeniach a maximách.⁵⁰ Pre neho boli fakty a udalosti politického sveta jediným platným argumentom. Možno povedať, že v jeho prípade zručnosti rozvážneho vladára sa koncentrujú v politickej manipulácii, účelom, ktorej je získať ľudí pre určitý cieľ. Nie je to etický traktát ani príručka politických cností. Jeho teória iba popisuje a analyzuje to, na čom je všetko, čo je spojené s politickou mocou postavené. Fundament jeho politickej vedy je založený, ako uvádzame vyššie, na znalosti dejín týkajúcich sa sveta aj človeka.

Machiavelliho môžeme s určitosťou považovať za človeka svojej doby, humanistického človeka, ktorý síce tak ako je očakávané do centra stavia človeka, avšak jeho obraz je negatívny. V tejto problematike môžeme Machiavelliho považovať za skeptika. Domnieval sa totiž, že človek nie je nikdy úplne dobrý ani úplne zlý⁵¹, čo sa odráža aj v jeho diele.

⁴⁹ Pozri bližšie HIBBERT, Ch. *Borgiové a jejích nepřátelé : 1431-1519*. Preklad Jitka Fialová. Vyd. 1. Praha : Argo, 2011.

⁵⁰ BELÁS, E. Machiavelli a doba renesancie. In *Filozofia*, roč. 58, 2003, č. 3, s. 185.

⁵¹ V najhoršom prípade iba ak v súvislosti s vykonávaním úloh.

Predkladaný príspevok si dovoľíme ukončiť otázkou na zamyslenie, vzhľadom k aktuálnosti myšlienok Machiavelliho. Zmenil sa svet politiky a vzťah morálky a politiky od čias Machiavelliho?

BIBLIOGRAFIA:

BELÁS, Ľ. Machiavelli a doba renesancie. In *Filozofia*, roč. 58, 2003, č. 3.

BELÁS, Ľ. Vladár a technika politika. In *Filozofia*, roč. 59, 2004, č. 1.

HIBBERT, Ch. *Borgiové a jejich nepřátelé : 1431-1519*. Preklad Jitka Fialová. Vyd. 1. Praha : Argo, 2011.

CASSIRER, E. *Mythus des Staates*. Frankfurt am Main, 1988.

FRIDRICH II. VELIKÝ. *Antimachiavell neboli vyvrátení Mechiavelliho Vladáře*. Bratislava : EKO (rok neuvedený).

KOPRDA, P. – GRITTI, F. Niccolo Machiavelli: základy vedy o politike. In *Dejiny sociálneho a politického myslenia*. Bratislava : Kalligram, 2013.

MACHIARELLI, N. *Vladár. Úvahy o vláde*. Preložil Mikuláš Pažitka. Bratislava : Tatran, 1968.

MARIETTIOVÁ, M. *Machiavelli. Filozof nutnosti*. Praha : Argo, 2016.

PREZZOLINI, G. *Život Niccola Machiavelliho učitele vladařů*. Praha : Faun, 2002.

SKINNER, Q. *Machiavelli*. Praha : Argo, 1995.

Kontakt: kluknavska.andrea@umb.sk

TRESTNÝ ČIN VRAŽDY – VÝVOJ PRÁVNÍ ÚPRAVY NA NAŠEM ÚZEMÍ

The crime of murder – the legal development on Czech territory

Alena Korábová

Masarykova univerzita v Brně, Právnická fakulta, Česká republika

ABSTRAKT

V souvislosti se zvoleným tématem je cílem tohoto příspěvku nastínit důležité okamžiky z vývoje právní úpravy uvedeného trestného činu na území České republiky. Téma je uchopeno chronologicky od dob středověku až do doby současné a to především z důvodu pochopitelnosti rozdílů každého jednotlivého období a celého vývoje. Důkladněji se poté zaměříme na zmínku ohledně právní úpravy z dob, kdy se na našem území objevovaly první psané kodifikace, dále pak taktéž na období přelomu 19. a 20. století, kdy jsme se mohli setkat s množstvím propracovaných návrhů osnov na připravovanou trestní kodifikaci.

KLÍČOVÁ SLOVA

vražda; zabití; trestný čin; trestní právo; kodifikace

ABSTRACT

The aim of this paper is to outline important moments from the legal development of the crime of murder in the Czech territory. The topic is taken chronologically, mainly because of the understanding of the differences of each period and the whole development. Then it focuses more closely on the time of the first written codifications in our territory, as well as the period of the turn of the 19th and 20th centuries, when many drafts of the Criminal law codification appeared.

KEYWORDS

murder; manslaughter; crime; criminal law; codification

Trestný čin vraždy v období středověku

Se skutkovou podstatou trestné činu vraždy bylo samozřejmě možné se setkat již v období středověkého státu, kdy však je nutné v této spojitosti pamatovat na soukromoprávní podstatu trestného práva a s tím související institut svémoci. Taktéž je třeba si uvědomovat

obyčejovou podstatu práva. Vzdálenost k dnešnímu trestnému činu vraždy je tedy evidentní. Pokud budeme zmiňovat určitou existenci trestněprávní úpravy trestného činu vraždy, je třeba brát tyto skutečnosti na zřetel. Zajímavým faktem, i v návaznosti na později řečené, je skutečnost, že v této době se objevuje již nepatrný náznak odlišování skutkové podstaty vraždy a zabití, což je z pohledu dnešního práva jedna z primárních záležitostí.

Z prvních významnějších zmínek o trestném činu vraždy můžeme zmínit existenci úpravy obsažené v juridikách z Velké Moravy. Na tomto místě lze uvést například Súdny zákonník pre ľud' nebo Nomokánon.¹ Ovšem tyto právní prameny používají označení vraždy pro odlišné jednání, než jaké bychom předpokládali. Výklad pojmu v těchto pramenech obsažený je obecně nepřátelství nebo zlý úmysl.² Nicméně i přes tuto skutečnost se zmiňované prameny úmyslným usmrcením zabývaly, přičemž pro takové bylo použito naprosto odlišného označení. Jednalo se o trestný čin označený jako „razboi“ či „ubiv“.³

I přes výše uvedené je však třeba mít stále na paměti, že byť se v uvedeném období můžeme setkat se skutkovou podstatou trestného činu vraždy v dochovaných právních památkách, není možné na takovéto pohlízet perspektivou dnešního moderního práva a je naopak nutné pamatovat na skutečnost, že se jedná o určité texty, které jsou dnešním právním normám pouze velmi podobné. Tento fakt je třeba si uvědomovat taktéž z toho důvodu, kdy se nejednalo o trestněprávní předpisy závazné a státní mocí vynutitelné.

Trestný čin vraždy v období novověku

Na rozdíl od výše nastíněného období se v této době již můžeme setkat s prvními psanými právními památkami, které je zároveň možné považovat za závazné právní prameny. Současně se ze samotného trestního práva vytrácí institut svémoci a soukromoprávní podstata. V rámci trestního práva se začínají objevovat takové instituty jako například posuzování přitěžujících a polehčujících okolností či institut nutné obrany.⁴ Neopomenutelným faktem počátku této doby je existující stavovský partikularismus, který má nepochybně vliv na podobu platného práva ve společnosti. Právo jako takové bylo rozděleno na právo zemské a městské.

¹ GÁBRIŠ, T. – JÁGER, R.: *Najstaršie právo na Slovensku?: pokus o rekonštrukciu predcyrilometodského normatívneho systému*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2016, s. 28-46

² KORÁBOVÁ, A.: *Vražda – vývoj právní úpravy na našem území*. Brno : Masarykova univerzita, 2018, s. 11

³ KORÁBOVÁ, A.: *Vražda – vývoj právní úpravy na našem území*. Brno : Masarykova univerzita, 2018, s. 12

⁴ MALÝ, K.: *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*. Praha : Univerzita Karlova, 1979, s. 18-23

V obou těchto zmíněných bylo pak samozřejmě možné narazit na normy trestního práva, přičemž ochrana života a zdraví, tedy trestně právní normy reagující na usmrcení člověka, byly obsaženy prakticky vždy. Co však bylo odlišné, je úroveň ochrany.⁵ Jistě není nutné poukazovat na skutečnost, že samotná společnost naprosto odlišně vnímala, pokud došlo k vraždě sedláka a pokud došlo k vraždě šlechtice. Toto různorodé posuzování stejného jednání, stejně jako samotné právo, vycházelo nepochybně z rozvrstvení společnosti a s tím souvisejícím vědomím o platném právu.

Pokud bychom na tomto místě chtěli alespoň zcela okrajově a obecně porovnat zemské a městské právo, lze ze samotné podstaty toho, v jaké společnosti tyto právní normy vznikaly, podotknout, že propracovanější trestně právní normy nalezneme spíše v rámci práva městského. Zároveň se u městského práva lze setkat se značným ovlivněním právem německým, které bylo do českých měst zavlečeno německým obyvatelstvem.⁶ Na druhou stranu v rámci práva zemského se postupem času zavádělo stíhání z úřední povinnosti, kdy v tomto směru naopak městské právo stále počítalo víceméně s potrestáním pachatele na základě soukromé iniciativy.⁷

V souvislosti se zemským právem lze zmínit kupříkladu existující právní památku, kterou byla **Kniha Tovačovská** (přepřacována jako *Kniha Drnovská*). V rámci této se můžeme setkat s pojmem „*odklad hlavy*“, který je spojen právě s trestným činem vraždy v předmětném období. Samotné označení protiprávního jednání naznačujete, že se jedná o jakousi peněžitou náhradu pro pozůstalé oběti trestného činu, kdy bylo právě a pouze na těchto, zda se s takovouto materiální náhradou spokojí či zda pachatele nechají pro spáchání trestného činu stíhat.⁸ Pokud se bavíme o zemském právu, nelze opomenout existenci **Vladislavského zřízení zemského** z roku 1500. V rámci tohoto se setkáváme v dnešní době s velmi známým pojmem *mord*, který je však používán značně zešíroka a pojímal jak pojem zabití, tak vraždu. Tato právní památka je zářným příkladem toho, že v uvedeném období nedocházelo k bližšímu a určitějšímu rozlišování mezi samotným úmyslným usmrcením a zabitím tak, jak jej známe dnes.⁹ Od zemského práva se přesuňme k právu městskému, jehož zřejmě nejvíce zásadní právní památkou můžeme jmenovat **Koldínův zákoník**, který byl tiskem vydán roku 1579. Na rozdíl

⁵ MALÝ, K.: *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*. Praha : Univerzita Karlova, 1979, s. 12-14

⁶ TAUCHEN, J. – SCHELLE, K. a kol.: *Trestné činy proti životu a zdraví včera a dnes*. Ostrava : Key Publishing, 2015, s. 48-51

⁷ KORÁBOVÁ, A.: *Vražda – vývoj právní úpravy na našem území*. Brno : Masarykova univerzita, 2018, s. 16-17

⁸ BRANDL, V.: *Kniha Drnovská*. Brno, 1868

⁹ KORÁBOVÁ, A.: *Vražda – vývoj právní úpravy na našem území*. Brno : Masarykova univerzita, 2018, s. 23

od zemského práva najdeme u městského práva rozdělení usmrcení člověka na *vraždu a mord*.¹⁰ Mordem je takovém jednání, které je pro pachatele určitým způsobem výhodné či se jedná o usmrcení úkladné.¹¹ Pod mord je ale zařazováno také takové jednání jako je například travičství, provádění potratů apod.¹² Zajímavostí městského práva je poté zmínka o institutu nutné obrany či úvahy o trestní odpovědnosti pachatele.¹³

S přeměnou stavovské společnosti a upevněním habsburské moci bylo roku 1627 (na Moravě roku 1628) vydáno **Obnovené zřízení zemské**. Nicméně tato právní památka převzala úpravu trestných činů proti životu a zdraví z předchozích úprav, kdy pro usmrcení člověka je nadále užíván pojem *mord*, přičemž pod tento pojem je zahrnuto i usmrcení náhodné či usmrcení jako důsledek sebeobranu.¹⁴

Zlomem ve vývoji trestního práva na našem území je bezpochyby vydání **Constitutio criminalis Josefina** z roku 1707. U tohoto zákoníku lze zcela bez výhrad najít nemálo aspektů, pro které je možné jej označit za přelomový. Z mého pohledu bych ráda vyzdvihla například skutečnost, kdy tento předpis trestní právo unifikoval a to nejen z pohledu teritoriálního, nýbrž taktéž personálního. U zmiňovaného zákoníku je na druhou stranu nutné pamatovat na skutečnost, že působil podpůrně s právem zemským a městským. Co se týká samotné skutkové podstaty usmrcení, s touto zákoník pracuje, stejně jako předchozí právní úpravy, značně zešířena a neurčitě. K přesnému odlišování vraždy a zabití, nedochází ani v rámci této právní úpravy. Zároveň považuji za vhodné podotknout skutečnost, kdy kupříkladu nad závažnost vraždy prosté zákoník staví trestný čin zlodějství, který byl ve světle tehdejšího uspořádání společnosti chápán jako jednání závažnější.¹⁵

Na zákoník z roku 1707 poté navazuje známější kodifikace z roku 1768 a to konkrétně **Constitutio criminalis Theresiana**, kdy tato kodifikace jednotně nahradila starší právní úpravy. Ač často bývá označována jako přelomový zákoník, je vhodné podotknout, že z velké části převzala právě úpravu nahrazených starších právních úprav. Kupříkladu velkým nedostatkem tohoto předpisu byl fakt, kdy bylo povoleno stíhat trestné činy sine lege, tedy byla

¹⁰ KORÁBOVÁ, A.: *Vražda – vývoj právní úpravy na našem území*. Brno : Masarykova univerzita, 2018, s. 28

¹¹ MALÝ, K.: *Práva městská Království českého: edice s komentářem*. Praha : Karolinum, 2013, s. 658

¹² MALÝ, K.: *Práva městská Království českého: edice s komentářem*. Praha : Karolinum, 2013, s. 659

¹³ KORÁBOVÁ, A.: *Vražda – vývoj právní úpravy na našem území*. Brno : Masarykova univerzita, 2018, s. 30

¹⁴ JIREČEK, H. (ed.): *Obnovené Právo a Zřízení Zemské dědičného království Českého*. Praha : Nákladem F. Tempského, 1888, s. 6

¹⁵ KORÁBOVÁ, A.: *Vražda – vývoj právní úpravy na našem území*. Brno : Masarykova univerzita, 2018, s. 34-35

dána velká libovůle samotného soudu.¹⁶ Co se týká samotného trestného činu vraždy, zákoník rozlišuje hned několik druhů. Zmiňuje se například o vraždě prosté, úkladné či loupežné a najdeme zde taktéž skutkovou podstatu vraždy novorozeného dítěte matkou. V zákoníku se lze setkat i s vraždou na objednávku či vraždu způsobenou při rvačce. V souvislosti s posuzováním vraždy je brán v úvahu také aspekt úmysl, vůle a viny.¹⁷

Jako další právní památku nemůžeme opomenout **Všeobecný zákoník o zločinech a trestech za ně** z roku 1787. Jako přednosti této právní úpravy lze vyzdvihnout kupříkladu fakt, že poprvé bylo trestní právo hmotné upravena zcela samostatně. Osobně poté jako velmi významnou skutečnost shledávám zavedení zásady *nullum crimen sine lege nullum poena sine lege*.¹⁸

Trestný čin vraždy v 19. století

Předmětné období znamenalo pro dějiny našeho trestního práva obrovský zlom. Ihned na počátku tohoto století byl roku 1803 vydán Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích, který ve své novelizované podobě z roku 1852 platil v podstatě až do poloviny století následujícího.¹⁹ Co se týká trestného činu vraždy, naše právní úprava se s tímto předpisem dočkala striktního rozlišování mezi vraždou a zabitím. Zabití bylo definováno jako usmrcení bez úmyslu vraždy. Stejně jako předchozí právní úpravy, i zde se setkáváme s několika druhy trestného činu vraždy. Zákoník se zmiňuje o vraždě prosté, úkladné či zjednané. Setkat se můžeme taktéž se skutkovou podstatou reagující na vraždu novorozeného dítěte matkou či skutkovou podstatu vyhnání plodu z těla, pod kterou se skrývá jednání, kdy těhotná žena jedná úmyslně s cílem ukončit své těhotenství.²⁰

Koncem 19. století se na našem území začíná uvažovat o novém trestním zákoně. Roku 1874 se objevuje tzv. Glaserova osnova trestního zákona. Tato práce bývá do dnešního dne označována jako velmi přelomová, neboť znamenala počátek veškerých reformních snah o

¹⁶ VLČEK, E.: *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. 3. nezměn. vyd. Brno : Masarykova Univerzita, 2006, s. 28

¹⁷ KORÁBOVÁ, A.: *Vražda – vývoj právní úpravy na našem území*. Brno : Masarykova univerzita, 2018, s. 40

¹⁸ VOJÁČEK, L.: *Trestní právo v Českých zemích za absolutismu*. In: SÁLAK, P. – TAUCHEN, J. (eds.): *Československé trestní právo v proměnách věků*. Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 70

¹⁹ KORÁBOVÁ, A.: *Vražda – vývoj právní úpravy na našem území*. Brno : Masarykova univerzita, 2018, s. 44

²⁰ KORÁBOVÁ, A.: *Vražda – vývoj právní úpravy na našem území*. Brno : Masarykova univerzita, 2018, s. 47-48

změnu trestního práva na našem území. Byť byl výše uvedený novelizovaný trestní zákon opakovaně označován za průlomový a zdařilý, společnost si uvědomovala, že se změnou společenského uspořádání je třeba reagovat i na podobu platného práva. Konkrétně v rámci trestního práva se objevují požadavky na přizpůsobování trestního práva osobám pachatele a nedržet se striktně psaného práva.²¹

V roce 1891 se objevuje jedna z mnoha navržených osnov trestního zákona, nicméně tato je zajímavou právě z hlediska důrazu na trestný čin vraždy. Osnova se v souvislosti s usmrcením člověka zmiňuje dohromady čtyři samostatné skutkové podstaty. Jedná se o vraždu, kterou definuje jako úmyslné usmrcení člověka. Ihned následuje zabití, které lze označit jako konání v pohnutí mysli. Dále pak se setkáváme s usmrcením svolujícím, kdy pachatel jedná na žádost oběti a posledním je vražda novorozeného dítěte matkou, pod kterým se skrývá komisivní i omisivní jednání.²² Z uvedeného je patrné, že minimálně v rozlišování vraždy a zabití osnova bere na zřetel podstatu požadavku úmyslného jednání. Na druhou stranu osnova nerozlišuje mezi jednotlivými druhy vražd, jak tomu bylo dříve.²³

Trestný čin vraždy v 20. století

Na úvod této části bych pouze ráda podotkla, že platným trestním zákonem na našem území byl v první polovině 20. století stále zákon z roku 1852. V tomto období však pokračovala výše již zmiňovaná doba, kdy se nejrůznější odborníci na právo přikláněli ke změně trestního práva v souvislosti se změnou společnosti a v návaznosti na toto se můžeme i v této době tedy setkat s různými odbornými návrhy, konkrétně osnovami trestních zákonů. Jednou z významných prací této doby byla osnova z roku 1909. Jedná se o práci, která byla výsledkem myšlenek několika odborníků z teorie i praxe. Právě kombinace praxe a teorie byla v rámci diskuzí nad zdařílostí osnovy nejednou vyzdvihována. Osnova již obsahuje moderní požadavky na trestně právní úpravu, jako je třeba zřetel na osobu pachatele. Samotný trestný čin vraždy je, stejně jako v předchozí osnově, odlišován od trestného činu zabití na základě úmyslu.²⁴

²¹ KORÁBOVÁ, A.: *Vražda – vývoj právní úpravy na našem území*. Brno : Masarykova univerzita, 2018, s. 49

²² KORÁBOVÁ, A.: *Vražda – vývoj právní úpravy na našem území*. Brno : Masarykova univerzita, 2018, s. 51

²³ ŠTOLLA, J.: O zločinech proti životu v §§ 226-230 osnovy trest. zákona z roku 1891 uvedených. In *Právník*, 1891, roč. 30, s. 765

²⁴ KORÁBOVÁ, A.: *Vražda – vývoj právní úpravy na našem území*. Brno : Masarykova univerzita, 2018, s. 54-57

Zřejmě nejvýznamnější práce ohledně případné novelizace trestního práva se však na našem území objevily v období 1921-1926. Po vzniku samostatného Československého státu vyvstaly otázky ohledně potřeby unifikace právního řádu obecně. Přímo pod záštitou ministerstva spravedlnosti tedy roku 1921 vznikla osnova trestního zákona, která byla veřejně publikována jako Prozatímní návrh obecné části trestního zákona (také označována jako tzv. profesorská osnova).²⁵ Primárním cílem osnovy bylo striktně určit, kdo je zločinec a co je zločin. Méně závažná jednání našla svoji samostatnou úpravu a označení jako přestupky. Samotný trestní zákon obsahuje jednání, které dělí na *zločiny* a *přečiny*, kdy k rozdělení dochází na základě nízké pohnutky k samotnému jednání.²⁶ Takovéto rozlišování se však stalo terčem kritiků, kteří v něm viděli prostor pro soudcovské uvážení. Roku 1926 se osnova tedy dočkala své úpravy a byla vydána revidovaná osnova. Kritérium nízké pohnutky bylo nahrazeno postupem, kdy k rozlišování zločinů a přečinů bylo nutné posoudit osobu pachatele, kdy pachatelé byli děleni na *povahové* a *příležitostné*.²⁷ Trestný čin vraždy se v osnově objevuje společně s trestným činem zabití. Stejně jako v předchozích případech zde nalezneme taktéž vraždu novorozeného dítěte či usmrcení plodu. Za novou skutkovou podstatu pak bývá označována spoluvina na sebevraždě, kdy takové jednání je trestné i v případě, že k samotné sebevraždě nedojde.²⁸

Vzhledem k událostem, které naše území zasáhly v roce 1939, nebyla žádná z předložených osnov přijata a tedy žádné z navrhovaných změn nebyly zakomponovány do platného trestního práva. K novelizaci trestního práva se pozornost opětovně ubrala až po skončení války, kdy se veškeré platné právo řídilo stále zákonem z roku 1852. Roku 1948 byly v rámci tzv. právnícké dvouletky započaty práce mimo jiné na přípravě trestního zákona. Odlišností od dřívějších prací na návrzích trestního zákona byla účast laické veřejnosti prostřednictvím různých organizací pracujících lidu či dělníků z továren, což bylo současně zdůrazňováno jako kladný prvek na rozdíl od přípravy takovýchto prací v kapitalistické společnosti.²⁹

²⁵ VLČEK, E.: *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. 3. nezměň. vyd. Brno : Masarykova Univerzita, 2006, s. 36

²⁶ KORÁBOVÁ, A.: *Vražda – vývoj právní úpravy na našem území*. Brno : Masarykova univerzita, 2018, s. 58

²⁷ KORÁBOVÁ, A.: *Vražda – vývoj právní úpravy na našem území*. Brno : Masarykova univerzita, 2018, s. 59

²⁸ DRBOHLAV, K.: Trestné činy proti životu a tělu podle připravované osnovy trestního zákona. In *Právník*, 1927, roč. 66, s. 6

²⁹ KORÁBOVÁ, A.: *Vražda – vývoj právní úpravy na našem území*. Brno : Masarykova univerzita, 2018, s. 74-75

V souvislosti s přípravou trestního zákona se ovšem neopomněli připomenout odborníci se svými názory na vhodnou úpravu trestných činů proti životu a zdraví. Obecně lze shrnout, že jako nejvíce výrazný se objevoval požadavek na striktní rozlišení vraždy a zabití a zakomponování kvalifikovaných a privilegovaných skutkových podstat.³⁰ Bezesporu lze konstatovat, že odborná veřejnost se v případě navrhované osnovy odkazovala na propracované návrhy z předválečného období první poloviny 20. století.

Roku 1950 byl jako výsledek rekodifikačních prací vydán zákon č. 86/1950 Sb. Zákon od této doby zná pouze jeden druh deliktů a tím je trestný čin. Na rozdíl od předchozích právních úprav nedochází k rozlišováním mezi zločiny, přečiny a přestupky. Co se týká samotné úpravy trestných činů proti životu a zdraví, v zákonu lze objevit trestný čin vraždy, vraždy novorozeného dítěte, usmrcení lidského plodu a účast na sebevraždě.³¹ Z uvedeného lze tedy dovodit, že jakýkoli návrh ohledně úpravy této části zákona nebyl brán na zřetel a nebylo mu tedy vyhověno. Zákon nepočítá s jakoukoli kvalifikovanou či privilegovanou skutkovou podstatou, která by reagovala na usmrcení člověka.

Závěr

Na základě výše stručně rozebraného vývoje trestně právní úpravy ohledně usmrcení člověka lze konstatovat, že počátky tohoto trestného činu spadají již do dob středověkého státu, kdy se na našem území však setkáváme se soukromoprávní podstatou trestního práva a obyčejovou podstatou práva jako takového. Následně se změnou chápání samotného trestního práva a jeho přeměnou ze soukromé podstaty na veřejnou můžeme pozorovat i změny v chápání onoho předmětného trestného činu. Dle mého názoru je poté velmi zajímavým obdobím této problematiky doba, kdy se na našem území setkáváme se snahami o novelizaci trestního práva a konkrétními osnovami trestních zákoníků, které byly však do trestního práva reflektovány až o mnoho let později, než-li k takovému kroku byla příležitost.

³⁰ KORÁBOVÁ, A.: *Vražda – vývoj právní úpravy na našem území*. Brno : Masarykova univerzita, 2018, s. 75

³¹ KORÁBOVÁ, A.: *Vražda – vývoj právní úpravy na našem území*. Brno : Masarykova univerzita, 2018, s. 82

BIBLIOGRAFIE:

BRANDL, V.: *Kniha Drnovská*. Brno, 1868.

DRBOHLAV, K.: Trestné činy proti životu a tělu podle připravované osnovy trestního zákona. In *Právník*, 1927, roč. 66.

GÁBRIŠ, T. – JÁGER, R.: *Najstaršie právo na Slovensku?: pokus o rekonštrukciu predcyrilometodského normatívneho systému*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2016.

JIREČEK, H. (ed.): *Obnovené Právo a Zřízení Zemské dědičného království Českého*. Praha : Nákladem F. Tempského, 1888.

KORÁBOVÁ, A.: *Vražda – vývoj právní úpravy na našem území*. Brno : Masarykova univerzita, 2018.

MALÝ, K.: *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*. Praha : Univerzita Karlova, 1979.

MALÝ K.: *Práva městská Království českého: edice s komentářem*. Praha : Karolinum, 2013.

ŠTOLLA, J.: O zločinech proti životu v §§ 226-230 osnovy trest. zákona z roku 1891 uvedených. In *Právník*, 1891, roč. 30.

TAUCHEN, J. – SCHELLE, K. a kol.: *Trestné činy proti životu a zdraví včera a dnes*. Ostrava : Key Publishing, 2015.

VLČEK, E.: *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. 3. nezměn. vyd. Brno : Masarykova Univerzita, 2006.

VOJÁČEK, L.: Trestní právo v Českých zemích za absolutismu. In: SALÁK, P. – TAUCHEN, J. (eds.): *Československé trestní právo v proměnách věků*. Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 67 - 75.

TRISTE TRIESTE: NÁHLAD DO DEJÍN TALIANSKEJ RASOVEJ POLITIKY

Triste Trieste: Historical Insights into the Italian Racial Policy

Ingrid Lanczová

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Slovenská republika

ABSTRAKT

Štúdia vznikla na základe návštevy tranzitného a koncentračného tábora Risiera di San Sabba v Trieste. Autorka analyzuje prejav Mussoliniho, ktorým vyhlásil prijatie rasových zákonov v Taliansku a približuje základný ideologický dokument Manifest rasy. Ďalej autorka objasňuje vzťah talianskej a nemeckej rasovej politiky a predstavuje dva druhy talianskej rasovej legislatívy - koloniálnu a antisemitskú. Antisemitská legislatíva bola prijímaná v dvoch etapách, a to v období do roku 1943 a do roku 1945, s výrazným rozdielom v dosahu na taliansku židovskú komunitu.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Taliansko, druhá svetová vojna, fašizmus, nacizmus, rasizmus, antisemitizmus, Mussolini, Mussoliniho prejav, Manifest rasy, koloniálna legislatíva, protižidovská legislatíva.

ABSTRACT

The study is a result of visiting the transit camp and concentration camp Risiera di San Sabba in Trieste. The author analyses the speech of Mussolini about the introduction of racial laws and presents the ideological Manifesto of Race. Furthermore, the author clarifies the relation between German and Italian racial policy and introduces two groups of racial laws – the colonial and anti-Semitic laws. The anti-Semitic legislation was adopted in two stages, with a very different effect on the Italian Jewish community, first from 1938-1943 and afterward from 1943-1945.

KEY WORDS

Italy; World War II; Fascism; Nazism; Racism; Anti-Semitism; Mussolini; Speech of Mussolini; Manifesto of Race; Colonial Laws; Anti-Jewish Laws.

Deň 18. september 1938 je považovaný za tristný deň v dejinách talianskeho Terstu¹ (tristný Terst, tal. *triste Trieste*) ako aj v dejinách Talianska a Európy samotnej.² Taliansky

¹ Terst, silne nacionalistické mesto s veľkou židovskou komunitou a zároveň prístavné mesto, z ktorého sa mnoho Židov na úteku pred pogromami a perzekúciami odplavilo do Izraela (preto prezývka *Porta di Sion*).

² Aj denník *Corriere della Serra* uverejnil o deň neskôr článok, podľa ktorého išlo o prelomový prejav pre ďalšie smerovanie nielen Talianska, ale celej Európy. Článok s názvom *Vodca Taliansku a Európe: slová rímskej*

vodca **Benito Mussolini** na jeho námestí Piazza dell'Unità **vyhlásil** pred 150-tisícovým jasajúcim davom, skandujúcim *Duce, Duce, Duce*, **prijatie rasových zákonov** nasledujúcimi slovami: „*Pokiaľ ide o vnútornú politiku, najpálčivejším problémom je ten rasový. Aj v tejto oblasti prijmem potrebné riešenia. Tí, ktorí šíria, že sa riadime napodobeninami alebo horšie, niečými návrhmi, sú úbohí hlupáci, ktorým nevieme, či adresovať naše pohrdanie alebo náš súcit. Rasový problém sa neobjavil znenazdajky, ako si myslia tí, ktorí sú zvyknutí na náhle prebudenia po dlhom snení vo svojich kreslách. Má súvis s dobytím Ríše; lebo história nás učí, že ríše sa dobývajú zbraňami, ale udržujú sa prestížou. A pre našu prestíž je potrebné vybudovať jasné a prísne rasové povedomie, ktoré je založené na rozdieloch a veľmi jasnej nadradenosti. Židovský problém je preto len jedným aspektom tohto fenoménu. Naša pozícia bola určená týmito nespornými faktami. Napriek našej politike bolo svetové židovstvo nezmieriteľným nepriateľom fašizmu už šesťnásť rokov.*”³

Príhovor nadväzoval na (pseudo)vedecký, politický a ideologický dokument z júla 1938, **Manifest rasy (*Il Manifesto della Razza*)**, najskôr uverejnený len ako anonymný článok v novinách⁴ a následne ako neanonymný⁵ východiskový text talianskej rasistickej ideológie v periodiku *La Difesa Della Razza*⁶ (tal. ochrana rasy), založenom na Mussoliniho pokyn ako premostenie medzi novovytvoreným rasovým zákonodarstvom k talianskemu národu osvojujúcemu si rasovú ideológiu. Manifest vo svojich desiatich bodoch konštatoval existenciu rás, *nie nevyhnutne rás nadradených a podradených, ale rás odlišujúcich sa fyzickými a psychickými črtami, ktoré sa dedia a budú sa dediť*. V dobových edukačných mapách boli zakreslené: árijská nordická a indo-iránska rasa, árijská mediteránska rasa, americká (žltočervená) rasa, africká (čierna) rasa, austrálska (žltohnedá) rasa, ázijská (žltá) rasa a semitská/hebrejská rasa, „*ktorej nebolo priradené miesto na mape, lebo Židia sú, ako nie vždy vítaní hostia, rozptýlení vo všetkých krajinách.*”⁷ Synonymom rasy podľa Manifestu bola systematická skupina na výlučne **biologickom** základe, ktorá mohla byť malá alebo veľká. Tak

spravodlivosti a odvahy pokračoval titulkom: „*V rozhodovaní v prospech Prahy alebo proti nej, je postoj Talianska už jasný.*” In *Corriere della Serra*, č. 222, roč. 63, 1938.

³ ARCHIVIO NAZIONALE CINEMATOGRAFICO DELLA RESISTENZA-LUCE CINECITTÀ: *Il discorso di Trieste*, 2018 [online]. Dostupné na internete: <https://www.archivioluce.com/2018/09/18/il-discorso-di-trieste/> [cit. 2019-09-02].

⁴ *Giornale d'Italia*, č. 167, 1938.

⁵ Podpísaní boli docent patológie, dvaja docenti antropológie, docent neuropsychiatrie, docent pediatrie, docent endokrinológie, docent demografie, docent fyziológie, docent zoológie a riaditeľ ústavu zoológie.

⁶ *La Difesa della Razza*, č. 1, roč. 1, 1938.

⁷ *Le principali razze umane*. Edizioni dal Soglio-Trieste-Gorizia-Venezia a *Distribuzione delle razze*. Prístupné v Risiera di San Sabba, Trieste.

boli Taliani označení za *čistú taliansku rasu* na princípe konsangvinity (pravdepodobne nutné pre ich výzor väčšmi bližší iným rasám ako nordickej), ako aj za *čistú árijskú rasu s výlučne európskymi znakmi odlišnými od všetkých neeurópskych rás, s ktorými sa nemala miešať*. Manifest konštatoval, že je čas, aby sa Taliani prehlásili za jasných rasistov. **Taliani mali mať vlastný koncept rasizmu, s árijsko-nordickým smerovaním, ktoré nemalo znamenať prijatie nemeckých rasistických teórií** či zjednocovanie Talianov so Škandinávami. Taliany rasizmus mal mať podľa Manifestu **dvojakú podobu** v závislosti od *neeurópskej rasy*, voči ktorej mal byť smerovaný. Jednou z podôb bol **koloniálny rasizmus, ktorý vôbec stál za prijatím všeobecných rasistických teórií v Taliansku**. Pred rokom 1938 totiž prístup k rasovým teóriám v Taliansku nebol jednoznačný. Len u Mussoliniho vidno jasne rozporuplný postoj, keď napr. v roku 1920 dôvodil, že: „*Taliansko nepozná antisemitizmus a veríme, že ho nikdy ani poznať nebude...*,”⁸ ale aj neskôr, v roku 1932, že: „*Samozrejme, že už neexistuje žiadna čistá rasa, ani tá židovská...Rasa...to je pocit a nie realita, z 95 % je to pocit. Neverím, že sa dá biologicky dokázať, že nejaká rasa je viac či menej čistá.*”⁹ Pojem rasy sa v Taliansku objavoval vo vedeckých traktátoch (napr. Cesare Lombroso¹⁰) rovnako ako v celej Európe v 19. a 20. storočí (napr. Joseph Arthur de Gobineau¹¹) a diskriminácia podľa pôvodu nebola v kolóniách ničím neobyčajným,¹² avšak politický, štátno-ideologický a záväzný zákonný charakter nadobudol až v tridsiatych rokoch, najmä počas druhej taliansko-etiópskej vojny (1935-1937) ako súčasť podrobenia si a udržania poriadku v dobytej Etiópii (vyššie pozri časť Mussoliniho prejavu o *dobyťí ríše a originalite talianskej rasovej teórie*), zároveň však nepochybne umocnený nevyhnutnou spoluprácou s Nemeckom. V Manifeste aj na časovej osi tak patrí koloniálnemu rasizmu¹³ prednosť pred **rasizmom antisemitským** (vyššie pozri časť

⁸ CUOMO, F.: *I dieci: chi erano gli scienziati italiani che firmarono il Manifesto della razza*. Milano : Baldini Castoldi Dalai, 2005, s. 49.

⁹ FISCHIETTI, P.: *La difesa della razza*. Youcanprint, 2019, kap. 3, pozn. 21.

¹⁰ Lekár a kriminológ, 1835-1909. Napr. v publikácii *Zločinec* (1876), kapitole *Lebky zločincov (šesťdesiatšesť lebiek)* uvádza: „*Tieto (lebky) pripomínajú čiernu americkú a mongolskú rasu, ba čo viac, prehistorických ľudí oveľa väčšmi než biele rasy.*” Pozri: LOMBROSO, C.: *Criminal Man* (GIBSON, M.-HAHN RAFTER, N. Eds.). Durham : Duke University Press, 2006, s. 49.

¹¹ Francúzsky diplomat, sociológ, spisovateľ, 1816-1882. Napr. v publikácii *O nerovnosti ľudských rás* uvádza: „*Biela rasa od počiatku vlastní monopol krásy, inteligencie a sily. Spoločenstvom s inými rasami vznikali hybridy...pekné a slabé, silné a neinteligentné...*” Pozri: GOBINEAU, J. A.: *The Inequality of Human Races*. New York : G. P. Putnam's Sons, 1915, s. 209.

¹² Pozri napr. zákon č. 1510/1914, čl. 42, podľa ktorého zmiešané manželstvo koloniálneho úradníka (Taliana) s domorodou Eritrejskou ženou bolo povolené, avšak automaticky znamenalo stratu jeho úradu.

¹³ „*Je potrebné jasne rozlišovať medzi mediteránskymi Európanmi a tými, čo žijú v Etiópii na jednej strane a Afričanmi na strane druhej. Treba považovať za nebezpečné tie teórie, ktoré dôvodia africkým pôvodom*

Mussoliniho prejavu o židovskom probléme ako jednom aspekte tohto fenoménu). Protižidovská propaganda sa zradikalizovala práve v rokoch taliansko-etiópskej vojny¹⁴ a vyvrcholila Manifestom, podľa ktorého: „*Židia nepatria k talianskej rase. Z tých Semitov, čo sa počas stáročí usadili na posvätnnej pôde našej domoviny, nezostalo nič. Ani len po arabskej okupácie Sicílie neostalo nič, len spomienka na niektoré mená; a navyše, proces asimilácie bol v Taliansku vždy veľmi rýchly. Židia predstavujú jedinú populáciu, ktorá sa nikdy v Taliansku neasimilovala, lebo majú neeurópske rasové črty, úplne sa odlišujúce od črt, ktoré charakterizujú Talianov.*” Hoci antisemitské názory z času na čas zaznievali v talianskej spoločnosti,¹⁵ antisemitský rasizmus na biologickom základe bol v spoločnosti kritizovaný (k neexistencii rasového povedomia pozri vyššie časť Mussoliniho prejavu o potrebe vybudovania jasného a prísneho rasového povedomia), najmä zo strany Vatikánu. Pápež Pius XI. vydal v roku 1937 encykliku *Mit brennender Sorge*, neobyčajne napísanú v nemčine, v ktorej vybranými slovami odsúdil rasizmus a samotný nacizmus (napr. „*Ktokoľvek zjednocuje Boha a vesmír v panteistickom poblúznení tak, že degraduje Boha do dimenzií sveta alebo povyšuje svet do dimenzií Božích, nie je veriacim. Ktokoľvek nasleduje tú takzvanú predkresťanskú germánsku koncepciu nahrádzania temného a neosobného osudu za osobného boha, popiera Božiu múdrosť a prozreteľnosť...Ktokoľvek povyšuje rasu alebo ľudí, alebo určitú formu štátu, alebo predstaviteľov štátnej moci, alebo akúkoľvek základnú hodnotu ľudskej spoločnosti – akokoľvek nevyhnutná a čestná je ich pozemská funkcia – ktokoľvek povyšuje tieto názory nad ich štandardnú hodnotu a zbožšťuje ich na idolatrickej úrovni, deformuje a naruša poriadok sveta navrhnutý a vytvorený Bohom; ten je ďaleko od pravej viery v Boha a života, ktorý taká viera schvaľuje...Len povrchné duše môžu upadnúť do bludných ideí o národnom Bohu, o národnom náboženstve alebo pokusu uväzniť Boha, Tvorcu Vesmíru, Kráľa a Zákonodarcu všetkých národov, pred ktorého veľkosťou sú ako kvapka vo vedre, do jedného ohraničeného*

niektorých európskych národov a do spoločnej mediteránskej rasy zahŕňajú tiež národy semitské a hamitské...” (pozn. Semiti a Hamiti boli obyvateľmi talianskych kolónií).

¹⁴ Napr. časopisecká propaganda (napr. *L'eterna lotta contro il giudaismo* [Nekonečný boj proti judaizmu], *Ebrei: Peste della nazione* [Židia: mor národa], *Il nemico numero uno* [Nepriateľ číslo jeden], *Perché siamo antisemiti* [Prečo sme antisemiti], *Basta con gli ebrei* [Koniec so Židmi], *Contro gli ebrei: a fondo!* [Proti Židom: až dokonca!]), knižná propaganda (napr. Paolo Orano: *Gli ebrei in Italia* [Židia v Taliansku]) a i. Pozri: FONDAZIONE MUDEO DELLA SHOAH: *La razza nemica. La propaganda antisemita nazista e fascista.* [online]. Dostupné na internete: <http://www.museodelshoah.it/mostreitineranti/la-razza-nemica-la-propaganda-antisemita-nazista-fascista/> [cit. 2019-09-15].

¹⁵ V zásade obdobný charakter ako v iných katolíckych európskych krajinách („vražda Mesiáša,” „vyhlasovanie sa za Bohom vyvolených ľudí,” „ovládanie finančného sektoru,” „podpora kapitalizmu, demokracie, slobodomurárstva...”).

národa, do jednej úzko ohraničenej rasy...”).¹⁶ Encyklika nemala očakávanú odozvu a po vydaní Manifestu sa pápež pýtal už otvorenejšie: „Zabúda sa, že ľudský druh, celý ľudský druh, je jedinou, veľkou, univerzálnou rasou ľudskou...prečo má Taliansko potrebu napodobňovať Nemecko...?”¹⁷(vyššie pozri časť Mussoliniho prejavu o *úbohých hlupákoch*). Už v tom čase ťažko chorý Pius XI zomrel pár mesiacov po tom, čo bol antisemitský rasizmus ideologicky aj **legislatívne** zakotvený;

Prvým právnym predpisom **koloniálno-rasistickej legislatívy** bolo *nariadenie s mocou zákona č. 880/1937-XV O potrestaní vzťahov pripodobniteľných manželstvu medzi občanmi a poddanými*,¹⁸ podľa ktorého: „Taliansky občan, ktorý na území Ríše alebo kolónií udržiava vzťah pripodobniteľný manželstvu s poddanou osobou z Talianskej Východnej Afriky alebo inou osobou z populácie, ktorá má tradície, zvyky, a právne a sociálne ponímanie analogické poddaným z Talianskej Východnej Afriky (tzv. „madamato” alebo vzťah s „madamou”), potrestá sa trestom odňatia slobody od jedného do piatich rokov.”¹⁹

Prijatie *zákona č. 1004/1939-XVII O trestných sankciách za účelom ochrany prestíže rasy pred domorodými z Talianskej Afriky*²⁰ už jasne indikoval rasistický charakter koloniálnych predpisov. Zmyslom prijatia zákona malo byť povýšenie Ríše a talianskej árijskej rasy nad rasu africkú, čím sa prekonala formulácia Manifestu o tom, že rasy nemusia byť *nevyhnutne nadradené a podradené*. Prestíž rasy, ktorej koncept potreboval zákonodarca v ľuďoch zakoreniť, bola podľa predmetného zákona narušená, ak *občan zneužil kvalitu, ktorou je charakterizovaná talianska rasa alebo povinnosti z takej kvality vyplývajúce voči domorodým, čím v ich očiach znížil koncept morálneho Taliana* a ak *domorodý urazil kvalitu občana, ktorou je charakterizovaná talianska rasa alebo prejavil nenávisť voči talianskej rase* (zákon výslovne definoval konanie občanov, najmä spáchanie trestného činu v prítomnosti domorodého, spolupáchateľstvo alebo účastníctvo trestného činu s domorodým, udržiavanie vzťahu

¹⁶ PIUS XI: *Mit brennender Sorge*, 7, 8, 11 [online]. Dostupné na internete: https://w2.vatican.va/content/pius-xi/de/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_14031937_mit-brennender-sorge.html [cit. 2019-09-20].

¹⁷ La parola del Sommo Pontefice Pio XI agli alunni del Collegio di Propaganda Fide. *L'Osservatore Romano*, č. 176, 1938, s. 1.

¹⁸ Prvky rasizmu však možno pozorovať už v zákone č. 999/1933 O organizačnom usporiadaní Eritrey a Somálska, čl. 18, podľa ktorého: „Kto sa narodil na území Eritrey alebo Talianskeho Somálska a má neznámych rodičov, môže od 18. roku života požiadať o talianske občianstvo, ak na základe jeho fyziognómie a ďalších znakov možno oprávnenne predpokladať, že jeden z jeho rodičov je bielej rasy.” In GAZZETTA UFFICIALE DEL REGNO D'ITALIA, č. 189, roč. 74 zo dňa 16. augusta 1933-XI, s. 3676.

¹⁹ GAZZETTA UFFICIALE DEL REGNO D'ITALIA, č. 145, roč. 78 zo dňa 24. júna 1937-XV, s. 2351-2352 (čl.1).

²⁰ GAZZETTA UFFICIALE DEL REGNO D'ITALIA, č. 169, roč. 80 zo dňa 21. júla 1939-XVII, s. 3299 a nasl.

pripodobiteľného k manželstvu s domorodým, pravidelné navštevovanie oblastí vyhradených domorodým, práca pre domorodého bez osobitného povolenia, ťažké opilstvo na verejnosti, iné konania nenapĺňajúce povahu trestného činu a i.). Pri prerokovávaní predmetného zákona Taliani podrobili kritike „ostatných kolonizátorov, osobitne Francúzov, ktorí zvyšujú počet svojej populácie miešaním sa s negrami, ale zároveň sa vôbec nestarajú o to, aby ich vytrhli z biedy a mizérie”²¹ a prehlásenie o rasovej nadradenosti sformulovali tak na pozadí „ochrany domorodých.”²² O tej však možno pochybovať už len v súvislosti so spomenutým trestným činom madamata, keďže podľa zákonnej formulácie nebolo postihované sexuálne využívanie žien, ale vytvorenie si citového puta k nim.²³

Budovanie konceptu čistej talianskej árijskej rasy ďalej posilnil **zákon č. 822/1940-XVIII o normách týkajúcich sa mesticov**,²⁴ ktorý každému dieťaťu zmiešaného pôvodu,²⁵ ako akémusi „destabilizačnému prvku” novobudovaného konceptu čistej talianskej árijskej rasy, priznával výlučne status osoby domorodej bez možnosti uznania zo strany rodiča-občana. Deti zmiešaného pôvodu boli vylúčené zo škôl určených pre občanov, odkázané na výživu výlučne zo strany domorodého rodiča, zakázala sa adopcia detí zmiešaného alebo domorodého pôvodu občanmi a prokurátor musel *ex offio* prešetriť, či vzťah rodičov mestica bol pripodobiteľný k manželstvu s vyvodením príslušných dôsledkov.

Na základe uvedeného nemožno preto dospieť k záveru, že prijatie rasovej legislatívy by bolo v Taliansku vykonané pod nátlakom Nemecka. Mussoliniho totalitný režim, potreba zakotvenia silného postavenia talianskeho národa, nevyhnutnosť

²¹ CAMERA DEI FASCI E DELLE CORPORAZIONI: *Commissione legislativa degli affari dell’Africa Italiana*, 1939, s. 2.

²² Pozri čl. 8, ktorý trestal úmyselné konanie poškodzujúce domorodého alebo čl. 9 (Zneužitie dôverčivosti domorodého): „Občan, ktorý pre zaobstaranie nespravodlivého profitu pre seba alebo iných zneužije dôverčivosť alebo odlišný stupeň inteligencie a znalosti domorodého z Talianskej Afriky na jeho škodu, bude potrestaný trestom v závislosti od spáchaného trestného činu, ktorého hranica bude zvýšená o jednu šestinú až jednu tretinu.”

²³ Napr. v Eritrei sa počet zmiešaných vzťahov pripodobiteľných k manželstvu medzi rokmi 1935 až 1940 znásobil až trinásťkrát. In FOUR POWER COMMISSION ON INVESTIGATION FOR THE FORMER ITALIAN COLONIES: *Report on Eritrea*. London, 1948.

²⁴ GAZZETTA UFFICIALE DEL REGNO D’ITALIA, č. 166, roč. 81 zo dňa 17. júla 1940-XVIII.

²⁵ Dieťa občana a domorodého/asimilovaného; dieťa neznámych rodičov narodené v teritóriu ríše, ak tomu napovedala fyziognómia alebo iné znaky; dieťa občana (domorodého), ak fyziognómia alebo iné znaky napovedali, že druhý rodič je domorodého pôvodu (občan). Dieťaťu zmiešaného pôvodu mohlo byť so súhlasom predsedu príslušného odvolacieho súdu udelené talianske občianstvo, ak v čase vstupu do účinnosti predmetného zákona malo viac ako 12 rokov, vzdelávalo sa na talianskej škole, malo z nej vysvedčenie zodpovedajúce tretiemu ročníku základnej školy, malo dobrú občiansku výchovu, morálku a politickú výchovu a nebolo odsúdené za trestný čin, za ktorý sa ukladá strata politických práv. Ak mestic mal talianske občianstvo v čase vstupu predmetného zákona do účinnosti, ustanovenia sa ho netýkali.

spolupráce s iným európskym totalitným režimom (Nemeckom) a inšpirácia jeho politikou prirodzene vyústili do zakotvenia rasovej ideológie a prijatia rasového zákonodarstva zameraného na dve skupiny, a to pôvodne na osoby afrického pôvodu a následne, ako „jeden aspekt fenoménu,” tiež na osoby pôvodu židovského.

Protizidovská rasová legislatíva sa prijímala od 5. septembra 1938.²⁶ *Nariadenie s mocou zákona č. 1390/1938 o opatreniach na ochranu rasy vo fašistickej škole*²⁷ obsahovalo legálnu definíciu „židovskej rasy” (potomok matky židovskej rasy a otca židovskej rasy, aj ak vyznáva iné ako židovské náboženstvo), ktorej príslušníci v pozícii učiteľov, školského personálu a študentov boli vylúčení zo škôl, lebo „režim nemohol tolerovať, aby sa na duchovnom formovaní nových generácií Talianov ďalej podieľali elementy, ktoré sú na základe rasy vylúčené z akýchkoľvek národných aktivít.”²⁸ Vylúčených bolo 96 profesorov, viac než 195 docentov, najmenej 133 učiteľov v pozícii asistentov či zástupcov profesorov, ďalší učiteľia v pozícii lektorov cudzieho jazyka, ktorých počet sa nezachoval, najmenej 672 členov akademií, najmenej 279 učiteľov zo stredných škôl, viac než 100 učiteľov základných škôl, niekoľko ďalších z konzervatórií a hudobných lýceí. Počet vylúčených študentov sa pohyboval v tisíckach, uvádza sa najmenej 2500 žiakov základných škôl, 4000 študentov stredných škôl a 2000 študentov univerzít.²⁹ Podľa *nariadenia s mocou zákona č. 1630/1938 o zriadení základných škôl pre deti židovskej rasy*³⁰ sa následne zriadili osobitné židovské základné školy so židovskými učiteľmi. V súlade s *nariadením s mocou zákona č. 1779/1938 o zosúladení prijatých noriem na ochranu rasy v talianskej škole*³¹ bolo možné, aby sa židovské deti kresťanského vierovyznania zapísali na cirkevné základné a stredné školy, umožnilo sa

²⁶ Nová ústava prijatá nebola, v účinnosti bola naďalej ústava z roku 1848 (Statuto Albertino), ktorá však bola ústavou flexibilnou. Zákony z rokov 1925 a 1926 odobrali zákonodarnú moc parlamentu a zverili ju výkonnej moci na čele s Mussolinim, samospráva teritoriálnych celkov aj politická pluralita boli zrušené, zaviedla sa cenzúra tlače, zaviedol sa trest smrti a od roku 1938 rasové zákony. Liberálny charakter ústavy tak ustúpil v prospech totalitarizmu.

²⁷ GAZZETTA UFFICIALE DEL REGNO D'ITALIA, č. 209, roč. 79 zo dňa 13. septembra 1938-XVI, s. 3878 a nasl.

Pozn. v rovnaký dátum boli prijaté právne predpisy, ktorými sa ustanovovala Centrála pre demografiu a rasu ako aj Najvyšší radca pre demografiu a rasu pri Ministerstve vnútra.

²⁸ Completa eliminazione dalla scuola fascista degli insegnanti e degli alunni ebrei. *Il Piccolo*, 1938, XVI, č. 5823, s. 1.

²⁹ CAPRISTO, A.: Il decreto legge del 5 settembre 1938 e le altre norme antiebraiche nelle scuole, nelle università e nelle accademie. *La Rassegna Mensile di Israel*, 2007, 73, č. 2, s. 155-164.

³⁰ GAZZETTA UFFICIALE DEL REGNO D'ITALIA, č. 245, roč. 79 zo dňa 25. októbra 1938-XVI, s. 4446.

³¹ GAZZETTA UFFICIALE DEL REGNO D'ITALIA, č. 272, roč. 79 zo dňa 29. novembra 1938-XVII, s. 4927 a nasl.

zriadenie stredných škôl pre židovských študentov a zakázalo sa publikovanie učebníc židovským (spolu)autorom. Na prechodnú dobu sa umožnilo pokračovanie univerzitného štúdia židovským vysokoškolským študentom.

Nariadenie s mocou zákona č. 1381/1938 o opatreniach týkajúcich sa zahraničných Židov³² zakazovalo zahraničným Židom, považovaným za „hrozbu z dôvodu ich medzinárodných stykov a za prekážku dobrých vzťahov s nacistickým režimom,”³³ získať trvalý pobyt na území Ríše, v Líbyi a Egejských dŕžavách. Zahraniční Židia, ktorí sa na týchto územiach zdržiavali od 1. januára 1919, museli do šiestich mesiacov od vyhlásenia predmetného právneho predpisu tieto územia opustiť, a ak im bolo udelené talianske občianstvo, bolo im odňaté. Týkalo sa to približne 9000 zahraničných Židov.³⁴ Asi 1000 z nich utieklo cez more na rybárskych lodiach do Francúzska, asi 5000 do Palestíny, mnohí do Ameriky a tých, čo neodradila neznáma kultúra a jazyk, aj do Číny.³⁵ Hoci išlo o extrémne opatrenie, vo svetle nadvládajúcich udalostí (vytvorenie bábkového štátu pod priamym vplyvom Nemecka) koniec koncov mnohým zachránilo život. Bohužiaľ, nemožno hovoriť o tých Židoch, ktorí sa po prijatí predmetného opatrenia rozhodli vrátiť do Nemecka, pretože mali v roku 1938 pocit, že Taliansko prijíma prísnejšiu legislatívu ako Nemecko.

Nariadenie s mocou zákona č. 1728/1938 o opatreniach na ochranu talianskej rasy³⁶ možno považovať za základný predpis rasovej politiky, pozostávajúci z troch titulov. Prvý titul sa týkal úpravy manželstva a bolo v ňom zakázané manželstvo osoby talianskej árijskej rasy s osobou inej rasy. Následkom porušenia zákazu bola neplatnosť manželstva, peňažná pokuta a trest odňatia slobody pre snúbencov a peňažná pokuta a oznamovacia pokuta pre sobášiaceho. Druhý titul definoval pojem Žida širšie ako bola legálna definícia zahrnutá v predchádzajúcich právnych predpisoch. Za Žida sa už nepovažoval len potomok rodičov židovskej rasy, ale aj potomok rodiča židovskej rasy a cudzinca, potomok židovskej matky a neznámeho otca a potomok talianskych občanov, z ktorých jeden je židovskej rasy a má židovské vierovyznanie, je zapísaný v židovskej obci alebo akýmkoľvek spôsobom prejavil príslušnosť k judaizmu.

³² GAZZETTA UFFICIALE DEL REGNO D'ITALIA, č. 208, roč. 79 zo dňa 12. septembra 1938-XVI, s. 3871.

³³ ORANO, P.: *Gli Ebrei in Italia*. Roma: Pinciana, 1937. In MINERBI, A.: Il Decreto Legge del 7. settembre 1938 sugli ebrei stranieri. *La Rassegna Mensile di Israel*, 2007, 73, č. 2, s. 174.

³⁴ MINERBI, A.: Il Decreto Legge del 7. settembre 1938 sugli ebrei stranieri. In *La Rassegna Mensile di Israel*, 2007, 73, č. 2, s. 180.

³⁵ MINERBI, A.: Il Decreto Legge del 7. settembre 1938 sugli ebrei stranieri. In *La Rassegna Mensile di Israel*, 2007, 73, č. 2, s. 180-184.

³⁶ GAZZETTA UFFICIALE DEL REGNO D'ITALIA, č. 264, roč. 79 zo dňa 19. novembra 1938-XVII, s. 4794 a nasl.

V poslednom prípade nešlo o Žida, ak bol k 1. októbru 1938 príslušníkom iného ako židovského vierovyznania. Židovská rasa osôb musela byť zaznamenaná vo všetkých príslušných registroch. Z diskriminačných ustanovení boli vyňatí:³⁷ rodinní príslušníci padlých vo svetovej vojne, španielskej, líbyjskej, etiópskej alebo v dôsledku zavedenia fašistického režimu, vyznamenaní v týchto vojnách, zranení/zmrzačení/postihnutí v dôsledku týchto vojen, dobrovoľníci v týchto vojnách, bojujúci v týchto vojnách a ocenení aspoň vyznamenaním vojenského kríža, zranení/zmrzačení/postihnutí v dôsledku nastolenia fašistického režimu, členovia Národnej fašistickej strany v rokoch 1919-1922 a v druhej polovici roku 1924, legionári z Fiume a osoby s výnimočnými vlastnosťami, ktorých posúdenie spadalo pod ministerstvo vnútra. **K roku 1938 bolo v Taliansku 47 000 Židov s talianskym občianstvom a asi 10 000 Židov s iným než talianskym občianstvom.**³⁸

Obsahom samostatného článku bol zoznam zákazov pre talianskych občanov židovskej rasy, osobitne zákaz vojenskej služby, zákaz výkonu povolania poručníka alebo opatrovníka Nežidom, zákaz byť vlastníkom/riaditeľom/správcom/členom dozornej rady podnikov v záujme Ríše alebo zamestnávajúcich viac ako sto zamestnancov, zákaz byť vlastníkom pozemkov v hodnote vyššej ako 5000 lír,³⁹ zákaz byť vlastníkom mestských budov s hodnotou vyššou ako 20 000 lír, možnosť zákazu výkonu otcovskej moci nad dieťaťom nežidovského vierovyznania, zákaz mať árijské služobníctvo, zákaz byť verejným zamestnancom, zúčastňovať sa politického života. V prechodných a záverečných ustanoveniach tretieho titulu bola o.i. ustanovená výnimka z povinnosti opustiť Ríšu pre osoby staršie ako 65 rokov a pre manželov/manželky talianskych občanov.

³⁷ Pozri čl. 14 nariadenia s mocou zákona č. 1728/1938 o opatreniach na ochranu talianskej rasy.

³⁸ *L'Olocausto in Italia*. [online]. Dostupné na internete: http://www.governo.it/sites/governo.it/files/olocausto_italia.pdf [cit. 2019-10-05].

³⁹ Cca 32 500 eur. Pozri GARLATI, L.-VETTOR, T.: *Il diritto di fronte all'infamia nel diritto: a 70 anni dalle leggi razziali*. Milano : Giuffrè Editore, 2009, s. 152.

Predmetné zákazy boli konštatované, príp. bližšie rozpracované v príslušných čiastkových právnych predpisoch, najmä pre oblasť politického života,⁴⁰ vojenskej služby,⁴¹ arizácie majetku,⁴² výkonu povolani⁴³ či dedičského práva.⁴⁴

Osobitný židovský kódex bol v roku 1942 prijatý pre oblasť Líbye.⁴⁵

⁴⁰ Nariadenie s mocou zákona č. 2154/1938 o úprave štatútu Národnej fašistickej strany (GU č. 36 zo dňa 13. februára 1939).

⁴¹ Nariadenie s mocou zákona č. 2111/1938 o prepustení a dôchodku príslušníkov ozbrojených síl štátu židovskej rasy (GU č. 30 zo dňa 6. februára 1939).

Prepustených bolo vyše 3000 dôstojníkov, pozri: CECINI, G.: *Congedi razziali dei militari ebrei italiani nel 1938-1939*. In *Deportate, esili, profughe*, 2006, č. 5-6, s. 223.

⁴² Nariadenie s mocou zákona č. 126/1939 o vykonaní a doplnení ustanovení v čl. 10 nariadenia s mocou zákona č. 1728/1938 XVII týkajúcich sa obmedzení vlastníctva nehnuteľností a priemyselnej a obchodnej aktivity talianskych občanov židovskej rasy (GU č. 35 zo dňa 11. februára 1939), nariadenie s mocou zákona č. 665/1939 o schválení štatútu Organizácie pre správu a výkup nehnuteľností (GU č. 110 zo dňa 10. mája 1939) a zákon č. 158/1941 o autorizácii Organizácie pre správu a výkup nehnuteľností na prevod spravovaných nehnuteľností banke a na ich predaj (GU č. 79 zo dňa 2. apríla 1941).

Politika arizácie majetku bola založená na rozdelení nehnuteľného majetku na časť patriacu do tzv. *quota consentita* - dovolený podiel a *quota eccedente* - prevyšujúci podiel, ktorý bol zhabaný v prospech štátu. Ak nehnuteľnosť nebolo možné rozdeliť na tieto dve kategórie alebo by rozdelenie spôsobilo škodu, celá nehnuteľnosť bola zaradená do *quota eccedente* a Organizácia vyplatila Židovi hotovosť za *quota consentita*. Zaviedol sa zákaz udeľovania pôžičiek Židom a existujúce pôžičky boli často zaradené do *quota eccedente*. Čo sa týka účasti v spoločnostiach, Žid nemohol byť výlučným vlastníkom podniku alebo členom s neobmedzeným ručením, avšak zákaz nezahrňal vlastníctvo akcií. „Zákon tak vylučoval Židov z relatívne malých obchodov, kým, aspoň teoreticky, im dovoľoval vlastniť veľký alebo dokonca väčšinový podiel v najväčších podnikoch v krajine“ Organizácia predpokladala konfiškáciu nehnuteľností v hodnote 726 miliónov lír, hodnota prevzatej pôdy a budov dosiahla však do roku 1943 len takmer 8 %. Pozri LIVINGSTON, M. A.: *The Fascists and the Jews of Italy: Mussolini's Race Laws, 1938-1943*. Cambridge : Cambridge University Press, 2014, s. 56, tiež GARLATI, L.-VETTOR, T.: *Il diritto di fronte all'infamia nel diritto: a 70 anni dalle leggi razziali*. Milano : Giuffrè Editore, 2009, s. 151 a nasl. a DODI, G.: *La persecuzione patrimoniale e l'attività dell'Ente di Gestione e Liquidazione Immobiliare a Modena*. [online]. In *Storia e Futuro*, č. 38, 2015. Dostupné na internete: <http://storiaefuturo.eu/la-persecuzione-patrimoniale-e-lattivita-dellente-di-gestione-e-liquidazione-immobiliare-a-modena/> [cit. 2019-10-24].

⁴³ Zákon č. 1054/1939 o výkone povolania občanmi židovskej rasy (GU č. 179 zo dňa 2. augusta 1939).

Podľa zákona bolo Židom zakázané vykonávať povolanie notára a Židom, ktorí boli vyňatí z diskriminačných opatrení povolanie novinára. Predmetom osobitných pravidiel boli povolania lekára-chirurga, lekárnik, veterinára, pôrodnej asistentky, advokáta, prokurátora, právneho zástupcu, ekonóma a obchodníka, účtovníka, inžiniera, architekta, chemika, agronóma, geometra, poľnohospodárskeho experta a priemyselného experta. Židia boli vyškrtnutí z profesijných zoznamov a museli požiadať o zapísanie sa do osobitných zoznamov pre Židov, na základe ktorých mohli vykonávať svoju profesiu len v prospech židovských klientov.

Navyše, podľa zákona č. 517/1942 o vylúčení židovského prvku na poli zábavy (GU č. 126 zo dňa 28. mája 1942), na každom poli kultúrneho života bolo zakázané osobne vykonávať, spravovať či riadiť akúkoľvek kultúrnu aktivitu.

⁴⁴ Zákon č. 1055/1939 o závetoch a priezviskách príslušníkov židovskej rasy (GU č. 179 zo dňa 2. augusta 1939), zákon č. 1459/1940 o vykonaní zákona č. 1055/1939 o závetoch a priezviskách príslušníkov židovskej rasy (GU č. 256 zo dňa 31. októbra 1940).

V dedičskom práve bola vylúčená platnosť podmienky zachovania židovského náboženstva pre nadobudnutie dedičstva okrem prípadu, že obaja rodičia boli židovského pôvodu.

⁴⁵ Zákon č. 1420/1942 o obmedzeniach pre príslušníkov židovskej rasy usadených v Líbyi (GU č. 298 zo dňa 17. decembra 1942).

Predmetný zákon nedefinoval Žida na rasovom, ale náboženskom základe. Židom bol ten, kto bol k 1. januáru 1942 židovského vierovyznania, narodil sa rodičom alebo otcovi židovského pôvodu, ak k 1. januáru 1942 neboli

Kým roky 1936-1943 boli rokmi perzekúcie, roky 1943-1945 boli rokmi genocídy. Mussolini bol 25. júla 1943 kráľom odvolaný, uväznený a nahradený Pietrom Badogliom, ktorý so Spojencami tajne rokoval o mieri. Skupina hitlerovských výsadbárov však Mussoliniho oslobodila a ten následne v severnom Taliansku vyhlásil **Taliansku sociálnu republiku**,⁴⁶ **satelit Nemecka. Pod nemeckou nadvládou bol prijatý nový programový dokument aj nová legislatíva, ktoré výrazne zhoršovali postavenie židovského obyvateľstva a následne viedli k jeho fyzickej likvidácii;**

Výsledkom zasadnutia Fašistickej republikánskej strany v septembri 1943 bol osemnásťbodový programový dokument s názvom **Veronský manifest**. V preambule sa kládol dôraz na pokračovanie vojny na strane Nemecka a Japonska „až do víťazného konca.“⁴⁷ Hneď v úvode sa konštatovalo zvrhnutie monarchie a odsúdenie kráľa - „*vlastizradcu a utečenca*“ a spolu s najradikálnejším siedmym bodom, podľa ktorého boli príslušníci židovskej rasy považovaní za „*cudzincov, konkrétne počas vojny za príslušníkov nepriateľských národov,*“ predstavovali tieto prístupy základ **novej rasovej legislatívy, prijímanej pod priamym vplyvom Nemecka už od roku 1943 (policajné opatrenia)**⁴⁸ **a následne v rokoch 1944-1945 (nariadenia Vodcu s mocou zákona, ministerské nariadenia s mocou zákona).**⁴⁹ Nová legislatíva hneď v roku 1943 ukladala povinnosť „poslať všetkých Židov do koncentračných táborov, skonfiškovať všetok ich hnutel'ný aj nehnuteľný majetok a podrobiť všetkých, čo sa narodili zo zmiešaného manželstva, a boli prehlásení za Árijcov, policajnému dozoru.“ Vytvorený bol tiež inštitút Generálneho rasového inšpektorátu, ktorého hlavného inšpektora

moslimského vierovyznania alebo sa narodil Židovke, má neznámeho otca a matka nebola k 1. januáru 1942 moslimského vierovyznania. Obmedzená mohla byť ich možnosť byť poručníkmi, opatrovníkmi, vykonávať otcovskú moc, mať za služobníkov moslimov, vlastniť nehnuteľnosti, vykonávať určité povolania, zastávať niektoré pozície, prijaté boli ustanovenia na „ochranu rasy v školách“ a i.

⁴⁶ Repubblica di Salò, nazvaná podľa faktického sídla v severnom Taliansku.

⁴⁷ Vzťah k iným krajinám rozvitý v ôsmom bode, podľa ktorého bolo potrebné vytvorenie Európskeho spoločenstva ako federácie tých národov, ktoré sú o.i. „*ochotné eliminovať storočia staré britské intrigy zakorenené na európskom kontinente.*“

⁴⁸ Policajné opatrenie č. 5/1943 o internácii všetkých Židov a policajné opatrenie č. 459/1944 o rozpustení židovských komunit.

⁴⁹ Nariadenie Vodcu s mocou zákona č. 2/1944 o nových opatreniach týkajúcich sa majetku vo vlastníctve obyvateľov židovskej rasy (GU-RSI č. 6 zo dňa 10. januára 1944), Nariadenie Vodcu s mocou zákona č. 109/1944 o novom štatúte a stanovách Organizácie pre správu a výkup nehnuteľností (GU-RSI č. 81 zo dňa 6. apríla 1944), Ministerské nariadenie č. 136/1944 o premene Generálneho riaditeľstva pre demografiu a rasu na Generálne riaditeľstvo pre demografiu (GU-RSI č. 93 zo dňa 20. apríla 1944), Nariadenie Vodcu s mocou zákona č. 171/1944 o zriadení Generálneho rasového inšpektorátu (GU-RSI č. 111 zo dňa 11. mája 1944), Ministerské nariadenie č. 685/1944 o úprave poplatkov v súvislosti s majetkami v správe Organizácie pre správu a výkup nehnuteľností (GU-RSI č. 251 zo dňa 26. októbra 1944), Ministerské nariadenie č. 1036/1944 o úprave štatútu Organizácie pre správu a výkup nehnuteľností a zriadení Generálneho riaditeľstva (GU-RSI č. 58 zo dňa 10. marca 1945), Nariadenie Vodcu s mocou zákona č. 47/1945 o administratívnom usporiadaní Generálneho rasového inšpektorátu (GU-RSI č. 52 zo dňa 3. marca 1945).

vymenoval Mussolini a mal mu byť k neustálej dispozícii v rasových záležitostiach. Funkciu zastával Giovanni Preziosi, antisemita, ktorý po vzniku Talianskej sociálnej republiky pôsobil ako Hitlerov poradca pre talianske záležitosti. **V danom období bolo z Talianska deportovaných približne 7000 Židov, z ktorých asi 6000 zomrelo a ďalších takmer 1000 prišlo o život v Taliansku.**⁵⁰

V praxi bola teritoriálna účinnosť rasových zákonov rôzna, v závislosti od postupu Spojencov a hnutia odporu. Badoglioova vláda však už v roku 1944 vydala nariadenie s mocou zákona č. 25/1944 o opatreniach na reintegráciu občianskych a politických práv talianskych občanov a cudzincov vyhlásených za príslušníkov židovskej rasy a/alebo považovaných za príslušníkov židovskej rasy,⁵¹ z nutnosti „*okamžitej nápravy vážnej morálnej a politickej nerovnosti zavedenej politickým režimom bezdôvodne zameraným na ochranu rasy.*” Nariadenie rušilo základné právne akty rasovej legislatívy⁵² a v zásade „*všetky ustanovenia, ktoré pre akýkoľvek úkon alebo vzťah vyžadujú zistenie rasy alebo zmienku o rase, ako aj akýkoľvek iný prejav rasizmu alebo prejav povahy nezlučiteľnej s predmetným nariadením.*” Občianske a politické práva osôb prehlásených za Židov alebo osôb za Židov považovaných boli naplno obnovené v miere rovnocennej s ostatnými občanmi. Nariadenie dotknutým osobám automaticky navracalo občianstvo, rasové označenia v štátnych registroch boli považované za neexistujúce, prepustení z vojenskej služby boli do nej znovu prijatí, zanikli všetky trestné konania vedené pre porušenie rasových ustanovení, už vynesené rozsudky v predmetnej veci stratili právoplatnosť a tomu prispôsobený mal byť aj výpis z trestného registra, upravené bolo plynutie lehôt či nostrifikácia skúšok dotknutých.

Následne, republikánska ústava z roku 1947 už prirodzene zakotvovala všeobecné ľudské práva, výslovný zákaz diskriminácie na základe rasy a povinnosť dodržiavania medzinárodného práva.

⁵⁰ Pre bližšie štatistiky pozri *Statistica generale degli ebrei vittime della Shoah in Italia, 1943-1945* [online]. Dostupné na internete: http://www.cdec.it/home2.asp?idtesto=594.#Tavola_1.__Vittime_della_Shoah_in_Italia [cit. 2019-10-01].

⁵¹ GAZZETTA UFFICIALE DEL REGNO D'ITALIA, č. 5, roč. 85 zo dňa 9. februára 1944, s. 25 a nasl.

⁵² Výslovne vymenované rasové právne akty boli: nariadenie s mocou zákona č. 1381/1938 o opatreniach týkajúcich sa zahraničných Židov, nariadenie s mocou zákona č. 1390/1938 o opatreniach na ochranu rasy vo fašistickej škole, nariadenie s mocou zákona č. 1728/1938 o opatreniach na ochranu talianskej rasy, nariadenie s mocou zákona č. 1779/1938 o zosúladiení prijatých noriem na ochranu rasy v talianskej škole, zákon č. 1024/1939 o doplnení nariadenia s mocou zákona č. 1728/1938 o ochrane talianskej rasy, zákon č. 1054/1939 o výkone povolania občanmi židovskej rasy, zákon č. 1055/1939 o závetoch a priezviskách príslušníkov židovskej rasy, zákon č. 517/1942 o vylúčení židovského prvku na poli zábavy a zákon č. 1420/1942 o obmedzeniach pre príslušníkov židovskej rasy usadených v Líbyi.

Záver

Talianske rasové zákonodarstvo nemožno chápať ako prevzatý nemecký model. Zakotvenie rasovej politiky, vytvorenie ideologického Manifestu a prijatie rasových zákonov počas trvania druhej svetovej vojny bolo premyslené, zdôvodnené a sprevádzané snahou vybudovať silné impérium a vyriešiť konfliktnú situáciu v kolóniách a následne na domácej pôde, ovplyvnenej potrebou spolupráce s Nemeckom, stále však so zachovaním snahy o čo najmenšie narušenie existujúceho právneho poriadku. Zakotvenie výnimiek v protižidovskej legislatíve (napr. zriadenie osobitných židovských škôl, možnosť zapísania sa na cirkevné základné a stredné školy, možnosť za určitých okolností dokončiť vysokoškolské štúdium, možnosť vyňatia z diskriminačných ustanovení, výnimka z povinnosti opustiť Ríšu pre osoby staršie ako 65 rokov a pre manželov/manželky talianskych občanov a i.), svedčí o tom, že talianska spoločnosť nebola stotožnená s ideológiou antisemitizmu a väčšmi si vyberala cestu obmedzení ako napr. stredoveké katolícke štáty, bez prejavov fyzického násillia do roku 1943. Na druhej strane však počet Židov v Taliansku predstavoval len 0,1% zo 45 miliónovej talianskej populácie, takže je evidentné, že „potreba riešenia židovskej otázky“ nevychádzala zvnútra talianskej spoločnosti. Snaha o „racionálnu“ rasovú politiku pretrvávala do roku 1943, kedy faktickú kontrolu nad osudom Talianska prevzalo Nemecko, čo viedlo ku holokaustu a generálne ku zmenšeniu židovskej populácie o 10 000 Židov s pôvodne talianskym občianstvom a o 3000 Židov s cudzím štátnym občianstvom. Antisemitská rasová legislatíva sa zradikalizovala v rokoch 1943-1945 s vyústením do deportácií, pričom teritoriálna účinnosť celej rasovej legislatívy závisela od postupu Spojencov a sily hnutia odporu. Koloniálny rasizmus zanikol so stratou kolónií (fakticky stratilo Taliansko kolónie do roku 1943, formálne v roku 1947 ako dôsledok mierovej dohody, s výnimkou administratívnej správy Somálska do roku 1960 pod dohľadom OSN). *Anni di vergogna* (tal. roky hanby) ostáva generálne používaným označením na smutné obdobie talianskych dejín, zahájené tristným prejavom v severotalianskom meste Trieste.

BIBLIOGRAFIA:

- ARCHIVIO NAZIONALE CINEMATOGRAFICO DELLA RESISTENZA-LUCE
CINECITTÀ: *Il discorso di Trieste*, 2018 [online]. Dostupné na internete:
<https://www.archivioluca.com/2018/09/18/il-discorso-di-trieste/> [cit. 2019. 09. 02].
- CAMERA DEI FASCI E DELLE CORPORAZIONI: Commissione legislativa degli affari
dell’Africa Italiana, 1939, s. 2-6.
- CAPRISTO, A.: Il decreto legge del 5 settembre 1938 e le altre norme antiebraiche nelle scuole,
nelle università e nelle accademie. *La Rassegna Mensile di Israel*, 2007, 73, č. 2, s. 131-
167.
- CECINI, G.: Congedi razziali dei militari ebrei italiani nel 1938-1939. *Deportate, esili,
profughe*, 2006, č. 5-6, s. 217-230.
- Corriere della Serra*, č. 222, roč. 63, 1938.
- CUOMO, F.: *I dieci: chi erano gli scienziati italiani che firmarono il Manifesto della razza*.
Milano: Baldini Castoldi Dalai, 2005, 273 s. ISBN: 9788884908254.
- DODI, G.: La persecuzione patrimoniale e l’attività dell’Ente di Gestione e Liquidazione
Immobiliare a Modena. [online]. *Storia e Futuro*, č. 38, 2015. Dostupné na internete:
<http://storiaefuturo.eu/la-persecuzione-patrimoniale-e-lattivita-dellente-di-gestione-e-liquidazione-immobiliare-a-modena/> [cit. 2019. 10. 24].
- FISCHIETTI, P.: *La difesa della razza*. Youcanprint, 2019, 258 s. ISBN: 9788827867341.
- FONDAZIONE MUDEO DELLA SHOAH: *La razza nemica. La propaganda antisemita
nazista e fascista*. [online]. Dostupné na internete:
<http://www.museodellashoah.it/mostreitineranti/la-razza-nemica-la-propaganda-antisemita-nazista-fascista/> [cit. 2019. 09. 15].
- FOUR POWER COMMISSION ON INVESTIGATION FOR THE FORMER ITALIAN
COLONIES: *Report on Eritrea*. London, 1948.
- GARLATI, L.-VETTOR, T.: *Il diritto di fronte all’infamia nel diritto: a 70 anni dalle leggi
razziali*. Milano: Giuffrè Editore, 2009, 238 s. ISBN: 9788814146473.
- GAZZETTA UFFICIALE DEL REGNO D’ITALIA, č. 189, roč. 74 zo dňa 16. augusta 1933-
XI, s. 3676.

GAZZETTA UFFICIALE DEL REGNO D'ITALIA, č. 145, roč. 78 zo dňa 24. júna 1937-XV, s. 2351-2352.

GAZZETTA UFFICIALE DEL REGNO D'ITALIA, č. 208, roč. 79 zo dňa 12. septembra 1938-XVI, s. 3871.

GAZZETTA UFFICIALE DEL REGNO D'ITALIA, č. 209, roč. 79 zo dňa 13. septembra 1938-XVI, s. 3878 a nasl.

GAZZETTA UFFICIALE DEL REGNO D'ITALIA, č. 245, roč. 79 zo dňa 25. októbra 1938-XVI, s. 4446.

GAZZETTA UFFICIALE DEL REGNO D'ITALIA, č. 264, roč. 79 zo dňa 19. novembra 1938-XVII, s. 4794 a nasl.

GAZZETTA UFFICIALE DEL REGNO D'ITALIA, č. 272, roč. 79 zo dňa 29. novembra 1938-XVII, s. 4927 a nasl.

GAZZETTA UFFICIALE DEL REGNO D'ITALIA, č. 169, roč. 80 zo dňa 21. júla 1939-XVII, s. 3299 a nasl.

GAZZETTA UFFICIALE DEL REGNO D'ITALIA, č. 166, roč. 81 zo dňa 17. júla 1940-XVIII, s. 2626 a nasl.

GAZZETTA UFFICIALE DEL REGNO D'ITALIA, č. 5, roč. 85 zo dňa 9. februára 1944, s. 25 a nasl.

Giornale d'Italia, č. 167, 1938.

GOBINEAU, J. A.: *The Inequality of Human Races*. New York: G. P. Putnam's Sons, 1915, 217 s.

Il Piccolo, 1938, XVI, č. 5823, s. 1.

La Difesa della Razza, č. 1, roč. 1, 1938.

LIVINGSTON, M. A.: *The Fascists and the Jews of Italy: Mussolini's Race Laws, 1938-1943*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, 267 s. ISBN: 9781107027565.

LOMBROSO, C.: *Criminal Man* (GIBSON, M.-HAHN RAFTER, N. Eds.). Durham: Duke University Press, 2006, 424 s. ISBN: 9780822337232.

L'Olocausto in Italia. [online]. Dostupné na internete:

http://www.governo.it/sites/governo.it/files/olocausto_italia.pdf [cit. 2019. 10. 05].

L'Osservatore Romano, č. 176, 1938.

MINERBI, A.: Il Decreto Legge del 7. settembre 1938 sugli ebrei stranieri. *La Rassegna Mensile di Israel*, 2007, 73, č. 2, s. 169-186.

PIUS XI: *Mit brennender Sorge*, 7, 8, 11 [online]. Dostupné na internete: https://w2.vatican.va/content/pius-xi/de/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_14031937_mit-brennender-sorge.html [cit. 2019. 09. 20].

Statistica generale degli ebrei vittime della Shoah in Italia, 1943-1945 [online]. Dostupné na internete:

http://www.cdec.it/home2.asp?idtesto=594.#Tavola_1.__Vittime_della_Shoah_in_Italia [cit. 2019. 10. 01].

Zákon č. 1510/1914 (*Regio decreto 10 dicembre 1914 n. 1510*).

Kontakt: inge.lanczova@gmail.com

STANOVENIE VEKOVÝCH HRANÍC PROSTREDNÍCTVOM PRÁVA – MOŽNÁ PRÍTOMNOSŤ AGEIZMU?1

Setting age limits through law - the possible presence of ageism?

Olexij M. Meteňkanyč

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Slovenská republika

ABSTRAKT

Starnutie populácie Slovenska ako dlhodobý dôsledok nízkej pôrodnosti a zlepšujúcich sa úmrtnostných procesov, je proces v horizonte najbližších desaťročí nezvratný. Uvedené otvára celú škálu naliehavých a doteraz neznámych otázok, ktoré je potrebné zodpovedať. Jednou z týchto tém je ageizmus (z angličtiny *ageism*), inak povedané ide o stereotypizáciu (používanie neopodstatnených a neoverených predsudkov) a diskrimináciu jednak jednotlivcov, ako aj skupín na základe ich veku. Samotné právo môže byť často diskriminačné voči seniorom. Ide najmä o rôzne horné vekové hranice (tzv. vekové stropy), ktoré sú ustanovené pre výkon určitých profesií. Je otázne, či je vhodné mať stanovený celoplošný vek odchodu sudcov zo súdnych stolíc. Nie sú práve najstarší sudcovia tí, ktorí môžu nám najviac dať, vid' v americkom prostredí sudcov ako Oliver Wendell Holmes Jr.? Práve uvedeným sa chceme zaoberať aj v rámci nášho príspevku.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Ageizmus, vekové hranice, Oliver Wendell Holmes Jr., sudcovia a súdy

ABSTRACT

The aging of Slovakia's population as a long-term consequence of low birth rates and improving mortality processes, is irreversible in the next decades. This opens up a whole range of urgent and hitherto unknown questions that need to be answered. One of these topics is ageism, i.e. stereotyping (using unfounded and unverified prejudices) and discriminating both individuals and groups based on their age. These are mainly different upper age limits (i.e. age ceilings), which are set for the certain professions. It is questionable, for example, whether it is appropriate to have a fixed national age for leaving judges from the courts. Not the oldest judges are the ones who can give us the most, see in the US history judges like Oliver Wendell Holmes Jr.? We want to address these topics in our contribution.

KEYWORDS

Ageism, age limits, Oliver Wendell Holmes Jr, judges and courts

Úvod

Starnutie populácie Slovenska ako dlhodobý dôsledok nízkej pôrodnosti a zlepšujúcich sa úmrtnostných procesov, je proces v horizonte najbližších desaťročí nezvratný. Túto prognózu potvrdzujú mnohé súčasné štúdie² a uvedené otvára celú škálu naliehavých a doteraz neznámych otázok, ktoré je potrebné zodpovedať. Právo, tak ako v každej sfére života, má nezastupiteľné miesto aj v tomto smere a otvára sa celý diapazón okruhov a tém, na ktoré musí reagovať v súvislosti s problematikou starnutia a vysokého veku súčasnej populácie. Jednou z týchto tém je ageizmus (z angličtiny *ageism*), inak povedané ide o stereotypizáciu, t. j. používanie neopodstatnených a neoverených predsudkov, a diskrimináciu jednak jednotlivcov, ako aj skupín na základe ich veku, pričom sa nemusí zákonite jednať o seniorov, ale diskriminácia môže postihovať aj iné vekové skupiny obyvateľstva (príkladom uveďme absolventov vysokých škôl pri hľadaní svojho prvého zamestnania). V niektorých prípadoch samotné právo môže byť diskriminačné voči vekovým skupinám. Ako príklad možno uviesť rôzne horné vekové hranice (tzv. vekové stropy), ktoré sú ustanovené pre výkon určitých profesií. Je napríklad otázne, či je vhodné mať stanovený celoplošný vek odchodu sudcov zo súdnych stolíc. Nie sú práve najstarší sudcovia tí, ktorí nám môžu najviac dať, viď v americkom prostredí sudcov ako Oliver Wendell Holmes jr. alebo Learned Hand? Týmito otázkami sa budeme zaoberať v predkladanom príspevku.

Všeobecne k ageizmu

Ageizmus je v súčasnosti jedným z najkomplexnejších konceptov nielen sociálnej vedy, ale aj politickej, sociálno-psychologickej a v neposlednom rade i právnej praxe. Zahŕňa širokú škálu procesov a konaní jednak v individuálnej, ako aj štrukturálnej rovine. S pojmom ageizmus sa stretávame v americkom prostredí už v roku 1969, keď Robert Neil Butler, prvý

² Na tomto mieste spomeňme napríklad správu Európskej komisie z roku 2018 zameranú na starnutie populácie v rámci členských štátov EÚ, viď European Commission. Directorate-General for Economic and Financial Affairs: *The 2018 Ageing Report. Underlying Assumptions and Projection Methodologies*. [online] Institutional Paper 065. November 2017. Brussels, s. 208 [cit. 2019-10-31]. Dostupné na <https://ec.europa.eu/info/publications/economy-finance/2018-ageing-report-underlying-assumptions-and-projection-methodologies_en>, prípadne i VAŇO, B.: Súčasný a očakávaný populačný vývoj na Slovensku a jeho spoločenské a ekonomické dopady. In *Prognostické práce*, Vol. 7, No. 3, 2015, s. 273-293.

riaditeľ Národného inštitútu pre starnutie,³ prichádza s definíciou ageizmu ako predpojatosti „jednej vekovej skupiny voči inej vekovej skupine.“⁴ Ide o pomerne širokú definíciu, neskôr Butler, ako aj mnohí ďalší, sa zameriaval konkrétne na seniorov, ako najohrozenejšiu vekovú skupinu spoločnosti a poukazoval na to, ako často je skupina seniorov diskriminovaná z dôvodu ich veku, resp. minimálne je odsúvaná na okraj spoločenského záujmu.

K uvedenému však môže dochádzať náhodne (podvedome), ale aj systematicky zo strany štátu. Samotné právo môže byť často diskriminačné voči seniorom. Neskoršie Butler poukazuje svoje chápanie ageizmu tak, že ho prirovnáva k rasizmu a sexizmu, a to nasledovne: „Ageizmus môžeme chápať ako proces systematického stereotypizovania a diskriminácie ľudí pre ich starobu, podobne ako sa rasizmus a sexizmus vzťahujú k farbe pleti a pohlavia. Starí ľudia sú kategorizovaní ako senilní, rigidní vo svojom zmyslení a spôsoboch konania, staromódni v morálke a schopnostiach ... Ageizmus dovoľuje mladším generáciám vidieť starších ľudí ako odlišných od nich samých, a preto im bráni, aby sa so staršími ľuďmi identifikovali ako s ľudskými bytosťami ... Ageizmus je manifestovaný širokým spektrom fenoménov, jednak na individuálnej, ako aj na inštitucionálnej úrovni: stereotypy a mýty, otvorené opovrhovanie a averzia či jednoducho vyhýbanie sa kontaktu, diskriminačné praktiky v bývaní, v zamestnaní a službách akéhokoľvek druhu, kreslené seriály a vtipy. Niekedy sa ageizmus stáva účelovou metódou ako spoločnosť propaguje pohľady na staršie osoby, s cieľom striasť sa časti vlastnej zodpovednosti voči nim. Inokedy ageizmus slúži ako vysoko osobný objektív chrániaci osoby mladšie (zvyčajne v stredných rokoch) ... pred premýšľaním o veciach, ktorých sa bojí (starnutie, nemoc, smrť).“⁵

V priebehu rokov sa v americkom prostredí venovalo tejto problematike mnoho odborníkov,⁶ žiaľ, do európskeho priestoru uvedená problematika prenikala pomalšie, v podstate sa jej väčšia pozornosť venuje až od prelomu milénia. Ale o to intenzívnejšie sa jej

³ The National Institute on Aging (NIA). Tento inštitút dodnes aktívne pôsobí v USA a snaží sa zameriavať pozornosť verejnosti aj na otázky spojené so starobou a vyšším vekom. K jeho aktuálnej činnosti a výskumom viac pozri oficiálnu stránku inštitútu: The National Institute on Aging, oficiálna stránka [cit. 2019-11-25]. Dostupné na <<https://www.nia.nih.gov/research/research-divisions-contacts>>.

⁴ BUTLER, N. R.: Age-Isim: Another Form of Bigotry. In: *The Gerontologist*. Vol. 9, Issue 4, 1969, s. 243.

⁵ BUTLER, N. R. *Why Survive? Being Old In America*. New York : Harper and Row Publishers, 1975, s. 12.

⁶ Z tých najznámejších spomeňme aspoň Erdmana B. Palmora, ktorý vo svojom diele *Ageism: Negative and Positive* chápe ageizmus ako „akýkoľvek predsudok alebo diskrimináciu proti alebo v prospech určitej vekovej skupiny. Predsudky voči vekovej skupine sú negatívne stereotypy voči tejto skupine alebo negatívne postoje založené na stereotype. Diskriminácia voči vekovej skupine je nepatričné, nemiestne negatívne zaobchádzane s členmi danej vekovej skupiny.“ PALMORE, B. E.: *Ageism: Negative and Positive*. New York : Springer Publishing Company, 1999, s. 4, prípadne zaujímavá publikácia je aj od Richarda Posnera, v rámci ktorej sa venuje právu a ageizmu aj z pohľadu ekonomickej analýzy práva. Pozri POSNER, A. R.: *Ageing and Old Age*. Chicago : The University of Chicago Press, 1995.

venuje v ostatných rokoch. Kolektív odborníkov pod vedením Liata Ayalona a Clemensa Tesch-Römera zameriavajúcich sa na túto problematiku vo svojom diele s názvom *Contemporary Perspectives on Ageism* chápu ageizmus pomerne široko ako „komplexnú, často negatívnu konštrukciu vysokého veku, ktorá sa vyskytuje na individuálnej i spoločenskej úrovni.“⁷ Avšak v rámci tohto príspevku sa budeme pridŕžavať definície ageizmu, s ktorou prichádza Lucia Vidovičová, ktorá pod ageizmom rozumie ideológiu založenú „na zdieľanom presvedčení o kvalitatívnych nerovnostiach jednotlivých fáz ľudského životného cyklu, ktorá je manifestovaná skrz proces systematickej, symbolickej i reálnej stereotypizácie a diskriminácie osôb a skupín na základe ich chronologického veku a/alebo na ich príslušnosti k určitej generácii.“⁸ Je tomu tak z viacerých dôvodov, avšak ten kľúčový je ten, že sa zameriava na jednotlivé fázy ľudského životného cyklu, t. j. nepostihuje len stereotypizáciu a diskrimináciu seniorov, ale zahŕňa aj iné vekové skupiny, voči ktorým môžu nastať obdobné situácie (absolventi vysokých škôl, uchádzači o profesie, kde sa vyžaduje dosiahnutie určitého veku a pod.).⁹

Je potrebné však zdôrazniť, že publikácie zamerané na ageizmus zvyčajne nevymedzujú populačné starnutie do budúcnosti primárne ako hrozbu, ale ako šancu jednotlivých spoločností pre dosahovanie vyššej úrovne ich rozvoja, súdržnosti a medzigeneračnej udržateľnosti. Podmienkou využívania tejto šance je pristupovanie k problematike prostredníctvom podpory aktívneho starnutia ako spôsobu riešenia vzniknutých problémov.

Z vyššie uvedeného vyplýva, že pod ageizmom si vieme predstaviť skutočne širokú množinu, pod ktorú vieme zaradiť viaceré odlišné podmnožiny. Dnes sa za tradičnú typológiu považuje Palmoreove rozlíšenie medzi predsudkami a diskrimináciou v ich negatívnych i pozitívnych prejavoch.¹⁰ Palmore chápe predsudky ako stereotypy a postoje a naopak, diskrimináciu ako personálne činy a inštitucionálne politiky.¹¹ Príklad predsudku je napríklad

⁷ AYALON, L., TESCH-RÖMER, C.: *Contemporary Perspectives on Ageism*. Cham : Springer International Publishing, 2017, s. 3.

⁸ VIDOVIČOVÁ, L.: *Věková diskriminace - ageismus: úvod do teorie a výskyt diskriminačních přístupů ve vybraných oblastech s důrazem na pracovní trh*. Praha : VÚPSV Praha, výzkumné centrum Brno, 2005, s. 6.

⁹ Osobitne na toto poukazuje i Lucy Vickers, keď uvádza, že nielen seniori, ale i mladí pracovníci majú problém pri získaní zamestnania. Porovnaj s VICKERS, L.: *Comparative Discrimination Law: Age as a Protected Ground*. In *Comparative Discrimination Law*, 2.1 (2018), s. 2-3.

¹⁰ Pozri viac v PALMORE, B. E.: *Ageism: Negative and Positive*. New York : Springer Publishing Company, 1999, s. 19 a nasl.

¹¹ Tamže, s. 19-20.

presvedčenie väčšiny, že seniori sú senilní.¹² Súčasne ako príklad negatívneho postoja Palmore uvádza pocit väčšiny spoločnosti (aj samotných seniorov), že staroba je najhorším štádiom života.¹³ Na druhej strane, ako príklad na diskrimináciu uvádzal pevne stanovenú vekovú hranicu odchodu do dôchodku bez ohľadu na zdravie a schopnosti pracovníka.¹⁴

Avšak predmetná typológia nezahŕňa dostatočne širokú škálu vekových diskriminácií, pričom v súčasnosti sa najčastejšie poukazuje na typológiu s tromi úrovňami:

- individuálnu (mikrosociálnu) - zameraná na jedinca (jeho pocity, emócie a konanie),
- mezosociálnu - napríklad na úrovni menších sociálnych skupín, zdravotníckych inštitúcií, obchodných spoločností a pod., a
- makrosociálnu - sem zaraďujeme tie spoločenské vplyvy, ktoré zasahujú celú spoločnosť ako celok, najčastejšie pôjde o legislatívne úpravy, rozvoj technológií a s tým spojené riziká pre seniorov a pod.¹⁵

Spoločenské oblasti, v ktorých sa najčastejšie prejavuje ageizmus

Podľa rôznych zdrojov¹⁶ možno ageizmus identifikovať a dokumentovať minimálne v nasledujúcich oblastiach spoločenského života:

- Občianstvo (problém participácie seniorov vo verejnom, resp. i v tom politickom živote¹⁷, často sú označovaná ako občania druhej triedy),

¹² Celkovo Palmore poukazuje na deväť hlavných negatívnych stereotypov, z ktorých všetko vyplýva, a to choroba, impotencia, škaredosť, duševná deklinácia, duševné choroby, zbytočnosť, izolácia, chudoba a depresia. Tamže, s. 20-29.

¹³ V tomto smere sa Palmore odvoláva na jeden výskum vykonaný v USA, v rámci ktorého sa poukázalo, že len 1% respondentov bolo toho názoru, že najlepšie štádium života je od 60 do 70 veku života. Dokonca aj v rámci seniorov (t. j. 65 a viac) to tvrdilo len 8% respondentov. Tamže, s. 29-30.

¹⁴ Palmore poukazuje na päť hlavných oblastí spoločností, v rámci ktorých dochádza k diskriminácii starších, a to zamestnanie, vládne organizácie, rodina, bývanie a zdravotná starostlivosť. Tamže, s. 31-34.

¹⁵ Porovnaj s VIDOVIČOVÁ, L.: *Veková diskriminace - ageizmus: úvod do teorie a výskyt diskriminačních přístupů ve vybraných oblastech s důrazem na pracovní trh*. Praha : VÚPSV Praha, výzkumné centrum Brno, 2005, s. 9.

¹⁶ Pri uvádzaní predmetného výpočtu sme vychádzali predovšetkým z nasledovných zdrojov: VICKERS, L.: *Comparative Discrimination Law: Age as a Protected Ground*. In *Comparative Discrimination Law*, 2.1 (2018), s.8-15, či POSNER, A. R.: *Aging and Old Age*. Chicago : The University of Chicago Press, 1995, s. 235-363, prípadne i VIDOVIČOVÁ, L.: *Veková diskriminace - ageizmus: úvod do teorie a výskyt diskriminačních přístupů ve vybraných oblastech s důrazem na pracovní trh*. Praha : VÚPSV Praha, výzkumné centrum Brno, 2005, s. 18-41.

¹⁷ Vo väčšine krajín absentujú napríklad politické strany, ktoré sa skladajú zo seniorov, ktoré by hájili ich záujmy. Výnimkami sú napríklad politická strana Chorvátska strana dôchodcov (HSU) v Chorvátsku či v Slovinsku funguje už vyše 25 rokov Demokratická strana dôchodcov Slovinska (DeSUS).

- Pracovný trh (marginalizácia seniorov, nezamestnanosť, nižšie platové ohodnotenie oproti iným vekovým skupinám, diskriminácia pri pohovoroch a pod.),
- Dôchodkový systém (predčasné dôchodky, samotné fungovanie systému, ktorému už dlhodobo hrozí kolaps, keďže priebežné dôchodkové systémy už nedokážu plniť svoje poslanie¹⁸),
- Zdravotná starostlivosť (zrejme jedna z tých najcitlivejších a najrozpornejších oblastí, keďže diskusie majú viacero rovín. V tej všeobecnej sa poukazuje na to, že náklady na zdravotnú (a i sociálnu) starostlivosť sa v rámci starnúcich spoločností budú neustále navyšovať. Naopak v rámci tej individuálnej roviny sa poukazuje, že sa seniorom nedostáva príslušnej zdravotnej starostlivosti ako má, najčastejšie napr. stanovenie reštriktívnej rozpočtovej politiky voči liečbe seniorom a obmedzovanie výdavkov na ňu, ako aj samotné zneužívanie a zlá starostlivosť o seniorov/pacientov a pod.),
- Starostlivosť o duševné zdravie (časté zanedbávanie preventívnych opatrení voči rôznym druhom mentálnych chorôb),
- Sociálne dávky (ich absencia, resp. nedostatočná výška),
- Životné prostredie seniorov (priestorová segregácia, bariéry voľného pohybu),
- Médiá (prezentácia neobjektívneho/nelichotivého obrazu staroby a seniorov, resp. i ich neviditeľnosť, t.j. sa im nevenuje žiaden priestor),
- Vzdelávanie (nerovný prístup oproti iným vekovým kategóriám),
- Imigrácia (voči starším migrantom, mladší sú lepší – lacná pracovná sila) a pod.

Horné vekové stropy – možný výskyt ageizmu?

Výpočet uvedený v rámci predchádzajúcej podkapitoly nie je taxatívny. Je možné uviesť aj iné problematiky súvisiace s otázkou ageizmu. Jednou z nich sa chceme zaoberať podrobnejšie v tejto kapitole, a to existenciou tzv. horných vekových stropov, ktoré sa vyskytujú v určitých profesiách, aj tých právnych – napríklad pri sudcoch. Vo viacerých krajinách sudcovia, ktorí dosiahnu určitý vek, musia skončiť svoje pôsobenie na súde a zavesiť talár na klinec. Otázka však znie, či to nie je ageistické a či táto úprava sama o sebe je

¹⁸ V druhej polovici minulého storočia tieto systémy dokázali plniť svoje ciele, keďže v tom čase pripadalo na 1 osobu v seniorskom (poproduktívnom) veku zhruba 10 osôb v produktívnom veku. V súčasnosti je tento pomer 1:4 a v roku 2060 to bude len 1:1. Už v roku 2030 budú na jedného seniora pripadať len 3 osoby v produktívnom veku. K tomu pozri napr. VAŇO, B.: Súčasný a očakávaný populačný vývoj na Slovensku a jeho spoločenské a ekonomické dopady. In *Prognostické práce*, Vol. 7, No. 3, 2015, s. 289.

diskriminačná a kontraproduktívna voči spoločnosti ako takej, keďže potreba po skúsených a kvalitných sudcoch je dodnes veľká.

K právnej úprave Slovenskej a Českej republiky

V súčasnosti dôvody zániku funkcie sudcu upravuje štvrtý diel prvej hlavy druhej časti zákona č. 385/2000 Z. z. o sudcoch a prísediacich a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len ako „Zákon o sudcoch“). V rámci § 17 Zákona o sudcoch je uvedený výpočet dôvodov zániku funkcie sudcu, pričom v písmene a) tohto ustanovenia je uvedené odvolanie sudcu z funkcie, ktoré je detailnejšie upravené v § 18 tohto zákona.

Ustanovenie § 18 Zákona o sudcoch predpokladá dva režimy. Prvý režim nastáva v prípade, ak nastane niektorá zo štyroch možností predpokladaných v rámci odseku 1. tohto ustanovenia¹⁹, pričom prezident Slovenskej republiky má následne na základe návrhu Súdnej rady *odvolať* sudcu kvôli tejto skutočnosti. Druhý režim je upravený v odseku 2 tohto ustanovenia, keď prezident na návrh Súdnej rady *môže odvolať* sudcu, ak a) mu zdravotný stav dlhodobo nedovoľuje, najmenej počas jedného roka, riadne vykonávať sudcovské povinnosti, alebo b) dosiahol vek 65 rokov. Súčasne podľa odseku 3 predmetného ustanovenia Zákona o sudcoch „*Ak sú dôvody na odvolanie z funkcie sudcu podľa odseku 1 alebo 2, súdna rada musí predložiť prezidentovi návrh na odvolanie sudcu. ... Ak sú dôvody na odvolanie z funkcie sudcu podľa odseku 2 písm. b), minister oznámi túto skutočnosť súdnej rade.*“²⁰

Napriek tomu, že formulácia ust. § 18 ods. 2 písm. b) Zákona o sudcoch znie tak, že prezident *môže odvolať* sudcu, ak nastane skutočnosť, že sudca dosiahol vek 65 rokov,

¹⁹ Podľa § 18 ods. 1 Zákona o sudcoch „*Prezident na návrh súdnej rady sudcu odvolá*

a) na základe právoplatného odsudzujúceho rozsudku za úmyselný trestný čin,

b) ak bol právoplatne odsúdený za trestný čin a súd v jeho prípade nerozhodol o podmienčnom odložení výkonu trestu odňatia slobody,

c) na základe rozhodnutia disciplinárneho senátu pre čin, ktorý je nezlučiteľný s výkonom funkcie sudcu,

d) ak zanikla jeho voliteľnosť do Národnej rady Slovenskej republiky (ďalej len „národná rada“).“

²⁰ Ust. § 18 ods. 3 Zákona o sudcoch. K uvedenému je potrebné poukázať i na ústavnú úpravu právomoci prezidenta vymenovávať a odvolávať sudcov v zmysle čl. 102 ods. 1 písm. t) zákona č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky (ďalej len ako „Ústava SR“) v spojení s čl. 147, pričom v rámci tohto ustanovenia sa upravujú už konkrétne podmienky odvolania sudcov z ich funkcie. Odsek 1 článku 147 upravuje prípady, v ktorých prezident *odvolá* sudcov z ich funkcie, ak nastane jedna zo štyroch materiálnych podmienok, predpokladaných týmto odsekom, a to bez ohľadu na to, či si sudca želá zotrvať vo svojej funkcii. Naopak, podmienky čl. 147 ods. 2 Ústavy SR priznáva prezidentovi SR právo úvahy o tom, či sudcu, ktorý splnil jednu z podmienok uvedených v čl. 147 ods. 2 (ktoré sú totožné s podmienkami uvedenými v § 18 ods. 2 Zákona o sudcoch), odvolá alebo nie. V tomto smere prezident SR môže ktorýkoľvek návrh na odvolanie sudcu kedykoľvek odmietnuť. Porovnaj s DRGONEC, J.: *Ústava Slovenskej republiky. Teória a prax.* Bratislava : C. H. Beck, 2019, s. 1726-1727.

v skutočnosti je prax taká, že prezident odvoláva na základe návrhu Súdnej rady takmer všetkých sudcov, ktorí sú mu takto navrhnutí.

V Českej republike podľa § 94 písm. a) zákona č. 6/2002 Sb. o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (dále jen ako „*Zákon o soudech a soudcích*“) „*Funkce soudce zaniká uplynutím kalendářního roku, v němž soudce dosáhl věku 70 let.*“ Síce je hranica zániku funkcie sudcu posunutá až na vek 70 rokov, v tomto prípade ide o obligatórny dôvod zániku funkcie sudcu. Ide o zavedenie celoplošného pravidla, keď sudcovi zaniká jeho funkcia sudcu bez ohľadu na jeho názor a jeho fyzický, mentálny a odborný stav, v ktorom sa nachádza.

V tomto smere sa nám núka otázka, ktorá z vyššie uvedených alternatív je správna. Podľa našej mienky tá slovenská, keďže sa nám javí ageistické zavádzať generálne pravidlo, keď musí automaticky každý sudca, ktorý dosiahne vek 70 rokov, skončiť vo funkcii sudcu, a to bez ohľadu na to, či by nemal záujem pokračovať vo funkcii. Z právnej úpravy Slovenskej republiky vyplýva, že prezident *môže*, aj keď nemusí, odvolať sudcu po tom, ako dosiahne 65 rokov, aj keď vieme, že k takýmto prípadom dochádza zriedka.²¹

Nie je v prospech nielen súdnictva, ale aj samotnej spoločnosti, aby prípady rozhodovali čo možno najviac skúsení sudcovia? Prečo brániť sudkyňiam alebo sudcom, ktorí sa cítia fyzicky a psychicky dobre, odborne sú na výbornej úrovni, nemajú za sebou žiadnu rozporuplnú a pochybnú minulosť a súčasne majú chuť naďalej vykonávať svoje povolanie? To, že aj starší sudca môže byť veľmi vplyvný pre právnu prax i teóriu, si skúsime preukázať na jednom z najväčších velikánov, ktorí si kedy obliekli sudcovský talár v Spojených štátoch amerických, a to na Oliverovi Wendellovi Holmesovi Jr.

Oliver Wendell Holmes Jr.

Oliver Wendell Holmes Jr. (1841-1935) sa bezmála dožil 94 rokov, vďaka čomu dokázal zanechať za sebou výraznú stopu v americkej právnej tradícii. Tento podľa niektorých autorov najvýznamnejší sudca v dejinách USA aktívne prežil občiansku vojnu (1861-1865)²²,

²¹ Aj to treba skôr podotknúť, že prezident v prípade, že mu príde návrh na odvolanie sudcu, zväčša tak učiní. Avšak je otázne, či Súdna rada predkladá prezidentovi každého sudcu, ktorý dosiahne požadovaný vek, tak ako jej to ukladá ust. § 18 ods. 3 Zákona o sudcoch. Vieme, že nastali aj situácie, keď tak neučinila, vid' napr. Šesť sudcov starších ako 65 rokov ostane aj naďalej vo funkcii [online] In *Teraz.sk*. 23. mája 2019 [cit. 2019-11-25]. Dostupné na <<https://www.teraz.sk/slovensko/sest-sudcov-starsich-ako-65-rokov-os/397199-clanok.html>>.

²² Pričom sa jej aj aktívne zúčastnil. Bol vojakom Dvadsiateho regimentu Massachusetských dobrovoľníkov, do ktorého narukoval s viacerými priateľmi z Harvardskej univerzity, pričom existovali najmä dva dôvody, prečo sa rozhodol dobrovoľne vstúpiť do armády. Bol to najmä jeho abolitionistický (proti otrokárske) postoj, ako aj považoval za vec cti bojovať za svoju vlasť. Pozri v WHITE, G. E.: *Oliver Wendell Holmes, Jr.* New York : Oxford University Press, 2006, s. 17. Počas svojej viac ako trojročnej vojenskej kariéry sa Holmes zúčastnil viacerých

zlatú éru USA²³, 1. svetovú vojnu, ako aj medzivojnové obdobie na čele s Rooseveltovým programom *New Deal*. Bol jediným sudcom, ktorý aktívne slúžil na Najvyššom súde USA ako 90-ročný, pričom toto jubileum bolo uctené aj priamym vysielaním v rádiu s celoštátnym vysielaním, v rámci ktorého mal Holmes prejav. Síce povoláním bol sudca a právnik, to mu však nebránilo mať veľký prehľad aj v iných sférach záujmu, osobitne sa venoval filozofii²⁴ a literatúre.²⁵ Práve vďaka rozsiahlym znalostiam filozofie a literatúry písal veľmi špecifické stanoviská, v rámci ktorých hýril rôznymi pre právo netypickými slovnými spojeniami, nakoľko mal inštinkt na formuláciu ľahko zapamätateľných fráz.²⁶

Holmes písal viaceré články, recenzie i publikácie. Pravidelne prispieval do *American Law Review*, preslávil sa však predovšetkým dvoma vynikajúcimi dielami – rozsiahlou knihou *The Common Law*²⁷ a útlým dielom *The Path of the Law*. Práve v druhom diele ponúka svoj názor na to, ako vníma právo. Na právo pozerá optikou darwinizmu: ak je život boj o existenciu (a nie snaha o dosiahnutie nejakých etických cieľov), tak musíme na právo pozeráť rovnako. „*Ide vskutku o vôľu dominantných síl spoločnosti, ktorá jednoducho je presaditeľná silou. K právu sa treba stavať pragmaticky.*“²⁸ Z tohto dôvodu právo nemôžeme vnímať idealisticky,

krvavých bitiek (Antietam Creek, Richmond, no predovšetkým Ball's Bluff, kde utrpel svoje prvé zranenie a skoro zomrel) a bol celkovo trikrát postrelený (do hrudníka, krku a nohy). Vojna naňho výrazným spôsobom zapôsobila a jej efekt sprevádzal Holmesov život až do smrti. „*vytriezvel*“ zo svojej romantickej predstavy o vojne a sám uviedol, že „*vojna bola strašná a chmúrna, ale jej odkaz bol božský.*“ Tamže, s. 13. Do konca svojho života mal pri sebe dve guľky, ktoré z neho vytiahli počas operácií, ako aj pár uniforiem, ako memento na svoju vojenskú činnosť. Čím bol starší, tým viac bol na svoju účasť hrdý. Bolo to počas vojny, keď sa rozhodol pre štúdium práva. „*Ak prežijem vojnu, predpokladám, že začnem študovať právo ako svoju profesiu alebo aspoň ako štartovací bod života.*“ Viac pozri Holmesov autobiografický profil, ktorý spísal počas vojny, a to v GRANT, S.-M.: *Oliver Wendell Holmes Jr. Civil War Soldier, Supreme Court Justice*. New York; London : Routledge, 2016, s. 173-175.

²³ Ide o obdobie, keď sa z USA ako agrárnej krajiny stala svetová veľmoc (od konca občianskej vojny až po začiatok 1. Svetovej vojny).

²⁴ Bol členom Metafyzického klubu, v rámci ktorého sa stretával aj s Peirceom, Jamesom i Wrightom. Tu si osvojil viaceré pragmatické tézy a myšlienky, ktoré neskôr presadzoval aj v rámci svojej rozhodovacej činnosti sudcu. Viac pozri v MENAND, L.: *The Metaphysical Club. A Story of Ideas in America*. New York, Farrar, Straus and Giroux, 2001, s. 16-63.

²⁵ Na Holmesa tu mal veľký vplyv Oliver Wendell Holmes Sr., ktorý okrem toho, že bol známym doktorom (bol dekanom lekárskej fakulty na Harvarde), bol aj básnik, ktorý mal veľký ohlas v USA a bol považovaný za jedného z najlepších amerických básnikov 19. storočia. Sám Holmes Jr. sa počas celého svojho života snažil dištancovať od slávy svojho otca a sám niečo dokázať. Viac pozri v WHITE, G. E.: *Oliver Wendell Holmes, Jr.* New York : Oxford University Press, 2006, s. 6-16.

²⁶ „*Niektorí sudcovia sa vyžívali v písaní rozhodnutí viac ako ostatní a niektorí sudcovia boli schopní vyprodukovať rozhodnutia oveľa rýchlejšie než ostatní. Holmes si užíval písanie rozhodnutí a produkoval ich rapídne.*“ Tamže, s. 55 a 77-78.

²⁷ Ide o spísané prednášky Holmesa, ktoré mal v rámci *Lectures at the Lowell Institute* v Bostone v roku 1881, pričom ide o historickú a porovnávaciu štúdiu veľkých oblastí súkromného práva vrátane foriem zodpovednosti, vlastníckeho práva, kontraktov, dedenia, trestného práva a pod. Viac v HOLMES, O. W., Jr.: *The Common Law*. Boston : Little, Brown and Company, 1881.

²⁸ COLOTKA, P., KÁČER, M., BERDISOVÁ, L.: *Právna filozofia dvadsiateho storočia*. Praha : Leges, 2016, s. 90.

ale tak ako reálne funguje. Avšak toto poznanie ohrozujú najmä dve nebezpečenstvá – morálka a logika.²⁹

Na základe uvedeného by sa naša pozornosť mala zamerať na sudcu a náležitosti, ktoré by mal sudca poznať. V tomto smere Holmes vníma tri základné náležitosti: historicita, sociálna a ekonomická stránka práva. Holmes vníma právo ako organický celok, ktorý je výsledkom na jednej strane tradície a na strane druhej meniacich sa záujmov a potrieb spoločnosti. Tradície je nevyhnutné študovať, aby sme porozumeli, prečo je právo v súčasnej podobe a ako sa do tohto štádia vyvinulo.³⁰ Sudca by mal poznať, ako ovplyvnili tradície súčasnú podobu práva, ako aj pri rozhodovacej činnosti by mal brať na zreteľ súčasné potreby a záujmy celej spoločnosti. V tom mu má pomôcť aj lepšie porozumenie ekonómie, keďže bude môcť lepšie posúdiť, ako reálne bude vplývať jeho rozhodnutie na účastníkov konania, ale aj v širšom rozmere, celospoločensky. „*Ako krok smerom k tomuto ideálu sa mi zdá, že každý právnik by sa mal snažiť o pochopenie ekonómie. Súčasné rozkoly medzi školami politickej ekonómie a práva sa mi zdajú byť dôkazom o tom, aký pokrok vo filozofickom štúdiu je potrebné ešte urobiť.*“³¹

Holmes ako sudca Najvyššieho súdu USA sa neštítal nesúhlasiť s väčšinou svojich kolegov a pomerne často písal disentné stanoviska, ktoré mu neskôr zabezpečili veľkú popularitu medzi mladšími akademikmi a praktikmi (ako napr. Felix Frankfurter, taktiež neskorší sudca Najvyššieho súdu USA, či Harold Laski, profesor práva na Harvarde). Medzi jeho najznámejšie disenty patria tie, ktoré spísal v prípadoch *Northern Securities Company v.*

²⁹ V úvode tohto diela Holmes rieši prepojenie morálky s právom, pričom právo v sebe dodnes zahŕňa frazeológiu pochádzajúcu z morálky, avšak ide o niečo, čo pôsobí chaoticky na celý právny systém a robí z neho neporiadok. Holmes odmieta morálne súvislosti práva a „často uvažujem, či by nebolo ziskom, keby každé slovo morálneho významu mohlo byť úplne vylúčené z práva a boli by prijaté iné slová, ktoré by vyjadrovali právne idey, nesfarbené ničím nachádzajúcim sa mimo práva.“ HOLMES, O. W. Jr.: *The Path of the Law*. Auckland : The Floating Press, 2009, s. 16. Rovnako Holmes odmieta myšlienku, že právo je ako „*kniha matematiky*“, nemôžeme aplikovať na právo princípy logiky, keďže život práva spočíva v skúsenosti, právo je to, čo súd v Massachusetts či v Anglicku pravdepodobne urobí. Predmetom pozornosti právnikov teda by nemali byť žiadne logické dedukcie, ale predpovede, resp. proroctvá toho, čo súdy urobia. Na právo je potrebné hľadieť optikou zlého človeka, ktorého netrápia žiadne morálne dilemy ani logické dedukcie z práva, ale to, aké reálne dôsledky ho môžu postihnúť v prípade porušenia práva a ako ho môže potrestať súd. „*Tieto proroctvá, čo súdy v skutočnosti urobia a nič viac veľkolepejšie, sú to, čo považujem za právo.*“ Tamže, s. 9.

³⁰ GRANT, S.-M.: *Oliver Wendell Holmes Jr. Civil War Soldier, Supreme Court Justice*. New York; London : Routledge, 2016, s. 124-125.

³¹ HOLMES, O. W. Jr.: *The Path of the Law*. Auckland : The Floating Press, 2009, s. 33. V tomto smere Holmesa môžeme považovať za jedného z predchodcov neskoršieho významného hnutia *Law & Economics*.

U.S.³², *Lochner v. New York*³³, *Abrams v. U.S.*^{34 35} Vďaka nim väčšina ľudí chápala Holmesa napriek jeho veku za liberálneho, progresívneho sudcu, ktorý nehľadí ani na politické tlaky, ako aj ani na tlaky svojich kolegov. V skutočnosti však Holmes nebol úplne liberálny či progresívny, rozhodoval tak, aby to bolo v súlade s jeho vyššie opísaným chápaním práva, ktoré má zohľadňovať potreby spoločnosti. Bol toho názoru, že „*právo by sa vtedy malo označovať za dobré, ak odzrkadľuje vôľu dominantných síl spoločnosti, aj keby nás to malo zatiahnuť do pekla.*“³⁶ Napriek uvedenému, mladší právnici ho obdivovali za jeho progresívny štýl rozhodovania (ktorý bol v súlade s ich chápaním práva) a s ohľadom na to, že to boli zväčša profesori práva na významných školách (Frankfurter, Laski či Zechariah Chafee), touto cestou sa Holmes dostal do povedomia mladých študentov práva a mal veľký vplyv na ich zmýšľanie a naďalej získaval na svojej popularite.

Súčasne sa Holmes zaraďuje do americkej sociologickej jurisprudencie, ktorá predchádzala americkej vetve právneho realizmu, pričom Holmes mnohými svojimi myšlienkami ovplyvnil tento právno-filozofický smer (príkladom uveďme niekoľko bodov: 1. nevyhnutnosť individuálneho a kauzistického prístupu k súdnym sporom, 2. v prípade novej

³² *Northern Securities Company v. U.S.*, 193 U.S. 401 (1904). Ide o prípad, ktorý sa dostal pred Najvyšší súd USA krátko po Holmesovom menovaní za sudcu najvyššieho súdu. V rámci daného prípadu však Holmes preukázal jeho odmietavý postoj voči politickým tlakom. V roku 1902 bol menovaný prezidentom Theodorom Rooseveltom, ktorý veril, že Holmes bude rozhodovať v zmysle politiky republikánov, ktorých predstaviteľom bol i Roosevelt. V tomto prípade mal Roosevelt veľký záujem o „správnej“ interpretácii antimonopólnej politiky voči spoločnosti Northern Securities, s ktorou však nesúhlasil Holmes a následne hlasoval inak. Nakoniec Roosevelt docielil, že súd rozhodol v pomere 5:4 v jeho prospech, avšak túto Holmesovu „zradu“ mu neodpustil do konca života. Pre bližšie informácie o prípade, ako aj o vzťahu medzi Holmesom a Rooseveltom pozri v WHITE, G. E.: *Oliver Wendell Holmes, Jr.* New York : Oxford University Press, 2006, s.81-85.

³³ *Lochner v. New York*, 198 U.S. 45 (1905). Ide o jeden zo série prípadov (pozri aj napr. *Adair v. U.S.*, *Coppage v. Kansas*), v rámci ktorých sa Holmes postavil na stranu zamestnancov alebo odborových organizácii, ktoré v tom čase žiadali „prevratné“ požiadavky, ako stanovenie maximálneho osemhodinového pracovného času, či stanovenie minimálnej mzdy. V tom čase prevládala medzi sudcami a právnikmi názor, že týmto spôsobom nemožno zasahovať do pracovného pomeru, nakoľko by sa tak zasahovalo do zmluvnej slobody zaručenej 14. Dodatkom Ústavy USA. Ide aj o jeden z prvých prípadov, kde Najvyšší súd USA sa dostal do rozkolu so zákonmi USA či členského štátu (konkrétne v tomto prípade zákonom štátu New York) a najvyšší súd ho zrušil z titulu rozpornosti s Ústavou USA. Neskôr sa o tomto jave začalo hovoriť ako o súdnom aktivizme. Viac pozri v GRANT, S.-M.: *Oliver Wendell Holmes Jr. Civil War Soldier, Supreme Court Justice.* New York; London : Routledge, 2016, s. 200-202.

³⁴ *Abrams v. United States*, 250 U.S. 616 (1919). Ide asi o najvýznamnejší prípad Holmesa, v rámci ktorého sa riešila otázka slobody prejavu. V minulosti už riešil niektoré prípady spadajúce do tejto kategórie (*Schenck v. U.S.* alebo *Debs v. U.S.*), avšak išlo o dosť nekonzistentné odôvodňovanie jeho rozhodnutí. Až v prípade *Abrams* Holmes predkladá ucelenú a presvedčivú argumentáciu v prospech rozšírenia slobody prejavu, ako aj presne formuluje *test jasného a súčasného nebezpečenstva*, na základe ktorého sa malo určiť, kedy je vhodné zasiahnuť do slobody prejavu a kedy nie. Pre skvelý opis vývoja Holmesovho právneho chápania témy slobody prejavu viac pozri WHITE, G. E.: *Oliver Wendell Holmes, Jr.* New York : Oxford University Press, 2006, s.105-114.

³⁵ Dôležité časti týchto troch disentov je možné nájsť v GRANT, S.-M.: *Oliver Wendell Holmes Jr. Civil War Soldier, Supreme Court Justice.* New York; London : Routledge, 2016, s. 197-203.

³⁶ WHITE, G. E.: *Oliver Wendell Holmes, Jr.* New York : Oxford University Press, 2006, s. 93.

legislatívy je ju potrebné interpretovať a aplikovať na báze *case-by-case*, 3. popis jeho rozhodovania prípadov - najprv si vytvorí právny názor v danej veci a až následne hľadá zdôvodnenie tohto rozhodnutia, 4. nutnosti oddeliteľnosti práva od morálky, 5. inšpirácia v pragmatickej filozofii - boli to práve Holmes a B. N. Cardozo, ktorí premietli filozofiu pragmatizmu do práva a právní realisti ich v tomto úsilí nasledovali, 6. jeho tvrdenie, že „*právo je len to, čo povie súd*“³⁷ či 7. skepticizmus voči absolútnym pravdám a absolútnym princípom) a z tohto dôvodu je často označovaný ako predchodca právnych realistov v USA.

Dňa 6. marca 1934 nakoniec Holmes zomiera (dva dni pred svojimi deväťdesiatimi štvrtými narodeninami) ako jeden z najvýznamnejších a najvplyvnejších právnických osobností amerických dejín. Tento sudca, príznačný svojimi štýlovými fúzmi, bol skoro 50 rokov sudcom.³⁸ Zaujímavosťou je, že jeho kariéra nabrala významný zvrät až v roku 1912, keď sa zoznámil s mladými progresívcami na čele s Felixom Frankfurterom, ktorí začali o ňom šíriť pozitívne informácie na verejnosti. V tom čase už mal 71 rokov. Väčšina z nás by v tom čase rozmýšľala nad dôchodkom, myšlienkou pokojného strávenia posledných rokov niekde v úzadí. U Holmesa to bolo inak a jeho najdôležitejšia časť profesionálneho života ešte len mala prísť. Táto vytrvalosť a trpezlivosť priniesla želané ovocie, nakoľko len málo právnikov dosiahlo takej celospoločenskej reputácie ako tento „*Yankee zblúdilý z Olympu*.“³⁹ Súčasne práve Holmes svojimi rozhodnutiami (a predovšetkým svojimi dissentami) naštartoval zmeny, ktoré vyvrcholili neskôr, už po jeho smrti.

Záverečné úvahy de lege ferenda

Práve aj vzor Olivera Wendella Holmesa Jr. je príkladom toho, ako významný pre rozvoj právnej praxe i teórie môže byť jeden starší sudca, ktorý aj napriek vyššiemu veku chce naďalej pracovať vo svojej funkcii a fyzicky, psychicky a odborne zvláda výkon funkcie sudcu.

³⁷ HOLMES, O. W. Jr.: *The Path of the Law*. Auckland : The Floating Press, 2009, s. 9. Uvedené je vlastne aj jedno zo základných hesiel právneho realizmu, ale formuluje ho už Holmes a aj z tohto dôvodu je pomerne často uvádzaný do právneho realizmu, aj keď v skutočnosti sa od realistov vo viacerých bodoch rozchádzal.

³⁸ 20 rokov na Najvyššom súde štátu Massachusetts a skoro 30 rokov na Najvyššom súde USA.

³⁹ Takto ho pomenovala Elizabeth Shipley Sergeant vo svojom článku z roku 1926 v novinách *The New Republic*. V rámci tejto frázy chcela Elizabeth Sergeant vysvetliť svoju dvojakú fascináciu o Holmesovi: „*Na jednej strane bol postavou tak vznešenou a starodávnou ako nejaký Olympian, a na strane druhej Yankee, žijúci v súčasnom a modernom svete.*“ Pozri v WHITE, G. E.: *Oliver Wendell Holmes, Jr.* New York : Oxford University Press, 2006, s. 114-115.

O to viac je to pozoruhodné v prípade Holmesa, keďže v tom čase nebolo tak rozvinuté zdravotníctvo ako dnes, ako aj mal mnohé poranenia z občianskej vojny.

Samozrejme, mohli by sme argumentovať, že to je jeden z mála a ide skôr o výnimkou. V prvom rade sme toho názoru, že nejde o výnimku a práve americké prostredie nám ukazuje, ako významní môžu byť sudcovia staršej generácie (začalo to Holmesom, ale vid' i osobnosti ako Learned Hand, Benajmin N. Cardozo či zo súčasníkov spomeňme napríklad Richarda Posnera).⁴⁰ Súčasne, aj keby sme prijali námietku, že ide skutočne len o určité výnimky, stále sme toho názoru, že aj keby bolo len pár takýchto jedincov, už len kvôli nim sa oplatí nemať generálne pravidlo, že sudcovia, ktorí dosiahnu určitý vek, musia automaticky ukončiť svoju funkciu a zavesiť svoj talár „na klinec“.

Celý tento príspevok je vyhotovovaný ako aj reakcia na viaceré hlasy, ktoré poukazujú na to, že by sa mala prijať obdobná právna úprava ako v Českej republike a stanoviť fixná veková horná hranica, dokedy môže sudca vykonávať svoju funkciu. Uvedený krok však nepovažujeme za najlepší. Všeobecná právna úprava, ktorá by nebrala ohľad jednak na osobitosti a vlastnosti každého sudcu (t.j. jeho zdravotné, mentálne a odborné schopnosti, jeho želanie zotrvať vo funkcii, doterajšia kariéra sudcu bez poškvrny a pod.), ako aj by stanovala povinný vek zániku funkcie, by z nášho pohľadu bola ageistická.

Samozrejme, právna úprava, ktorá by stanovila maximálny vek, do ktorého sudca môže sudca vykonávať svoju funkciu, je lákavá minimálne z jedného dôvodu. Išlo by o objektívnu skutočnosť, ktorú by nikto nespochybnil a ktorej účinky by neboli ďalej predmetom rozhodovania ďalších subjektov (kritika subjektivismu). Z nášho pohľadu však ide o ľahšiu cestu, keď „*všetkých hodíme do jedného vreca*“. Práve s takýmto prístupom môžeme stratiť viacerých sudcov, ktorí by mali záujem pokračovať a mohli by svoje skúsenosti a odbornosť využiť v prospech právnej praxi (vid' prípad O. W. Holmesa).

Obdobne sa vyskytuje aj iný argument, tentokrát súvisiaci s našim stredoeurópskym priestorom a minulým režimom, ktorý bol na našom území. Často sa argumentuje, že je potrebné „*justíciu očistiť od komunistických kádrov ako predpoklad jej širšej očisty a reformy*.“⁴¹ V tomto smere však podľa našej mienky ide o krátkozrakú argumentáciu, keďže „*komunistické kádre*“ sa o 10/15 rokov minú, ale naša právna úprava bude zaťažovať už aj

⁴⁰ Ale napríklad i v samotnom zložení dnešného Najvyššieho súdu USA nájdeme hneď dvoch osemdesiatnikov, pričom renomovaná sudkyňa Ruth Bader Ginsburgová má v súčasnosti 86 rokov.

⁴¹ Pozri napríklad: Sulíkovci vyzvali Kisku: Odvolajte sudcov starších ako 65 rokov [online] In *HN Slovensko*. 07. apríla 2015 [cit. 2019-11-25]. Dostupné na < <https://slovensko.hnonline.sk/577770-sulikovci-vyzvali-kisku-odvolajte-sudcov-starsich-ako-65-rokov>>.

d'alšie generácie sudcov, pri ktorých by nebolo podozrenie z ich rozporuplnej minulosti a ktorých skúsenosti by sme mohli využívať niekoľko ďalších rokov, ak by o to oni sami stáli. Súčasne naša argumentácia nezahŕňa to, že by všetci sudcovia mali pokračovať po 65 veku života vo svojej funkcii. Práve u tých, u ktorých je podozrenie z rozporuplných rozhodnutí v minulosti, resp. by sa v ich minulosti objavovali kompromitujúce rozhodnutia, tí by mali byť odvolaní zo svojej funkcie. Ale prijímať právnu úpravu, ktorá stanoví fixnú hornú hranicu, zabráni aj tým schopným sudcom pokračovať vo svojej profesii, a to nebude len na škodu samotnému súdnictvu, ale aj spoločnosti ako takej.

Súhrnom, ak by sme mohli zhodnotiť obe právne úpravy, tak z nášho pohľadu tá slovenská alternatíva je vhodnejšia a menej ageistická, než tá česká. Samozrejme, určite nie je bez chýb, keďže napríklad proces odvolávania sudcov nefunguje úplne tak, ako je nastavená právna úprava (predovšetkým Súdna rada nepredkladá prezidentovi všetkých sudcov, ktorí spĺnia podmienky v zmysle § 18 ods. 3 Zákona o sudcov – najmä tých, čo dosiahnu 65 vek života, a *de facto* je to Súdna rada, kto rozhoduje, koho prezident odvolá, keďže vo väčšine prípadov jej prezident vyhovie), ale predsa len je tu možnosť, aby sa schopnejší sudcovia, ktorí naďalej chcú zotrvať vo svojej funkcii, cítili sa fyzicky i psychicky zdravo, majú vysokú odbornú úroveň a nemajú na sebe „*tieň minulého režimu*“, mohli naďalej byť sudcami a prispieť v rámci svojich možností rozvoju súdnictva i právnej praxe.

Ak by sa však aj napriek vyššie uvedeným argumentom postúpilo k tomu, že by sa prijímala právna úprava obdobná ako v Českej republike, mali by sme zopár „zmiernujúcich“ návrhov:

- v prvom rade by sme určite posunuli vekový strop, do ktorého by sudca mohol vykonávať svoju činnosť. Ten vekový strop (aj s ohľadom na príklady sudcov, čo sme uviedli vyššie) by sme stanovili v rozmedzí od 70 až do 75 rokov,
- súčasne by sme navrhovali, aby sa uvedená veková limitácia nevzťahovala na sudcov najvyšších súdnych autorít, t.j. nielen Ústavného súdu SR, ale aj toho Najvyššieho súdu SR. V tomto smere by sme skôr zvýšili odborné a charakterové nároky už na samotný výber a zotrvanie sudcov Najvyššieho súdu,
- okrem toho by sme navrhli zaviesť po vzore praxe v Spojených štátoch amerických, že by sudca, ktorý dosiahne vekový strop, mohol naďalej pokračovať ako sudca kým bude spĺňať určité podmienky, ale už na inej pozícii, resp. by mal odlišný status, ako doposiaľ (mohlo by ísť aj o status *senior-sudca*). Senior-sudca by nemal ten istý status ako „*obyčajný*“ sudca, ale rozhodoval by napríklad jednoduchšie prípady, resp. vybrané

oblasti práva či by rozhodoval menej prípadov ako zvyčajne alebo by vypomáhal na nižších súdoch, ktoré sú dodnes zavalené. Nebol by to plnohodnotný výkon funkcie, ale skôr ako výpomoc, ale aj uvedené by mohlo výrazným spôsobom napomôcť pri aktuálnych problémoch súdov (hlavne ich zaťaženie a personálna poddimenzovanosť). Ide o skôr ekonomický kalkul a argumentáciu v zmysle ekonomickej analýzy práva, než samotná argumentácia v zmysle teórie ageizmu.⁴²

Záverom by sme chceli poukázať ešte na jeden fakt. A to starnutie populácie v Slovenskej republike. Terajšia populácia Slovenskej republiky je jednou z najmladších v EÚ⁴³, avšak už podľa správy Európskej komisie z roku 2018 zameranej na starnutie populácie v rámci členských štátov EÚ sa dá predpokladať, že percento seniorov (t. j. osôb starých 65 rokov a viac) bude v roku 2020 tvoriť 16,9 % celkového obyvateľstva Slovenska. Rastúci trend podielu seniorov na celkovej populácii Slovenska je predpokladaný aj v nasledujúcich dekádach. Viaceré prognózy sa zhodujú v tom, že v rokoch 2050-2060 pôjde už o viac ako 30 % obyvateľstva. V priebehu štyridsiatich rokov (od r. 2020 do r. 2060) sa má takmer zdvojnásobiť celkový podiel seniorov v rámci celkovej štruktúry obyvateľstva (z 16,9 % na 32,0 %).⁴⁴ Podľa Eurostatu by malo Slovensko starnúť najintenzívnejšie zo všetkých krajín EÚ, pričom populácia Slovenskej republiky sa v priebehu necelých 50 rokov zmení z jednej z najmladších krajín Európskej únie na jednu z najstarších.⁴⁵ Zároveň sa priemerný vek obyvateľstva SR do roku 2060 zvýši o 9 rokov (percentuálne ide o 24 % navýšenie) a priblíži sa tesne k hranici 50 rokov. Uvedené postihne všetky sféry spoločenského života, súdnictva vrátane. Aj z tohto dôvodu sa nám javí stanovenie generálnej maximálnej vekovej hranice pri výkone sudcu ako krátkozraké a bude celkom možné, že i maximálny vek 70 rokov (ako je to v Českej republike) nebude primeraný na to, aby bolo dostatok sudcov na zabezpečenie riadneho chodu všetkých súdov. Možno by bolo vhodné odhodiť nám vrodené predsudky

⁴² Porovnaj napríklad s POSNER, A. R.: *Aging and Old Age*. Chicago : The University of Chicago Press, 1995, s. 351 a nasl.

⁴³ Dokonca ešte v roku 2014 sa uvádzala ako tretia najmladšia v EÚ (hneď po Írsku a Cypre), Porovnaj s VAŇO, B.: Súčasný a očakávaný populačný vývoj na Slovensku a jeho spoločenské a ekonomické dopady. In *Prognostické práce*, Vol. 7, No. 3, 2015, s. 286.

⁴⁴ Pozri viac v European Commission. Directorate-General for Economic and Financial Affairs: *The 2018 Ageing Report. Underlying Assumptions and Projection Methodologies*. [online] Institutional Paper 065. November 2017. Brussels, s. 208 [cit. 2019-10-31]. Dostupné na <https://ec.europa.eu/info/publications/economy-finance/2018-ageing-report-underlying-assumptions-and-projection-methodologies_en>.

⁴⁵ Niektorí poukazujú na to, že v roku 2060 by malo mať v rámci EÚ staršie obyvateľstvo od Slovenskej republiky len Portugalsko. Porovnaj s VAŇO, B.: Súčasný a očakávaný populačný vývoj na Slovensku a jeho spoločenské a ekonomické dopady. In *Prognostické práce*, Vol. 7, No. 3, 2015, s. 286.

o starých sudcoch a pri tých, ktorí budú chcieť naďalej zotrvať vo svojej funkcii, budú sa cítiť fyzicky i psychicky dobre, budú mať vysokú odbornú úroveň a nebudú mať na sebe „tieň minulého režimu“, nelámať nad nimi palicu a využiť ich skúsenosti a schopnosti, kým sa to bude dať.

BIBLIOGRAFIA:

- AYALON, L., TESCH-RÖMER, C.: *Contemporary Perspectives on Ageism*. Cham : Springer International Publishing, 2017, 564 s.
- BUTLER, N. R.: Age-Ism: Another Form of Bigotry. In *The Gerontologist*. Vol. 9, Issue 4, 1969, s. 243-246.
- BUTLER, N. R.: *Why Survive? Being Old In America*. New York : Harper and Row Publishers, 1975, 512 s.
- COLOTKA, P., KÁČER, M., BERDISOVÁ, L.: *Právna filozofia dvadsiateho storočia*. Praha : Leges, 2016, 304 s.
- DRGONEC, J.: *Ústava Slovenskej republiky. Teória a prax*. Bratislava : C. H. Beck, 2019, 1792 s.
- European Commission. Directorate-General for Economic and Financial Affairs: The 2018 Ageing Report. Underlying Assumptions and Projection Methodologies. [online] Institutional Paper 065. November 2017. Brussels, s. 208 [cit. 2019-10-31]. Dostupné na <https://ec.europa.eu/info/publications/economy-finance/2018-ageing-report-underlying-assumptions-and-projection-methodologies_en>.
- GRANT, S.-M.: *Oliver Wendell Holmes Jr. Civil War Soldier, Supreme Court Justice*. New York; London : Routledge, 2016, 215 s.
- HOLMES, O. W., Jr.: *The Common Law*. Boston : Little, Brown and Company, 1881, 422 s.
- HOLMES, O. W. Jr.: *The Path of the Law*. Auckland : The Floating Press, 2009, 41 s.
- MENAND, L.: *The Metaphysical Club. A Story of Ideas in America*. New York, Farrar, Straus and Giroux, 2001, 576 s.
- PALMORE, B. E.: *Ageism: Negative and Positive*. New York : Springer Publishing Company, 1999, 266 s.

- POSNER, A. R.: *Aging and Old Age*. Chicago : The University of Chicago Press, 1995, 373 s.
- Sulíkovci vyzvali Kisku: Odvolajte sudcov starších ako 65 rokov [online] In *HN Slovensko*. 07. apríla 2015 [cit. 2019-11-25]. Dostupné na < <https://slovensko.hnonline.sk/577770-sulikovci-vyzvali-kisku-odvolajte-sudcov-starsich-ako-65-rokov>>.
- Šesť sudcov starších ako 65 rokov ostane aj naďalej vo funkcii [online] In *Teraz.sk*. 23. mája 2019 [cit. 2019-11-25]. Dostupné na <<https://www.teraz.sk/slovensko/sest-sudcov-starsich-ako-65-rokov-os/397199-clanok.html>>.
- The National Institute on Aging, oficiálna stránka [cit. 2019-11-25]. Dostupné na <<https://www.nia.nih.gov/research/research-divisions-contacts>>.
- VANŇO, B.: Súčasný a očakávaný populačný vývoj na Slovensku a jeho spoločenské a ekonomické dopady. In *Prognostické práce*, Vol. 7, No. 3, 2015, s. 273-293.
- VICKERS, L.: Comparative Discrimination Law: Age as a Protected Ground. In *Comparative Discrimination Law*, 2.1 (2018), s. 1-99.
- VIDOVIČOVÁ, L.: *Veková diskriminácia - ageismus: úvod do teórie a výskyt diskriminačných prístupů ve vybraných oblastiach s dôrazem na pracovný trh*. Praha : VÚPSV Praha, výzkumné centrum Brno, 2005, 54 s.
- WHITE, G. E.: *Oliver Wendell Holmes, Jr.* New York : Oxford University Press, 2006, 162 s.
- Zákon č. 385/2000 Z.z. o sudcoch a príseďiacich a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- Zákon č. 6/2002 Sb. o soudech, soudcích, příseďících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů.

Kontakt: olexij.metenkanyc@flaw.uniba.sk

ARGUMENTAČNÍ INSPIRACE – POZEMKOVÁ REFORMA OD ŘÍMA K ČESKOSLOVENSKU

The inspiration for an argumentation – The land reform from the ancient Rome to Czechoslovakia

Lucie Mrázková

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

ABSTRAKT

Nejvyšší soud ČSR ve svém rozhodnutí R I 120/27 využil při obhajobě československé pozemkové reformy příměr s pozemkovou reformou, o kterou se při několika příležitostech pokoušel starověký Řím. Příspěvek se zabývá srovnáním těchto reforem, zhodnocením společenské situace a pokouší se zodpovědět otázku, zda je takový příměr nejen vhodný, ale vůbec možný.

KLÍČOVÁ SLOVA

Pozemková reforma; antický Řím; meziválečné Československo; odůvodnění soudního rozhodnutí

ABSTRACT

The Supreme Court of Czechoslovakia has used the comparison with the land reform, which was tried several times in ancient Rome, in its decision R I 120/27 while defending the Czechoslovak land reform. The paper presents a comparison of these two land reforms, evaluates the political situation in both cases and tries to answer the question whether such comparison is both appropriate and necessary.

KEYWORDS

Land reform; ancient Rome; interwar Czechoslovakia; reasoning of the court decision

Úvod

Římská agrární reforma, jejíž počátky nalzáme ve čtvrtém století před naším letopočtem, je na první pohled záležitostí vzdálené historie. Boj mezi patriciji a plebeji, přetváření společenské struktury mladého státu a snaha o umožnění „vůbec nějakého“

ekonomického rozvoje jsou prvky, které si dnes připomínáme kvůli jejich významu spíše pro historii, nikoliv pro současnost.

Na počátku 20. století, v rámci nově vzniklé Československé republiky, tomu však bylo jinak. Z jistého úhlu pohledu se situace meziválečného Československa podobala situaci rané římské republiky – přetvářela se společenská struktura, bylo nutné se vyrovnat se strukturou minulosti a jednalo se mladý, nově vzniklý stát, který nadto aspiroval na dosažení světového ekonomického významu. Při tomto zjednodušení se tak nelze divit, že byla nalézána podobnost mezi agrární reformou, provedenou v antickém Římě, a stejně nazývanou reformou československou, ke které bylo přistoupeno velice rychle po vzniku státu.¹

Tuto podobnost vyzdvihl v jednom ze svých rozhodnutí tehdejší nejvyšší soud, když se zabýval oprávněností pozemkové reformy. Jeho stručné shrnutí římské agrární reformy mělo sloužit jako argument v rámci hledání mravních důvodů, pro které je československá agrární reforma tím správným řešením. Právě tomuto stručnému shrnutí se věnuje tento článek, který si klade za cíl poukázat na širší kontext obou reforem a především zodpovědět otázku, zda se jedná o vhodný historický příměr.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu

Pod číslem 6976 v tzv. Vážného sbírce nalezneme rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ze dne 8. dubna 1927, sp. zn. R I 120/27. Nejvyšší soud se zde velmi obsáhle zabýval oprávněností pozemkové reformy, a to zejména ve vztahu k cizím státním příslušníkům. Podstatou sporu zde bylo přesvědčení stěžovatelů, bývalých rakouských státních příslušníků (v době podání stížnosti švýcarských), že pozemková reforma nesmí mířit proti cizincům, protože by se jednalo o nepřipustnou konfiskaci, „odčinění“ za nedávno skončenou válku. Nadto stěžovatelé namítali, že samotná pozemková reforma je porušením mezinárodního práva, a že se československý stát nedrží norem tohoto práva ani vůči svým vlastním státním příslušníkům. Stížnost z valné části sestávala ze stanoviska Jamese Vallottona, advokáta z

¹ K problematice československé pozemkové reformy existuje rozsáhlá řada publikací, které zde není možné uvést. K základnímu přehledu srovnej např. PEKAŘ, J.: *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Praha :Vesmír. 1923, 80 s., STIEBER, M.: Pozemková reforma. In *Právník*, roč. 58, 1919, s. 177-183, KUKLÍK, J.: *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století*. Praha : Auditorium, 2011. 114 s., HORÁK, O.: První československá republika a ochrana vlastnictví. In *Právník : Teoretický časopis pro otázky státu a práva*, Praha : Ústav státu a práva AV ČR, 2007, roč. 146, č. 2, s. 121-134, nebo HORÁK, O.: Konfiskace a vyvlastnění. Několik poznámek k době prvorepublikové a k pozemkové reformě. In *Časopis pro právní vědu a praxi*, Brno : Masarykova univerzita, 2004, roč. 12, č. 4, s. 342-346.

Lausanne, a nejvyšší soud tak často své výtky směřoval jmenovitě jemu, nikoliv samotným stěžovatelům. Právě oněch výtek lze v rozhodnutí nalézt pozhnaně – nejvyšší soud se místy až poměrně sžíravým způsobem vypořádal postupně s prezentovanými argumenty, vždy s vyústěním v to, že daný argument je naprosto nepřijatelný, nepřijatelný nebo zcela zcestný.²

Nejvyšší soud se v rámci odůvodnění vyjádřil také k „mravním důvodům“ pozemkové reformy. Poukázal na obecné dobro, které je podmínkou vyvlastnění, a jeho potřebnosti i z historického hlediska. Právě zde můžeme nalézt zmínku o agrární reformě starověkého Říma, kterou si nejvyšší soud bere jako zářný příklad potřebnosti přerozdělení půdy. Vzhledem k tomu, že se jedná o pasáž pro tento text stěžejní, je vhodné ji uvést v plném rozsahu.

„Římané, největší právníci a státníci dějin všech dob, vždy měli nejživější smysl pro to, co svědčí zdraví státu, pro něž dovedli přinést největší oběti. Agrární otázka, jediná jejich otázka sociální, byla v starém Římě po více než 700 let akutní a předmětem nekonečných bojů. Plebejové dožadovali se častějších a hojnějších přidělů, šlechta (patriciové), která půdu státní rozchvátla, odpírala, až roku 386 ab urbe přijat zákon ne quis plus 500 jugera agri possideret, aby nikdo ndržel více než 500 jiter půdy. V důvodové zprávě pravilo se, jaká to spravedlnost, aby každému patriciovi volno bylo držeti jakoukoliv výměru, člověk plebejský však že nemá půdy leda pro střechu nad hlavou nebo pro hrob. Šlo tedy vlastně o uvolnění půdy pro drobný lid, jako u nás. Ale plutokracie dovedla zákon obházet i prolamovati a tak velkostatky rostly, takže již za časů Ciceronových vešli v přísloví centum domini, t. j. sto vlastníků půdy a netrvalo to ani sto let a Plinius píše svůj náhrobní nápis Itálii a tím největší velmoci světa, jaká kdy byla, Římské říši: latifundiam Italiam perdidere, velkostatky zahubily Itálii. Nejzdravější hospodářsky i politicky je stát, který má mohutnou a početnou střední vrstvu. Ohromné rozdíly v distribuci majetku, soustředění hodnot v rukou poměrně nečetných ‚nahore‘ a zející chudoba ‚dole‘ je jev chorobný a záhubný. O co šlo v zákoně Liciniově z r. 386 a. u., o to jde i čsl. agrární reformě. Práv-li zákon římský, že nikdo nesmí držeti více než 500 jiter půdy, čehož rub byl, že každá nadvýměra spadá zpět do rukou státu za účelem přidělu drobné plebi, tak praví čsl.

² Pro zajímavost je možné uvést citaci posledního odstavce rozhodnutí: „Pan Vallotton nemá pravdu, tím více tedy musí nejvyšší soud litovati, že vybočuje z obvyklých forem, neboť žádný právní omyl neospravedlňuje tón, jehož užívá o suverénním čsl. státu a jeho agrární reformě, a to obraceje se k nejvyššímu soudu státu, jehož se dotýká a jenž jako obnovený stát český jest jedním z nejstarších v Evropě ztrácej se vznikem svým v nejzdravějším středověku. Práv-li, že stěžovatelé jsou ‚obětí konfiskace sotva zastřené‘, že jest to ‚znásilnění nabytých práv‘ neb ‚znásilnění obecného práva‘, že čsl. stát ‚porušil právní záruky mezinárodního práva‘ a že může ‚na příště býti přidržen, aby se podrobil odsuzujícímu rozsudku, jenž proti němu z toho důvodu bude vydán‘, sluší tyto docela nemístné projevy s rozhodností odmítnouti“. (Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ze dne 8. dubna 1927, sp. zn. R I 120/27.) Autorka ponechává na čtenářově úvaze, zda označí citované pasáže ze stížnosti jako skutečně přehnané a nemístné, nebo se přikloní k názoru, že by se od nejvyššího soudu dalo očekávat více nahladu a méně sklonů k urážlivosti.

zákon, že nikdo nemá nárok, aby mu ponecháno bylo více než 150 případně 250 hektarů půdy a každou nadvýměru že stát může mu vykoupiti za tu a tu cenu za účelem přidělu drobnému a střednímu lidu zemědělskému.“

Ve citovaném textu se objevuje několik problematických pasáží, kterým bude dále věnována pozornost. Na tomto místě je však nutné připomenout historický kontext československé agrární reformy.

Již v dubnu 1919, velmi krátce po vzniku samostatného státu, byl přijat tzv. záborový zákon,³ kterým byla pozemková reforma zahájena. Dotkla se zhruba třetiny veškeré půdy v republice, zejména zemědělských a lesních pozemků. Za přerozdělovanou půdu byla poskytována náhrada, povětšinou však jen částečná, byly však připuštěny i výjimky, kdy mohla být půda zabrána bez náhrady. Takovou výjimkou byl kupříkladu majetek bývalé panovnické rodiny, a obecně vládlo přesvědčení, že je reforma namířena především proti šlechtě.⁴

Toto přesvědčení dokládá i článek M. Stiebera, uveřejněný v roce 1919 v časopise *Právník*,⁵ kde jsou nastíněny společenské důvody, které vedly k rozhodnutí provést pozemkovou reformu. Nejdříve zmiňuje, že již v průběhu první světové války bylo císařským nařízením⁶ omezeno převádění pozemků, aby se zabránilo situaci, kdy „váleční zbohatlíci“ odkoupí pozemky drobných zemědělců a ti tak zůstanou bez zdroje obživy. Jelikož však po válce začala prudce stoupat cena pozemků a klesat hodnota peněz, pravděpodobnost takového prodeje ztlačila. Výše zmíněné císařské nařízení tak bylo v roce 1919 zrušeno,⁷ odpor proti skupování velkého množství pozemků však zůstal. Velkostatkáři jako skupina obyvatel trpěli „kolektivní vinou“, jelikož byli viděni jako ti, kteří stáli proti českému lidu a houževnatě podporovali monarchii. Sám M. Stieber uvádí, že toto neplatilo o všech, že se našlo dosti velkostatkářů, kteří českému obyvatelstvu pomáhali a stáli na jeho straně, to mu však nebrání dojít k závěru, že hlavním rysem velkostatkářů bylo vystupování proti českému lidu. Každopádně v Československu začalo „tažení“ proti majitelům velkého množství půdy, o opatřeních proti nim se psalo v novinách i hojně diskutovalo na národním shromáždění. Politici

³ Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabránění velkého majetku pozemkového.

⁴ HORÁK, O.: "Vlastnictví je kořenem zla, ale ne jako instituce, nýbrž jeho rozdělení." Meziválečná právní věda a pozemková reforma. In *Dny práva 2011 – Days of Law 2011. Ovlivňování sféry soukromého práva právem veřejným v minulosti*. Brno : Masarykova univerzita, 2012, s. 75.

⁵ STIEBER, M.: Pozemková reforma. In *Právník*, roč. 58, 1919, s. 177-183

⁶ Císařské nařízení ze dne 9. srpna 1915 č. 234 ř. z.

⁷ Nařízení veškerého ministerstva československé republiky ze dne 30. ledna 1919 č. 53 sb. z. a n. V poznámce pod čarou M. Stieber na okraj dodává, že císařské nařízení mělo platnost zákona, a proto mělo být spíše zrušeno národním shromážděním.

napříč stranami se shodovali na tom, že půda má být těmto velkostatkářům odejmuta, jen už nepanovala taková shoda o tom, co se s ní dále má stát.

Na tomto místě není třeba podrobně rozebírat návrhy, se kterými přišly jednotlivé strany.⁸ Stačí uvést, že hlavní diskusí bylo, zda půdu přerozdělit rolníkům (agrární strana), nebo zda zachovat půdu ve větších celcích a pod státní kontrolou ve státních podnicích a družstvech (sociální demokracie). Zvítězilo nakonec první řešení, a v rámci výborů a subkomitétů byly diskutovány různé otázky, související s pozemkovou reformou. Není bez zajímavosti, že byli i vyslechnuti znalci, aby se vyjádřili k pobělohorským konfiskacím, které byly rovněž v rámci pozemkové reformy hojně diskutované. M. Stieber byl přesvědčen, že nově vytvořený pozemkový úřad bude fungovat i v dalších letech, po skončení „prvního“ přerozdělení, a bude tak jistým „strážcem“, aby se půda nezačala opět hromadit v rukou jednotlivců, aby byla stále dodržována maximální povolená výměra. Rovněž upozorňoval na řadu otázek, které musí být vyřešeny, než může být pozemková reforma provedena – zejména že musí existovat lidé, kteří se o zabranou půdu budou hlásit, státní aparát, který ji bude převádět, a dostatek peněz na vyplacení náhrad předchozím vlastníkům.⁹

Lze tedy uzavřít, že jedním z hlavních motivů pozemkové reformy byla snaha vystoupit proti velkostatkářům za jejich chování podporující monarchii a proti českému lidu. O tom, že je potřeba jim půdu odejmout, nebylo příliš pochyb. Diskuze se vedla o tom, jak s touto půdou následně naložit, a posléze především o řadě praktických otázek k samotnému provedení pozemkové reformy.

Římská agrární reforma

Výše zmíněná římská agrární reforma, tolik „opěvovaná“ nejvyšším soudem, byla zamýšlena k uskutečnění v roce 367 př. Kr., a to tzv. Liciniovým zákonem (Lex Licinia). Předcházel jí však společenský a politický vývoj, který se podepsal nejen na jejím vzniku, ale i na jejím neúspěchu.

⁸ K tomuto tématu srov. četné články O. Horáka, včetně HORÁK, O.: "Vlastnictví je kořenem zla, ale ne jako instituce, nýbrž jeho rozdělení." Meziválečná právní věda a pozemková reforma. In *Dny práva 2011 – Days of Law 2011. Ovlivňování sféry soukromého práva právem veřejným v minulosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 74-82.

⁹ STIEBER, M.: Pozemková reforma. In *Právník*, roč. 58, 1919, s. 177-183

Řím původně „začínal“ jako městský stát, ale velice rychle přistoupil k expanzi. V době královské byl označován za poměrně chudý, ale za rané republiky se karta rychle obrátila a Řím získával stále více a více území.¹⁰ Po dobytí etruského města Vejí bylo přistoupeno k rozdělení dobytého území mezi plebejce – každý z nich měl možnost získat 7 jiter půdy z dobytého území, a to bez ohledu na to, zda již nějakou půdu držel, či nikoliv. Není bez zajímavosti výpočet, který přináší Wałek-Czernecki – vychází z Liviovy zprávy o tehdejší přídělu této půdy, ale rovněž o počtu obyvatel, a dochází k závěru, že nejenže dobyté území bohatě stačilo k přídělu pro každého (pochopitelně svobodného) obyvatele Říma, ale že ještě značné množství území zůstalo v rukou římského státu.¹¹ Zde tak můžeme pozorovat počátky souvislosti veřejných pozemků (*ager publicus*) s příděly půdy plebejcům, což se ostatně stalo předmětem dalších nepokojů.

Římská expanze totiž pokračovala, a dalo by se říci, že stále vzrůstajícím tempem. Množství půdy, nacházející se v rukou římského státu jako dobytá území, vzrůstalo rovněž. Zde se pak projevil typický rozpor mezi patriciji a plebeji. První jmenovaní totiž byli, i přes své vysoké postavení v římské společnosti, paradoxně silně omezeni – bylo jim zakázáno věnovat se obchodu i řemeslu. Zbývalo tak zemědělství, a tak měli eminentní zájem na tom, aby dobytá půda připadla jim.¹² Rozdělování přitom probíhalo tak, že římský stát výměnou za nízký poplatek (*vectigal*) umožnil zájemci ujmout se držby daného pozemku. Poplatek byl sice nízký, ale finanční situace plebejů většinou neumožňovala, aby jej zaplatili. Proto půdu ve velkém takto „skupovali“ patricijové a vytvářeli velkostatky, tzv. *latifundia*.¹³

Plebejci tak stáli v nezáviděníhodné situaci – vzhledem k tomu, že půdu vlastnili v zásadě patricijové, neměli možnost si práci na vlastní půdě zajistit obživu. Místo toho se naopak často museli zadlužovat, aby vůbec uživilí sebe a svou rodinu – ať již to bylo kvůli zaplacení poplatku za držbu dobytého území (kde alespoň dostali vlastní půdu), nebo, mnohem častěji, z důvodu, že půdu sice měli, ale neúměrně malé výměry, která nestačila k uživení rodiny. Proto, aby byli schopni přečkat čas do další úrody, se tak často museli zadlužit.¹⁴ Dalším důvodem k zadlužení byla také povinnost bojovat v římské armádě – často se tak stalo, že muži odešli do války a vrátili se pak k půdě, na níž mezitím nikdo nepracoval (a úroda tak byla ztracena), nebo

¹⁰ JOLOWICZ, H. F.: *Historical Introduction to the study of Roman Law*. Cambridge, 1939, s. 72.

¹¹ WAŁEK-CZERNECKI, T.: *Historia gospodarcza świata starożytnego, tom. II*. Varšava, 1948, s. 176-177.

¹² POKROWSKI, J. A.: *Historja prawa rzymskiego*. Lublin, 1927, s. 188.

¹³ OSUCHOWSKI, W.: *Prawo antyczne*. 2. vydání, Kraków, 1951, s. 74.

¹⁴ POKROWSKI, J. A.: *Historja prawa rzymskiego*. Lublin, 1927, s. 186

kteřá byla rovnou poničena či vypálena nepřáteli.¹⁵ Již v zákoně XII desek je věnována značná pozornost řešení dluhů, zejména těch nezaplacených, čímž dokládáme právě fakt, že dluhy byly v římské společnosti té doby jevem častým, zasluhujícím si mimořádnou pozornost zákona.¹⁶

Nadto ještě plebejové bojovali v římských válkách, ale právě území, které dobyli, následně „zabírali“ patricijové. I proto se začaly objevovat sociální nepokoje, a plebejové požadovali více práv. M. Beard připomíná Liviovu parodii slov plebejských reformátorů, kdy se jízlivě ptal, proč, když existují tak zásadní rozdíly mezi patriciji a plebeji, neexistuje zákon, který by plebejům zakazoval chodit po stejných ulicích jako patricijové, bydlet ve stejných čtvrtích a stát na Fóru vedle sebe.¹⁷

Plebejové se však nedožadovali pouze půdy, kterou by mohli obdělávat, ale také větších politických práv. Jejich možná až nečekáný úspěch na této frontě byl podmíněn zčásti i historicky – M. Jaczynowska kupříkladu uvádí, že plebejové evidentně v dobách rané republiky mohli držet nejvyšší úřady, na konci šestého století př. Kr. tak byli jedněmi z prvních „konzulů“, okolo r. 486 měli zastávat úřady praetores maximi. Dokonce mezi lety 448-469 př. n. l. se objevují hned čtyři plebejové, kteří postupně zastávali nejvyšší úřad v republice. Posléze však patricijové převzali moc nad těmito úřady, plebejům k nim zcela znemožnili přístup, a odsunuli je tak do podstatně horší pozice.¹⁸ Na druhou stranu, v r. 443 byl vytvořen úřad cenzorů, k němuž měli plebejové mít přístup. I tento úřad však výlučně ovládli patricijové.

V roce 367 př. Kr. nastal zásadní zlom. Jak již bylo výše řečeno, Řím vedl téměř neustálé boje, na kterých se plebejové značnou měrou podíleli, ale následně získanou půdu si dělili patricijové, zatímco samotní plebejové spíše upadali do dluhů. Tribunové Gaius Licinius a Lucius Sextius předložili soubor zákonů, které společně vešly ve známost jako *leges Liciniae Sextiae*, i když někdy bývají označovány jako jeden zákon, *Lex Licinia*. V první řadě bylo stanoveno, že plebejové mají přístup k nejvyššímu úřadu republiky, konzulátu.¹⁹ Někteří autoři soudí, že již bylo rovněž stanoveno, že jeden z konzulů má být plebejského původu, nicméně první konzulové, takto zvolení, toto pravidlo porušovali. Je možné, že plebejům stačila

¹⁵ JOLOWICZ, H. F.: *Historical Introduction to the study of Roman Law*. Cambridge, 1939, s. 74

¹⁶ POKROWSKI, J. A.: *Historja prawa rzymskiego*. Lublin, 1927, s. 186

¹⁷ BEARD, M.: *SPQR : historia starożytnego Rzymu*. Poznań : Dom Wydawniczy Rebis, 2017, s. 135-136.

¹⁸ JACZYNOWSKA, M.: *Historia starożytnego Rzymu*. 5. vydání, Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe, 1984, s. 49.

¹⁹ JACZYNOWSKA, M.: *Historia starożytnego Rzymu*, 5. vydání, Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe, 1984, s. 53.

možnost, že se mohou ujmout tohoto úřadu, i tak se totiž jednalo o zásadní průlom.²⁰ Později, v roce 320 př. Kr., se pak ale i začalo dodržovat pravidlo, že jeden z konzulů musí být plebejského původu.²¹

Druhou zásadní novinkou, se kterou přišly *leges Liciniae Sextiae*, byla agrární reforma. V reakci na územní expanzi a stále se zhoršující situaci nejchudších obyvatel bylo řečeno, že nikdo nesmí držet více, než 500 jiter půdy.²² Záměrem tak nepochybně bylo rozbití velkých latifundií a uvolnění půdy pro ty, kteří svou půdu neměli. Plný text těchto zákonů, resp. ani části o agrární reformě, se do dnešních dnů nedochoval, proto nemůže být podroben analýze, nicméně hovoří o nich Livius v díle *Ab Urbe Condita*.²³ Bohužel se věnuje převážně výše nastíněné problematice konzulátu a dalších politických souvislostí pro plebeje, a agrární reformu zmiňuje pouze okrajově. Lze však mnohé dovodit i z toho, co nezmiňuje – v první řadě nehovoří o žádném dalším osudu půdy, která přesáhne oněch zmíněných 500 jiter, které může jednotlivec držet. Není tedy zmíněno, zda bude tato půda připadat státu k rozdělení, nebo zda bude volná k okupaci; není zmíněna žádná metoda, jak určit, kterou část půdy si vlastník ponechá, a která bude tou „přesahující“ uvedenou výměru; a především není ani slova o případných náhradách, které by snad měl vlastník za půdu nad povolenou výměru dostat.

Právě to, že se Livius, jak v zásadě jediný zdroj informací o této reformě, nezmiňuje o žádné z tak zásadních otázek, nasvědčuje tomu, že se jednalo spíše o politickou proklamaci. Nejsou tak k dispozici žádné sankce za porušování zákazu, a především není k dispozici žádný mechanismus, který by „se postaral“ o to, že půda skutečně připadne těm, kteří ji nejvíce potřebují. Vydání takového zákona, který postrádá jakoukoliv možnost být rozumně uveden do praxe, tak vzbuzuje skutečné pochybnosti o smyslu úpravy. Ostatně další vývoj tyto závěry spíše potvrzuje, než vyvrací.

Neexistují totiž zmínky o tom, že by zákaz držet více jak 500 jiter půdy někdo dodržoval. Důvody k jeho zavedení byly následným vývojem mírně oslabeny – zaprvé se plebejové domohli více politických práv, což jim umožňovalo se lépe realizovat, a zadruhé Řím

²⁰ BEARD, M.: *SPQR : historia starożytnego Rzymu*. Poznań : Dom Wydawniczy Rebis, 2017, s. 140.

²¹ JACZYŃSKA, M.: *Historia starożytnego Rzymu*, 5. vydání, Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe, 1984, s. 53.

²² JOLOWICZ, H. F.: *Historical Introduction to the study of Roman Law*. Cambridge, 1939, s. 14. V dnešních jednotkách se jedná zhruba o 126 hektarů půdy, regulace byla tedy přísnější, než v případě československé pozemkové reformy. SMITH, W., C. ANTHON.: *A new classical dictionary of Greek and Roman biography, mythology, and geography partly based upon the Dictionary of Greek and Roman biography and mythology*. New York : Harper & Bros., 1851, Tables, s. 1029.

²³ Liv. 4. VI. XXXIV-XLII.

stále více a více prosperoval. Lze tak říci, že jeho zvyšující se bohatství se projevilo mezi všemi vrstvami obyvatel, a otázka, komu připadne více půdy, byla stále méně a méně palčivou.²⁴

Tomu, že výše zmíněný zákaz nebyl dodržován, však nasvědčuje i jeho „návrat“ o zhruba sto padesát let později. Již po druhé punské válce se situace Římanů začínala opět podobat situaci po vítězství nad Vejemi, jak již bylo zmíněno výše. Zejména nutnost bojovat v římském vojsku, a tedy zanechat za sebou svoji půdu neobdělávanou, způsobovala nedostatek potravin, neschopnost uživit vlastní rodinu a zvyšující se zadlužování. Opět se tak „na pořad dne“ dostala i otázka velkých latifundií, na kterých nadto bylo často pěstováno víno či olivy, a obilí se tak muselo dovážet ze Sicílie, což jeho cenu zvyšovalo.²⁵ V době, kdy jako tribun působil Tiberius Gracchus, již opět vrcholily nepokoje, požadující přerozdělení půdy. V roce 133 př. Kr. se pak Tiberius Gracchus snažil opětovně získat mandát tribuna, a to s programem, který měl za cíl radikální pozemkové změny ve prospěch menších zemědělců, tedy zejména rozdělení latifundií. Tato snaha však skončila krvavě – v obavě, že by Gracchus mohl uspět, velká skupina senátorů a jejich příznivců, kteří byli ostře proti těmto reformám, přerušila běh voleb a napadla Graccha i jeho podporovatele. Údajně bylo zabito až několik set osob, včetně samotného Graccha, a jejich těla následně vhozena do Tibery. Řím byl touto krutostí zaskočen, mnoho zdrojů uvádí, že takové násilí se v městě nestalo od doby královské. Nebylo to však naposledy, kdy byla kvůli pozemkům prolita krev – neuplynulo ani deset let, když přišel Gaius Gracchus, bratr Tiberia, se stejným plánem. Gaiův plán počítal dokonce i s výraznějšími zásahy do vlastnictví velkého množství pozemků, nicméně výsledek byl také ještě horší – i on se stal obětí skupiny senátorů a jejich podporovatelů, kteří se snažili reformě zabránit, a údajně těla tisíců Gracchových přívrženců dokonce zatarasila řeku.²⁶

K situaci v Římě lze tedy shrnout, že základním hybatelem změn byl rozpor mezi dvěma striktně oddělenými skupinami, patriciji a plebeji. Právě jejich „sblížení“ bylo cílem, ke kterému vedla přijatá opatření, ale zdá se, že největší zájem měli plebejové na politickém úspěchu, tedy na přístupu k nejvyšším úřadům a obecně větší účasti na politickém životě. V prvním návrhu agrární reformy zřejmě chyběly jakékoliv nástroje k jejímu provedení, a nadto tato reforma byla „prostě nerespektována“, což nasvědčuje tomu, že se jednalo spíše o politickou proklamaci. V dobách bratří Gracchů, kdy tato reforma měla být skutečně provedena,

²⁴ JOLOWICZ, H. F.: *Historical Introduction to the study of Roman Law*. Cambridge, 1939, s. 16.

²⁵ JOLOWICZ, H. F.: *Historical Introduction to the study of Roman Law*. Cambridge, 1939, s. 74.

²⁶ BEARD, M.: *SPQR : historia starożytnego Rzymu*. Poznań : Dom Wydawniczy Rebis, 2017, s. 199.

naopak došlo k ozbrojenému odporu proti ní, který vyústil ve smrt tisíců osob, včetně obou bratří – iniciátorů.

Srovnání

Pokud srovnáme společenskou situaci starověkého Říma a nově vzniklého Československa, na první pohled je patrné, že hlavní hybatele změn jsou odlišné. V Římě se jednalo o vážný rozpor mezi dvěma skupinami obyvatelstva, z nichž jedna měla moc a vliv a druhá tvořila většinu obyvatel. Nadto byli plebejové na patricijích často závislí, zejména finančně v důsledku rostoucího zadlužení. Oproti tomu v Československu se jednalo o více homogenní společnost, navíc velkostatkáři nedrželi politickou moc, jako tomu bylo v Římě.

Tomuto rozdílu odpovídaly i hlavní otázky reforem. V Římě se jednalo mnohem více o získání politických práv než o samotnou půdu, ačkoliv ta byla palčivým problémem. V Československu oproti tomu asi nebylo palčivější otázky než získání půdy pro drobné zemědělce, a praktické provedení pozemkové reformy tak bylo v popředí zájmu. Zde je patrný i důraz na to, aby reforma měla šanci uspět po praktické stránce – mnoho prostoru bylo věnováno navržení přesného postupu, se zvláštním zřetelem k tomu, aby reforma skutečně byla reálně proveditelná, a nadto ještě v rozumném časovém rozmezí.

Na rozhodnutí NS v otázce československé reformy si lze ale povšimnout jisté manipulace s historií. Právě zde pak vyvstává hlavní otázka, do jaké míry je vhodné takovéto příklady používat. Jak již bylo uvedeno, římská agrární reforma postrádala (podle dostupného pramene) jakékoliv možnosti, jak by měla být uvedena do praxe, a nemáme žádnou zmínku o tom, jak by se mělo při přerozdělování půdy postupovat. Je tedy více variant – buďto původní myšlenkou skutečně bylo, že by půdu nad stanovenou výměru převzal stát a rozdělil ji, nebo mohla tato půda zůstat volná k okupaci. První varianta, která by limitně připomínala československou pozemkovou reformu, by však kladla značné nároky na státní aparát, a opět nemáme žádnou zmínku o tom, že by se stát na něco takového připravoval. Československý nejvyšší soud však ve zde rozebíraném rozhodnutí suverénně uvádí, že „*[p]ravil-li zákon římský, že nikdo nesmí držeti více než 500 jiter půdy, čehož rub byl, že každá nadvýměra spadá zpět do rukou státu za účelem přidělu drobné plebi, tak praví čsl. zákon...*“²⁷ Jak již bylo

²⁷ Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ze dne 8. dubna 1927, sp. zn. R I 120/27.

řečeno, nemáme žádný doklad o tom, že by skutečně půda do rukou státu připadla, a tak v tomto ohledu je srovnání československé a římské reformy mírně řečeno nepřesné.

Ostatně nejvyšší soud se dopustil více takových nepřesností – na začátku svého „exkurzu“ k římské reformě operuje s údajem, že agrární otázka trápila Římany po „více než 700 let“²⁸. Jedním dechem k tomu ale dodává, že zákaz držet více než 500 jiter půdy pochází z roku 386 ab urbe, tedy od založení Říma – je sice jasné, že nemůžeme toto datum brát jako „vznik společnosti“ na území Říma, nicméně uvedených 700 let je údajem zaprvé zřejmě nadhodnoceným, a zadruhé nepodloženým žádnou událostí, od které by se měl počítat.

Další drobností z rozhodnutí NS je věta, že „[v] důvodové zprávě pravidlo se, jaká to spravedlnost, aby každému patriciovi volno bylo držeti jakoukoliv výměru, člověk plebejský však že nemá půdy leda pro střechu nad hlavou nebo pro hrob.“²⁹ Jak již bylo opakovaně řečeno, jediným naším pramenem pro tuto reformu je fragment z Liviova díla *Ab Urbe Condita*. O žádné důvodové zprávě tak nevíme, a už jen ze samotného charakteru římského přijímání zákonů (bez důvodových zpráv) je vysoce nepravděpodobné, že by takový doklad mohl mít k dispozici československý soud.³⁰

Z hlediska samotného příměru obou reforem, o který se opírá nejvyšší soud, lze tak polemizovat o vhodnosti výběru dané události. Pokud pomineme fakt, že si soud trochu historická fakta uzpůsobil, je potřeba mít na paměti, jak římská reforma dopadla. V první fázi byla ignorována, a když se bratři Gracchové pokusili o její obnovení, oba na to doplatili životem, a to i s řadou svých příznivců. Římská reforma tak nejenže nebyla provedena, ale zanechala za sebou ve výsledku až několik tisíc mrtvých. Autorka se domnívá, že tak rozhodně nejde o vhodný příměr, pokud chtěl nejvyšší soud argumentovat ve prospěch československé reformy.

Závěr

Přesvědčení československého nejvyššího soudu, že římská agrární reforma je vhodným argumentem pro podporu reformy československé, není zřejmě příliš vhodné. Zaprvé si nejvyšší soud poněkud upravil historická fakta tak, aby „seděla“ ke konceptu československé

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ Více k římskému legislativnímu procesu viz např. SCHULTZ, F.: *History of Roman Legal Science*. Oxford : The Clarendon Press, 1967, 358 s.

reformy a lépe tak vyznělo připodobnění, a zadruhé zcela pominul to, jak římská reforma skončila. V roce 1927, kdy bylo rozhodnutí vydáno, nic nenasvědčovalo tomu, že se československou reformu nepodaří zdárně provést až do konce – i přesto nejvyšší soud nezohlednil fakt, že římská reforma nejenže nebyla provedena do konce, ale nebyla provedena vůbec, a pokusy o její vynucení si vyžádaly několik tisíc obětí.

Nelze také pominout zcela odlišnou společenskou situaci, která vedla k oběma reformám. V Římě se jednalo o zásadní rozpor mezi dvěma skupinami obyvatelstva, který byl ale cílený zejména na získání politických práv, na možnost vůbec se účastnit politického života v měřítku, ve kterém se dalo dosáhnout požadovaných cílů. Naopak v Československu se jednalo o otázku do jisté míry i „trestající“, kdy byla půda odebrána velkostatkářům a šlechtickým rodům, kteří byli kolektivně vnímáni jako stoupenci monarchie, tedy zřízení, které bránilo československému státu v jeho vzniku. Je otázkou, do jaké míry se jednalo o podpůrný argument, nicméně o přístup k politickým funkcím zde vůbec nešlo – na rozdíl od Říma, kde o tyto funkce šlo především, a pozemky byly spíše až bonusem navíc.

Je tak možné shrnout, že pokud chceme argumentovat historickou událostí, která vykazuje podobnost s událostí naší doby, je vhodné si ji zaprvé neupravovat k obrazu svému, a zadruhé si ověřit fakta i o kontextu, ve kterém se daná událost dělá. V opačném případě můžeme totiž dosáhnout i opačného efektu, tedy že událost naší doby bude viděna ve světle, ve kterém jsme to rozhodně nezamýšleli.

BIBLIOGRAFIE:

BEARD, M.: *SPQR : historia starożytnego Rzymu*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis, 2017, 559 s.

HORÁK, O.: "Vlastnictví je kořenem zla, ale ne jako instituce, nýbrž jeho rozdělení."

Meziválečná právní věda a pozemková reforma. In *Dny práva 2011 – Days of Law 2011. Ovlivňování sféry soukromého práva právem veřejným v minulosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 74-82.

HORÁK, O.: Konfiskace a vyvlastnění. Několik poznámek k době prvorepublikové a k pozemkové reformě. In *Časopis pro právní vědu a praxi*, Brno : Masarykova univerzita, 2004, roč. 12, č. 4, s. 342-346.

- HORÁK, O.: První československá republika a ochrana vlastnictví. In *Právník : Teoretický časopis pro otázky státu a práva*, Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2007, roč. 146, č. 2, s. 121-134.
- JACZYNOWSKA, M.: *Historia starożytnego Rzymu*. 5. vydání, Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe, 1984, 415 s.
- JOLOWICZ, H. F.: *Historical Introduction to the study of Roman Law*. Cambridge, 1939, 549 s.
- KUKLÍK, J.: *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století*. Praha : Auditorium, 2011. 114 s.
- Liv. 4. VI. XXXIV-XLII
- OSUCHOWSKI, W.: *Prawo antyczne*. 2. vydání, Kraków, 1951, 127 s.
- PEKAŘ, J.: *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Praha: Vesmír. 1923, 80 s.
- POKROWSKI, J. A.: *Historja prawa rzymskiego*. Lublin, 1927, 299 s.
- SCHULTZ, F.: *History of Roman Legal Science*. Oxford : The Clarendon Press, 1967, 358 s.
- SMITH, W., C. ANTHON.: *A new classical dictionary of Greek and Roman biography, mythology, and geography partly based upon the Dictionary of Greek and Roman biography and mythology*. New York : Harper & Bros., 1851, Tables, 1039 s.
- STIEBER, M.: Pozemková reforma. In *Právník*, roč. 58, 1919, s. 177-183.
- WAŁEK-CZERNECKI, T.: *Historia gospodarcza świata starożytnego, tom. II*. Warszawa, 1948, 358 s.

Kontakt: lmrazkova@gmail.com

PRÁVO VE STŘEDOVĚKÝCH HRDINSKÝCH EPOSECH

Law in mediaeval heroical epics

Martin Pelikán

Masarykova univerzita v Brně, Právnická fakulta, Česká republika

ABSTRAKT

Příspěvek se zabývá právním rozměrem vybraných středověkých hrdinských eposů. Například Píseň o Rolandovi zachycuje ve svém závěru mimo jiné soud se zrádcem Ganelonem. Oproti tomu islandská Edda uvádí zmínky o severském právu spíše jen nepřímým způsobem, což může být podmíněno jinou, méně popisnou a více mytickou (či mytologickou) povahou těchto středověkých básní. Článek je rozdělen na několik částí, a to podle institutu, který je v daném případě analyzován.

KLÍČOVÁ SLOVA

Hrdinský epos, středověk, rytíř, boží soud.

ABSTRACT

The article deals with the legal dimension of selected medieval heroic epics. For example, the Song of Roland at the end captures, among other things, the trial of the traitor Ganelon. In contrast, Icelandic Edda makes references to Nordic law only in an indirect way, which may be due to the different, less descriptive and more mythical (or mythological) nature of medieval Icelandic poems. The article is divided into several sections, according to the institute, which is analyzed in a particular case.

KEYWORDS

Heroical epic, Middle Ages, knight, God's tribunal.

Úvod

Nejstarším právem bylo právo zvykové (obyčejové), právním pramenem pak v této době především obyčej, který však sám o sobě nepředstavuje pramen poznání pro účely právní historie, když obyčej se tradovaly vesměs ústní formou a jen zřídka se zapisovaly.¹ Za

¹ VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. *České právní dějiny*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2008, s. 35

standardní prameny poznání práva v dnešní době se tak považují především právní akty (zákony či jiné právní předpisy), právní knihy, individuální právní akty, dochované listiny o právních jednáních, jakož i kroniky, popřípadě jiné archeologické nálezy. Z některých dob lze však dovozovat povahu tehdejšího práva jen velice obtížně, jelikož se nám těchto pramenů dochovalo pomálu, a u těch, z nichž čerpat lze, panují pochybnosti o jejich používání v praxi, o jejich autenticitě apod.²

Jako značně opomíjený pramen poznání nejstarších společností pak mohou posloužit mimo jiné i jednotlivé dobové literární památky, v nichž je zachyceno tehdejší chápání společenských vztahů, víry v to, co člověka přesahuje, a současně i pohledu na právo, a to někdy v obecném slova smyslu, jindy i ve zcela konkrétních případech.

Za takovéto literární památky lze mít mimo jiné středověké hrdinské eposy. Z nich jsem přitom vybral *Píseň o Rolandovi*,³ *Píseň o Nibelunzích*,⁴ *Eddu*⁵ a *Slovo o pluku Igorově*,⁶ které jsem dále analyzoval z hlediska jejich právně relevantního obsahu.

Pro lepší pochopení dalšího textu považuji za nutné uvést alespoň stručnou charakteristiku těchto textů.

V případě *Písně o Rolandovi* se jedná asi o nejznámější hrdinský epos z tzv. karolínského cyklu, tj. cyklu pojednávajícího o činech franckého císaře Karla Velikého. Zatímco text pochází z 11. století, děj by se měl odehrávat ve století osmém. Jeho obsahem je boj Karla Velikého se Saracény na území Španělska, kde dochází k obléhání města Zaragoza, poslední muslimské bašty. Nejudatnější z křesťanských rytířů Roland navrhuje vyslat na saracénský dvůr ke králi Marsilovi svého nevlastního otce Ganelona. Ten vnímá takový návrh jako vyslání na smrt, za což se rozhodne pomstít. Navrhuje králi Marsilovi, aby předstíral kapitulaci, přiměl tím císaře Karla k odchodu a přitom napadnul zadní voj, jemuž bude velet právě rytíř Roland. Tak se také stane, zadní voj pod velením rytíře Rolanda je napaden, dlouze odolává přesile, teprve však ve chvíli, kdy není zbylí, troubí Roland na lesní roh Olifant, čímž

² Viz například *Zákon sudnyj ljudem* (Soudní zákon pro laiky), jenž představuje jednu z vůbec nejstarších právních památek na českém území, která se však pravděpodobně v praxi nikdy nepoužívala. Srov. VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. *České právní dějiny*. Plzeň : Aleš Čeněk 2008, s. 35.

³ V dalším textu vycházím z následujícího překladu: *Píseň o Rolandovi*. překl: Josef Pelán, 1986, Praha : Odeon, nakladatelství krásné literatury a umění, n. p. 229 s.

⁴ V dalším textu vycházím z následujícího překladu: *Píseň o Nibelunzích*. překl: Jindřich Pokorný, 1974, Praha : Odeon, nakladatelství krásné literatury a umění, n. p. 389 s.

⁵ V dalším textu vycházím z následujícího překladu: *Edda*. překl: Ladislav Heger, 2013, Praha : Argo, 491 s.

⁶ V dalším textu vycházím z následujícího překladu: *Slovo o pluku Igorově*. překl: Roman Koňářík, 2018, Bilovice : Nakladatelství Černý drak, 88 s.

mu praská tepna na spánku a umírá. Císař se vrací se zbytkem vojska a poráží Saracény. Na samém konci epické básně dochází k rozhodnutí o osudu zrádce Ganelona.

Děj Písně o Nibelunzích je oproti tomu o poznání komplikovanější. Pojednává o princí Siegfriedovi, který se vydává z města Xantenu na bavorský dvůr za králem Guntherem, o jehož sestru Kriemhildu by rád usiloval jako o svou ženu. Ačkoli ji nikdy nespátřil, věří zvěstem o její kráse a míní získat přízeň jejích bratrů, zejména krále Gunthera, aby je mohl požádat o Kriemhildinu ruku. Nejprve je nápomocný při vojenském ohrožení Bavorska. Posléze nabízí svou pomoc Guntherovi také při jeho snaze získat přízeň islandské královny Brunhildy, která si přeje vzít za muže jedině toho, kdo ji přemůže ve sportovních klání. Neúspěšný vyzyvatel přichází o život.

Po příjezdu Gunthera, Siegfrida a zbytku jejich družiny na Island se Brunhilda táže Siegfrieda, zda se hodlá ucházet o její ruku. Ten jí zalže, když sdělí, že je vazalem krále Gunthera, který se přijel o její přízeň utkat. Schopnosti Gunthera nejsou však takové, aby v zápolení zvítězil. Siegfried si proto bere na sebe neviditelný plášť (součást pokladu Nibelungů, jenž získal při svých předchozích udatných činech) a nad Brunhildou vítězí, když se všem přihlížejícím zdá, že vítězem je král Gunther. Následuje svatba Gunthera a Brunhildy. O svatební noci však Brunhilda Guntherovi vzdoruje, nakonec jej sváže, přičemž následujícího rána se sklíčený Gunther svěruje Siegfriedovi. Ten o další noci Brunhildu, opět za pomoci neviditelného pláště, přemůže, a podmaní si ji jako muž, a to namísto Gunthera. Sebou si odnáší Brunhildin pás, jenž později dokazuje, jaká je pravda.

Za pomoc při získání královny Brunhildy dostává Siegfried za ženu vytouženou Kriemhildu. Siegfried se vrací do rodného Xantenu. Uplyne několik let, kdy se Gunther, Siegfried, Kriemhilda a Brunhilda opět potkávají, a to na bavorském dvoře. Při rozhovoru mezi Brunhildou a Kriemhildou vychází najevo pravda – Siegfried není vazalem Gunthera, čemuž Brunhilda nerozumí a postupně vychází najevo i to, že prvním mužem Brunhildy byl nikoliv Gunther, ale Siegfried. Tuto urážku Brunhilda nesnese, ačkoli spor král Gunther urovnává. Brunhilda žádá rytíře Hagen z Tronje (patrně nevlastního bratra krále Gunthera), aby Siegfrieda zavraždil, k čemuž lstí dochází. Kriemhildě je pravda zřejmá, nemůže ji však zvláště dokázat. Rozhodne se proto zůstat na bavorském dvoře, aby vykonala svou mstu.

Po řadě let je požádána vdova Kriemhilda o ruku hunským králem Attilou. Ta jeho nabídku přijímá s tím, že by Attilu mohla využít ke své odplatě. Po několika letech zve své bratry a další členy bavorského dvora na dvůr hunský. Zde se přitom odlišuje asi nejzásadnějším způsobem klasická hornoněmecká verze od verze severské (eddické). Zatímco v německé verzi Písně o Nibelunzích poklad Nibelungů nejprve ukradne a poté zničí

Kriemhildiny bratři a Kriemhilda je vedena k jejich pozvání snahou o pomstu svého prvního manžela Siegfrieda, v severské (eddicke) verzi příběhu, který byl podle všeho zaznamenán dříve, nežli verze hornoněmecká, je pozvání bavorské výpravy motivováno snahou Attily zničit Bavorsy a získat tím nibelunský poklad. Verze tohoto příběhu zachovaná v severské Eddě je nicméně značně kusá, byť nám dokládá některé další dílčí příběhy, například spor milenky krále Attily s Kriemhildou (zde zvaná jako Gudrúna) o to, zda Kriemhilda (Gudrúna) byla Attilovi nevěrná.

Hornoněmecká verze Písně o Nibelunzích vychází nicméně z linie pomsty Kriemhildy za smrt Siegfrieda. Attila o tomto záměru nic netuší. Přesto se daří Kriemhildě přimět některé hunské vojáky, aby se pokusili bavorské rytíře, včetně Gunthera a Hageny z Tronje, usmrtit, čemuž však ti udatně čelí. Nakonec se velkolepá bitva přenáší do hunské hodovní síně, kde Bavoři odolávají nesmírné přesile. Příběh končí tragicky, a to v podstatě zkázou všech postav, jež se v básni objevily.

Píseň o Nibelunzích ve své hornoněmecké podobě vznikla patrně ve 13. století. Jedná se však o události, jež měly proběhnout na přelomu 4. a 5. století n. l. a které mají přinejmenším zčásti své historické základy. Zejména sňatek mezi Attilou a germánskou dívkou je doloženým faktem. S tím související příběhy se tradovaly patrně ústní formou a přenášely se až na skandinávský poloostrov, kde byly zachyceny již ve 12. století, základ přitom vznikl nepochybně ještě dříve.

Samotná Edda pak nepředstavuje pouze pozměněné části nibelunské písně, ale řadu dalších příběhů, a to jednak mytologického charakteru, jednak básní hrdinských. Běžně se rozlišuje Edda poetická a Edda prozaická, přičemž v druhém případě známe jejího autora, jímž byl jistý Snorri Sturlson. Celkově se přitom jedná o základ pro pochopení severské mytologie, ale současně i uvažování vikingského obyvatelstva, včetně nazírání na právo jako celek, tak i na dílčí právní instituty.

Nejméně bylo možné pro naše účely identifikovat z ruského Slova o pluku Igorově, které je oproti ostatním uvedeným dílům podstatně méně rozsáhlé, je psáno květnatějším, těžko uchopitelným básnickým stylem a obsahově se o právních institutech v zásadě vůbec nevyjadřuje. Mělo by se jednat opět o hrdinský epos ze 12. století. To však bylo v historii opakovaně zpochybňováno, podobně jako v případě českého rukopisu královodvorského a zelenohorského. Za autora se občas uvádí dokonce Josef Dobrovský. Ať již je pravda jakákoli, nejedná se o báseň, z níž by bylo možné dozvědět se cokoli bližšího o soudobém chápání práva, respektive jednotlivých právních institutů, s několika méně podstatnými výjimkami.

K obecné povaze práva ve vybraných hrdinských eposech

Píseň o Rolandovi uvádí právo v obecné rovině tam, kde se na něj autor dovolává jako na právo dané od Boha. Právo je v tomto pojetí osudem, vůlí boží. Ten, na jehož straně stojí Bůh, ten, kdo je v bitvě, souboji, ve válce silnější, ten je v právu, jelikož na jeho straně je Bůh, který je sám o sobě právem.

Dobře výše uvedené dokládá následující ukázka z Písně o Rolandovi:

*„Štít ani osníř nezadrží kopí:
zlatý hrot hrabě do těla mu vloží,
srazí jej s koně do nízkého křoví.
Francouzi praví: „Staň se vůle boží!
Karel je v právu: stůjme při něm v boji!
(...)
S lutickým králem Guinemanem se střetne.
Štít roztrhne mu s malovaným květem,
Kroužkový pancíř rozpře mu dřevcem.
Praporce celý do hrudi mu vžene:
Kdo chce, ať pláče, kdo chce, ať se směje.
Francouzi vzkřiknou radostně a křepce:
„Baroni, bijte, pranic neváhejte!
Karel je v právu: potřete to plémě!
Co spravedlivo, číňte v božím jméně!“⁷*

Přes podobně epický ráz Písně o Nibelunzích, v řadě scén popisujících souboje, se zde autor oprostil od dovolávání se na Boha, snad s vědomím toho, že v době, již popisuje, by křesťanský Bůh (alespoň v daných končinách) neměl mít své místo. V době vzniku obou těchto děl, tj. jak Píseň o Rolandovi, tak i Píseň o Nibelunzích, bylo přitom křesťanství rozšířeno v obou krajích stejnou měrou.

Uvedené odkazy na právo jako vůli boží je třeba vnímat současně také jako setrvalé právo svépomoci, právo silnějšího, který se prosadí, pokud mu to vyšší moc dovolí. Od toho se pak odvozovaly tzv. boží soudy, představující důkaz o případné vině či nevině. O nich

⁷ *Píseň o Rolandovi*. překl: Josef Pelán, 1986, Praha : Odeon, nakladatelství krásné literatury a umění, n. p. s. 177.

pojednáme samostatně v dalším textu. Boží soud však mohl být vnímán také jako nejzazší právo, spravedlnost, již nelze uniknout, což nám dokládá následující část Slova o pluku Igorově:

*„Kníže Vseslav, lidem soudce,
knížecky městům panoval,
a sám v noci vlkem se stával;
z Kyjeva před kuropěním do Tmutarakaně,
vlčím klusem Velikého Chorse předběhl.
jemu v Polocku vyzváněli zrána u svaté Sofie
a v Kyjevě zvonění doposlouchal.
Ač měl věštnou duši v odvážném těle,
no často trpěl strádáním.
Jemu věštný Bojan kdysi moudře řekl:
„Ani chytrý, ani hbitý, ani zkušený mudrc
božímu soudu neujde.“⁸*

Všednější pohled na dobové právo nám pak nabízí například následující úryvek z Písně o Nibelunzích, který je výčtem některých funkcí na bavorském dvoře, současně dokládá i jistý nepotismus při jejich rozdělování.

*„Maršálkem byl pak Dankwart, královým podstolím
synovec jeho Ortwin, z dalších pak, pokud vím,
číšníkem býval Sindold, hrdina své cti dbalý,
a komořím pan Hunold, v úřadu rovněž hodný chvály.“*

Středověký stát byl tvořen na základě rozdělování půdy ze strany panovníka – suveréna, jemuž veškeré pozemky na daném území patřily, a ten je dále poskytoval svým poddaným, leníkům.

Z rozhovoru mezi Kriemhildou a Brunhildou z Písně o Nibelunzích se nám dochoval vynikající doklad o významu těchto vztahů. Panovník by se mohl chovat ke svým leníkům třeba i jako k sobě rovným, ale mezi nimi se jednalo o zásadní nepoměr, jenž podstatně omezoval například sňatky mezi takovými osobami.

⁸ *Slovo o pluku Igorově*. překl: Roman Koňařík, 2018, Bílovice : Nakladatelství Černý drak, s. 49.

Svár, který počíná mezi oběma královnami, má hlubší důvody. V této ukázce je však zatím v pouhé rovině rozmlísky ohledně toho, zda je rytíř Siegfried poddaným krále Gunthera (pak by mu musel odvádět mimo jiné daň), či je Siegfried svobodným a tedy Guntherovi rovným.

<i>„Což by mí vzácní bratři</i>	<i>byli tak zpozdilí,</i>
<i>že by mě s nesvobodným</i>	<i>rytířem spojili?</i>
<i>Proto tě nyní prosím,</i>	<i>Brunhildo, v dobré víře,</i>
<i>zanech už oněch řečí,</i>	<i>jež neodpovídají míře.</i>
<i>Brunhilda ale řekla:</i>	<i>„Těch řečí nenechám.</i>
<i>Tak! Vzdát se svého manstva!</i>	<i>Váš lid i Siegfried sám</i>
<i>vůči nám přece mají</i>	<i>poddanskou povinnost!“</i>
<i>Ta slova vyvolala</i>	<i>v Kriemhildě velkou zlost.</i>
<i>„Asi se jich vzdát musíš,</i>	<i>protože do tvých práv</i>
<i>nepatří jejich služby.</i>	<i>Sigfriedův rod i stav</i>
<i>Guntherův převyšuje</i>	<i>v přemnohých ohledech,</i>
<i>ušetři mě svých řečí</i>	<i>a této rozprávky už nech.</i>
<i>Zároveň s podivením</i>	<i>si kladu otázku,</i>
<i>když prý jsme vzhledem k sobě</i>	<i>v poddanském závazku,</i>
<i>proč nedostáváš dávky</i>	<i>od mého manžela?</i>
<i>Takovou zpupnost bych už</i>	<i>nerada víckrát slyšela!“⁹</i>

Boží soud

V době nižší koncentrace lidí, dosud prakticky zcela neznámých kriminalistických metod, a řady dalších překážek, bylo v mnoha ohledech nemyslitelné dokazovat před soudem, že se určitá osoba dopustila protiprávního jednání. V této situaci bylo třeba pomoci si jiným způsobem, který sice mohl být dokonce horší, nežli nic, přesto se ujal, a to v určité podobě v právních rádech celého světa.

Jedná se nám o institut tzv. božích soudů. Na základě pro dnešního člověka iracionálních postupů byla zjišťována pravda, kterou odhaloval Bůh (či bohové, potažmo jiné nadpřirozené

⁹ *Píseň o Nibelunzích*. překl: Jindřich Pokorný, 1974, Praha : Odeon, nakladatelství krásné literatury a umění, n. p. s. 137.

síly, včetně vyššího, přirozeného práva - spravedlnosti). V praxi byly známy boží soudy vodou, horkým železem, soubojem, ale také například přesně odříkávanou přísahou.

Z Eddy (konkrétně Třetí písně o Gudrúně) se nám dochoval příklad božího soudu horkou (vařící) vodou, a to v již vzpomínaném sporu mezi manželkou hunského krále Attily (Atliho) Kriemhildou (v eddické verzi uváděnou jako Gudrúna) a Attilovou milenkou Herkjou, jež Kriemhildu (Gudrúnu) obvinila z nevěry. Spor (vina či nevina Kriemhildy / Gudrún) byla rozhodnuta následujícím způsobem:

*„Ke dnu sáhla
bělostnou rukou,
vyszvedla z vody
kameny vzácné:
„Hleďte, knížata,
jak kotel vře!
bez viny jsem
dle soudu bohů!“
Srdce se Atlimu
radostí smálo,
když zdravé spatřil
Gudrúniny ruce:
„Teď ať Herkja
hned v kotel sáhne,
která z nevěry
Gudrúnu nařkla!“
Nic hrozného neviděl,
kdo Herkju neviděl,
jak spálené měla
svoje ruce.
Do hloubi močálů
uvrhli Herkju –
tak pohana Gudrúny
pomstěna byla.“¹⁰*

¹⁰ Edda. překl: Ladislav Heger, 2013, Praha : Argo, s. 373.

Třebaže jde o důkaz viny / nevinu zcela neracionální povahy, pořád si lze představit, že dojde ke spálení rukou ve vroucí vodě, nebo naopak, že ke spálení rukou nedojde, ať již v důsledku toho, že voda nebude natolik vroucí, nebo jiným způsobem. Vzhledem k silné víře v nadpřirozeno však mohly jako důkaz posloužit i úkazy zcela mimo lidské chápání. Za takový příklad může posloužit následující úryvek z pohřbu prince Siegfrieda z Písně o Nibelunzích.

„(…)	<i>I řekla smutná paní:</i>
„Kdo může podat důkaz	<i>nevinu, ať se brání:</i>
ať přistoupí zde k márám,	<i>a tak se před svědky</i>
vyjeví ihned pravda	<i>nepochybnými prostředky.“</i>
Dodnes lze vídat onen	<i>podivuhodný jev:</i>
na těle zabitého	<i>vyvstane znovu krev,</i>
přistoupí-li vrah k márám.	<i>I tehdá rudý proud</i>
zvěstil, že Sigfried musel	<i>z Tronjovy viny zahynout.</i>
Krev stejně jako tehdá	<i>se zrány řinula</i>
a mocný nářek předčil	<i>truchlení minulé,</i>
ale král Gunther pravil:	<i>„Povím vám, kdo je vrah,</i>
ne Hagen, loupežníci!	<i>Zahubili ho v smrčinách!“¹¹</i>

Za důkaz viny Hagen z Tronje zde mělo posloužit povstání krve zavražděného Siegfrieda směrem k jeho vrahovi. Obvyčejně by takový důkaz patrně postačil. Král Gunther jej však odmítnul. Jakožto vládce, s mocí mimo jiné soudcovskou, přijal oproti zvyklostem za důkaz svědectví osob doprovázejících zesnulého hrdinu.

Obvyklým božím soudem byl však především souboj. O něm se zmiňuje mimo jiné Edda ve Druhé písni o Helgim, vítězi nad Hundingem.

„*Sinfjötli:*
„*Jdi raděj, Gudmunde,*
kozy pást,
strmé zlézat
skalní stěny,
jak pasák mávat
lískovým prutem!

¹¹ *Píseň o Nibelunzích*. překl: Jindřich Pokorný, 1974, Praha : Odeon, nakladatelství krásné literatury a umění, n. p. s. 168.

*To líp ti sluší
než soud mečů.*¹²

V uvedeném úryvku není zcela zřejmé, zdali se „*soudem mečů*“ má mít za boží soud soubojem, či obyčejný souboj bez určitých předepsaných náležitostí, v němž rozhodne ve sporu zkrátka „*ten silnější*“. Uvedené je však nepochybné při rozhodování o osudu zrádce Ganelona ze strany franckého císaře Karla Velikého.

Nejedná se nicméně o souboj, kde by bránil Ganelon sám sebe. K tomu měl jakéhosi „*právního*“ zástupce – rytíře Pinabela -, který když by souboj prohrál, měl přijít zastoupený (Ganelon) o život. Za stranu „*obžaloby*“ pak bojoval další „*zástupce*“, jímž byl v Písni o Rolandovi rytíř Thierry.

Aby tento boží soud mohl být vykonán, bylo třeba, aby se za Ganelona zaručilo třicet jemu blízkých osob. I ti přitom svěřovali svůj osud do rukou božích, respektive do vrtkavého výsledku chystaného souboje.

*„Tne Pinabela v přílbu bez meškání,
až k nánosníku mu ji proděraví,
bělavý mozek vyrazí mu z hlavy,
obrátil meč a soka k zemi srazí.
Tou krásnou ranou zvítězil v tom klání.
„Bůh rozsoudil!“ tak vzkřiknou muži frančtí.
„Nechť Ganelon je veden do oprátky
i s příbuznými, kteří stáli za ním!“
(...)
Jsou s Ganelonem v svazku příbuzenském;
prohráli při, když mrtev Pinabel je.“
Basbruna, kata, volá král a řekne:
„Pověš je na strom prokletého kmene!
A to ti pravím při mé bradě šedé:
jestli z nich někdo spasí život, zemřeš!“
Odpoví Basbrun: „Žádný neuteče.“
Sto pacholků je k popravišti vede,*

¹² Edda. překl: Ladislav Heger, 2013, Praha : Argo, s. 263.

*třicet je jich, a třicet smrtí sejde.
Zrádce i druhé do záhuby vžene.*¹³

Ačkoli se v Písni o Rolandovi uvádí, že je Ganelon „veden do oprátky“, tento osud má postihnout pouze osoby, jež se za něj zaručili.

Výsledkem souboje se dává pouze osud rukojmích, zatímco u Ganelona je jisté pouze to, že zemře. Prozatím však nebylo rozhodnuto jakým způsobem. O tom musí být dále jednáno.

*„Král pro Normany poslal, pro Bavory,
pro všechny ty, kdo mají právo soudit.
Co řekli Franci, na tom se pak shodli:
Ganelon zemře, v mukách život skončí.
Přivedou ihned čtvero rychlých koní,
k nim přivážou ho za ruce a nohy.
Koně jsou bujní, klidně nepostojí.
Podkoní čtyři udeří je v boky,
ženou je k vodě, která teče v poli.
Ganelon, zrádce, s životem se loučí.
Šlachy se v těle napínají, krouží,
údy se lámou, trhají se klouby:
krev jasně rudá po lučině proudí.
Je mrtev zrádce, odpykal svůj zločin;
nepochlubí se víckrát skutkem podlým.“¹⁴*

Výsledek souboje vedeného mezi rytířem Thierry za císaře Karla a rytířem Pinabelem za Ganelona znamenal v důsledku smrti oběšením 30 osob – ručitelů za Ganelona, a současně samotného zrádce, který byl rozčtvrcen koňmi.

¹³ *Píseň o Rolandovi*. překl: Josef Pelán, 1986, Praha : Odeon, nakladatelství krásné literatury a umění, n. p. s. 204 - 205.

¹⁴ *Píseň o Rolandovi*. překl: Josef Pelán, 1986, Praha : Odeon, nakladatelství krásné literatury a umění, n. p. s. 205.

Kompenzace

Za způsobení určitého protiprávního stavu, včetně usmrcení blízké osoby, bývala ve středověku běžně nabízena forma určité kompenzace, respektive platba pokuty.

Vůbec o první vraždě se zmiňuje Edda v básni Vědmína věštba.

*„Víš, jak první
vražda v svět přišla,
když Gullveigu
oštěp proklál
a v síni Vysokého
ji ohněm sžehli,
tříkrát sžehli
tříkrát zrozenou,
znovu a opět –
stále přec žije.
(...) Tu vládcové světa
na stolce zasedli,
přesvatí bohové,
a přemýšleli:
Zda Ásové
újmu splatit,
či odplatu budou
všichni bozi nést.
Oštěpem mrštil
do nepřátel Ódin.
Propukla první
bitva ve světě.
zbořeny byly
zdi hradu Ásů,
bojovní Vanové
vytrhli válčit.“¹⁵*

¹⁵ Edda. překl: Ladislav Heger, 2013, Praha : Argo, s. 30 - 31.

I u první (pouze mytologické) vraždy tedy existovaly úvahy o možné kompenzaci. Praxe však byla jiná – namísto přijetí náhrady došlo k boji mezi zúčastněnými stranami. Kompenzace bývala pravděpodobně odmítána i v běžném životě. Tento přístup nám dokládá například tento úryvek z Eddy, První písně o Helgim, vítězi nad Hundingem.

*„Žádali na synu Sigmundovu
potomci Hundinga
prsteny, poklad,
neb pomstou byli
povinni rodu
za loupež zlata,
za zhoubu otce.
Pokutu rodu
odmít rek splatit,
smrt hrdinovu
zlatem smířit.
Věřil pevně
v divokou vřavu
oštěpů ostrých
v Ódinův hněv.“¹⁶*

Poněkud humornější odmítnutí platby „kompenzace“ nám pak dokládá eddická Píseň o Helgim, synu Hjörvardovu.

*„Hrímgerd:
„Probud' se, Helgi,
pokutu Hrímgerd chce
za to, žes zabil Hata!
Jednu noc dopřej jí
v náručí knížete,
a její smutek bude smířen.“
Helgi:*

¹⁶ Edda. překl: Ladislav Heger, 2013, Praha : Argo, s. 230.

*„Nechť Lodin tě obejmě
– lidem se hnusíš –
z Tolleye odporný turs,
lstivý obr
z lávových polí.
To je pro tebe pravý muž.“¹⁷*

Žena, jejíž muž byl usmrcen, tedy žádá po vrahovi, aby jí dopřál společnou noc. Ten však odmítá. Dlouhou dobu přitom trvalo, než se prosadilo smírné řešení sporů. Právě tím docházelo k vytváření moci suveréna, státu, a tedy i všeobecně platného práva.

Válečné právo

V praxi tak byla po značnou dobu podstatná pravidla udržující se ve válkách, tj. z dnešního úhlu pohledu právo válečné.

Tak se dochoval mimo jiné institut určování vybraných zajatců, kteří měli sloužit jako záruka, že ostatní poražení nebudou dále pokračovat po jejich propuštění v boji. Tento zvyk lze sledovat na příkladu uváděném v Písni o Nibelunzích.

*„Hagen a Gernot, páni nad jiné zmužili,
podle své pravomoci zajatce určili
a přikázali chystat nosítka raněným.
sbor zajatých pak vyjel na Rýn a pět set jezdců s ním.“¹⁸*

O zajatce se však vítěz nemohl starat po neomezenou dobu. Ačkoli tak v daném případě zvítězil bavorský král Gunther, po uplynutí jisté doby uvažuje o propuštění svých zajatců, tím spíše, když je mu za to nabízeno „na pět set silných koní a na nich samé zlato“.¹⁹ Ptá se však

¹⁷ *Edda*. překl: Ladislav Heger, 2013, Praha : Argo, s. 248.

¹⁸ *Píseň o Nibelunzích*. překl: Jindřich Pokorný, 1974, Praha : Odeon, nakladatelství krásné literatury a umění, n. p. s. 51.

¹⁹ *Píseň o Nibelunzích*. překl: Jindřich Pokorný, 1974, Praha : Odeon, nakladatelství krásné literatury a umění, n. p. s. 64.

pro jistotu o radu svého přítele, prince Siegfrieda, zda má toto výkupné přijmout. Ten mu na otázku odpovídá následujícím způsobem:

„(...)	<i>To by vám bylo na škodu.</i>
<i>Poskytněte jim právo</i>	<i>odejít, buď jak buď,</i>
<i>nicméně, aby znovu</i>	<i>nedostali snad chuť</i>
<i>v čele své moci zbrojné</i>	<i>vpadnout k vám do země,</i>
<i>dejte si slavné sliby</i>	<i>rukoudáním a vzájemně.</i> ²⁰

Tato odpověď přitom charakterizuje právo celé této doby. Slovo bylo více, nežli jakýkoli zákon. To však pouze, pokud jej druhá strana dodržela. Jinak se opět realizovalo ničím neomezené „právo“ svépomoci.

BIBLIOGRAFIE:

VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V.: *České právní dějiny*. 2008, s. 684,

Píseň o Rolandovi. překl: Josef Pelán, 1986, Praha : Odeon, nakladatelství krásné literatury a umění, n. p. 229 s.

Píseň o Nibelunzích. překl: Jindřich Pokorný, 1974, Praha : Odeon, nakladatelství krásné literatury a umění, n. p. 389 s.

Edda. překl: Ladislav Heger, 2013, Praha : Argo, 491 s.

Slovo o pluku Igorově. překl: Roman Koňářík, 2018, Bílovice : Nakladatelství Černý drak, 88 s.

Kontakt: martin.pelikan@schelle.cz

²⁰ Tamtéž.

POSTAVENIE A ÚLOHY SPRÁVCOV MIESTNYCH DANÍ A POPLATKOV V HISTORICKOM A PRÁVNOM KONTEXTE ÚZEMIA SLOVENSKA¹

The role and tasks of local taxes and fees administrators in historical and legal context of Slovakia

Martin Skaloš², Tatiana Kubincová³

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Právnická fakulta, Slovenská republika

ABSTRAKT

Správu miestnych daní a poplatkov v súčasnosti vykonávajú obce. V Bratislave a v Košiciach správu miestnych daní a poplatkov vykonávajú mestské časti, ak tak ustanoví štatút mesta. Správou miestnych daní a poplatkov nie je možné poveriť iné právnické osoby alebo fyzické osoby. Cieľom príspevku je právna analýza postavenia a úloh správcov miestnych daní a poplatkov i odvolacích orgánov v minulosti a súčasnosti na území súčasnej Slovenskej republiky.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

správa daní, daňová sústava, právna úprava, Slovensko

ABSTRACT

Local taxes and fees are currently administered by municipalities. In Bratislava and Košice, the administration of local taxes and fees is carried out by the city districts, if the statute of the city provides so. The administration of local taxes and fees may not be delegated to other legal entities or individuals. The aim of this paper is a legal analysis of the position and tasks of local tax administrators and appellate institutions in the past and present in the territory of the present Slovak republic.

KEYWORDS

tax administration, tax system, legislation, Slovakia

¹ Príspevok je spracovaný v rámci projektu VEGA 1/0151/18 Kauzalita výberu miestnych daní a výdavkov na výkon samosprávnych funkcií v ekonomicky rozvinutých a zaostávajúcich územiach v kontexte Industry 4.0.

² JUDr. PhDr. Martin Skaloš, PhD. je odborným asistentom na Katedre dejín štátu a práva Právnickej fakulty UMB v Banskej Bystrici.

³ JUDr. Tatiana Kubincová, PhD. je odbornou asistentkou na Katedre finančného a správneho práva Právnickej fakulty UMB v Banskej Bystrici.

Úvod

V zmysle čl. 59 Ústavy Slovenskej republiky dane a poplatky sú štátne a miestne a možno ich ukladať zákonom alebo na základe zákona. Predmetný článok sa nezmenil od nadobudnutia účinnosti Ústavy Slovenskej republiky dňa 1.10.1992. K absolútnej realizácii tohto článku však došlo až v dôsledku prijatia zákona č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady (ďalej len „zákon o miestnych daniach“). Tento zákon zaviedol sedem úplne nových druhov miestnych daní, ktoré sú fakultatívne a ktorých správcom je obec, ktorá sa môže sama rozhodnúť, či ich na svojom území zavedie alebo nie. Konkrétne zaviedol možnosť obci ukladať daň za psa, daň za užívanie verejného priestranstva, daň za ubytovanie, daň za predajné automaty, daň za nevýherné hracie prístroje, daň za vjazd a zotrvanie motorového vozidla v historickej časti mesta, daň za jadrové zariadenie. Rovnaký režim ako pri týchto siedmich miestnych daniach od nadobudnutia účinnosti zákona o miestnych daniach platí aj pre daň z nehnuteľností, ktorá bola dovtedy upravená zákonom č. 317/1992 Zb. o dani z nehnuteľností v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o dani z nehnuteľností“). V zákone o miestnych daniach bola obsiahnutá aj úprava miestnej dane z motorových vozidiel, ktorej správcom bol vyšší územný celok. S účinnosťou od 1.1.2015 táto úprava dane z motorových vozidiel bola zo zákona o miestnych daniach vypustená a daň z motorových vozidiel sa stala štátnou daňou. Zákon o miestnych daniach už od svojho prijatia obsahuje úpravu obligatórneho miestneho poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady. Úpravu tohto miestneho poplatku, ako aj iných miestnych poplatkov, ktoré boli zrušené a v zásade nahradené miestnymi daňami, predtým obsahoval zákon č. 544/1990 Zb. o miestnych poplatkoch v znení neskorších predpisov, ktorý bol s účinnosťou k 1.1.2005 zákonom o miestnych daniach zrušený. V súčasnosti môže obec ustanoviť na svojom území ešte jeden miestny poplatok, a to miestny poplatok za rozvoj. Možno povedať, že miestny poplatok za rozvoj je pomerne novým miestnym poplatkom, nakoľko zákon č. 447/2015 Z.z. o miestnom poplatku za rozvoj bol prijatý 20. 11.2015 a nadobudol účinnosť až 1.11.2016.

Vývoj právnej úpravy správy daní na území Slovenska

Po vzniku Československej republiky v roku 1918, spolu s inými predošlými právnymi tradíciami zostal zachovaný princíp najvyššej kontroly, nezávislej od výkonnej moci. Najvyšší

účetný kontrolný úrad s platnosťou pre novú ČSR vznikol na základe zákona č. 175/1919 Zb. z. a n. zo dňa 20. 3. 1919, sídlil v Prahe a podliehal Národnému zhromaždeniu. Hoci bol koncipovaný ako centrálny úrad, istý čas sa veci na Slovensku riadili osobitným spôsobom, prostredníctvom ministra s plnou mocou pre správu Slovenska. Aj Ústava z roku 1920 zakotvila do svojich bodov existenciu úradu, zodpovedného za nezávislú kontrolu verejných financií: úrad bol „ministerstvám rovnocenný a na nich nezávislý“; zostavoval každoročne záverečný účet všetkých štátnych príjmov a výdavkov a bol povinný starať sa aj o to, „aby štátne účtovníctvo bolo čo najjednoduchšie a najvýhodnejšie a zriadené tak, aby umožnilo ľahkú a úplnú kontrolu“. Predsedu Úradu menoval prezident republiky a Najvyšší účetný kontrolný úrad vykonával kompetencie aj voči Slovensku⁴

Organizácia verejnej správy, rovnako ako organizácia finančnej správy bola prevzatá z Rakúsko-Uhorska. Sústava finančných orgánov tvorená zemskými finančnými riaditeľstvami a okresnými finančnými riaditeľstvami bola doplnená ďalšími tromi úradmi pre vymeriavanie poplatkov. Úrady, ktoré skôr podliehali Ministerstvu financií vo Viedni, podliehali po vzniku Československa Ministerstvu financií ČSR. Miestna príslušnosť poplatníka sa riadila jeho bydliskom, pri reálnych daniach sídlom objektu. Odvolacie inštancie mali rovnaké kompetencie ako prvé inštancie.⁵

Zmena prišla so zákonom daňovej reformy z roku 1927 – zákonom č. 76/1927 Zb. z. a n. o priamych daniach. Tento pojednával o správe priamych daní vo svojej poslednej IX. hlave. V prvom paragrafe IX. hlavy sa ustanovila sústava správnych orgánov pre priame dane (§ 232 ods. 1). Správou priamych daní boli poverené finančné úrady, a to:

1. v prvej stolici - finančné úrady I. stolice alebo vymeriavacie úrady,
2. v druhej stolici - finančné úrady II. stolice,
3. v tretej stolici - ministerstvo financií.⁶

Od § 233 bola ustanovená pôsobnosť daňovej komisie, odvolacej daňovej komisie a miestna príslušnosť úradov a komisií. Ďalšie paragrafy boli venované problematike bydliska, lehôt, počítaniu času, doručovaniu, atď. Daňové komisie boli zriadené pre vymeranie

⁴ SKALOŠ, M. - KUBINCOVÁ, T.: Správa a systém daní na Slovensku In: *Schelle, K. – Tauchen, J. (eds.): Encyklopedie českých právních dějin. 15. svazek, Soukromé - Správa ústřední. 1. vyd.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2019, s. 561.

⁵ CHMELÍK, M.: *Vznik a vývoj daňové správy v Čechách.* Daně, 2005, roč. 13, č. 11, s. 17-18.

⁶ DRACHOVSKÝ, J. – BRACHTL, V.: *Zákony o přímých daních československých, o nové úpravě finančního hospodářství svazků územní samosprávy a o stabilizačních bilancích ze dne 15. června 1927, č. 76, 77 a 78 Sb. z. a n. s nařízenímí prováděcími a zákony souvisecími.* Praha: Československý Kompas, 1927, s. 275.

dôchodkovej dane a všeobecnej zárobkovej dane. V § 233 ods. 2 zákon ustanovil, že daňová komisia bude zriadená pre obvod každého vymeriavacieho úradu a okrem toho pre mestá, majúce viac ako 10 000 obyvateľov.⁷ V zákone bol však aj odsek 3, ktorý ustanovoval, že ministerstvo financií mohlo zriadiť pre rozsiahle obvody alebo pre obvody s obzvlášť veľkým počtom poplatníkov podľa potreby niekoľko daňových komisií alebo prideliť mestá s viac ako 10 000 obyvateľov daňovej komisii pre obvod vymeriavacieho úradu, ku ktorému patria. Záver Najvyššieho súdu, ktorý svoju argumentáciu oprel o § 233 ods. 3, znel: „Město, dosáhnuvší více než 10 000 obyvatel, nemá právního nároku, aby pro něj byla zřízena podle § 233 ods. 2 zákona o přímých daniach osobitná daňová komisia.“⁸

Daňové konanie po roku 1927 možno rozdeliť do niekoľko typov: konanie ukladacie, konanie kontrolné, konanie o opravných prostriedkoch, exekučné konanie a trestné (sankčné) konanie. Daňové konanie spočívalo na princípoch oficiality, materiálnej pravdy, ústnosti a povinnej súčinnosti poplatníka. Niektoré jednotlivé nepriame dane mali svoje vlastné procesné ustanovenia. Hlava IX. zákona č. 76/1927 Zb. z. a n. o priamych daniach, pomenovaná „Spoločné ustanovenia“, v skutočnosti predstavovala procesnú úpravu (z časti aj materiálne ustanovenia). Táto úprava pôsobila ako *lex generalis*; pôsobila subsidiárne voči úprave k jednotlivým daniam. Zákon sa vzťahoval na priame dane, daň z obratu a prepychovú daň. Pri spotrebných daniach bola situácia komplikovanejšia. Pokiaľ zákony o jednotlivých spotrebných daniach neobsahovali procesné predpisy, museli sa použiť staré procesné ustanovenia (napríklad pri opravných prostriedkoch bolo potrebné postupovať podľa zákona č. 28/1876 r. z.). Procesné ustanovenia tohto zákona v znení neskorších predpisov prežili – pokiaľ jednotlivé hmotné zákony neustanovili inak – až do daňovej reformy v roku 1952.

Po oslobodení bol v oblasti organizácie daňovej správy postupne obnovený stav platný z obdobia prvej republiky. Napríklad zákon č. 76/1927 Zb. z. a n. o priamych daniach, ktorý nadobudol účinnosť 1. júla 1927, obsahoval úpravu finančných úradov, ktoré boli poverené správou priamych daní, ako aj daňových komisií, ktoré vymeriavali dane dôchodkové a všeobecné dane zárobkové, ak zákon neustanovoval inak. Okrem toho tento zákon obsahoval

⁷ V jednom z nálezov Najvyššieho správneho súdu z 15. novembra 1935 č. 19.429 sa riešil nárok na zriadenie daňovej komisie.

⁸ Nález Nejvyššího soudu správního z 15. listopadu 1935 č. 19.429. In: BOHUSLAV, Josef Václav.: Sbíрка rozhodnutí nejvyšších stolic soudních republiky Československé. Sbíрка nálezů nejvyššího správního soudu ve věcech finančních. Ročník XVII. Rok 1935. Praha: Právnícké vydavatelství, 1936, č. 7797, s. 811.

aj úpravu platenia dane, vrátenia dane, vymeriavacieho konania vrátane ustanovení o súčinnosti poplatníka a tretích osôb, úpravu priznania, miestnej prehliadky a miestneho šetrenia, platobných rozkazov, nahliadania do spisu, ako aj úpravu odvolania, sťažnosti, konania v ostatných veciach daňových a úpravu vymáhania dane. Zákon č. 268/1923 Sb. z. a n. o dani z obratu a prepychovej dani, ktorý bol v účinnosti od roku 1924 až do 1946, obsahoval procesné ustanovenia týkajúce sa vyberania dane, daňovej kontroly, daňového priznania, vymeriavania dane, ako aj úpravu opravných prostriedkov, vrátenia, vymáhania a zaistenia dane. Zákon č. 31/1946 Zb. o dani z obratu, ktorým bol zákon č. 268/1923 Zb. z. a n. o dani z obratu a prepychovej dani zrušený, v VI. časti obsahoval úpravu vymeriavania a vyberania dane vrátane úpravy daňovej kontroly, daňového priznania, vrátenia odplaty, platenia a vymeriavania dane a VII. časti obsahoval úpravu opravných prostriedkov, vrátenia, vymáhania a zaistenia dane. Zákon č. 31/1946 Zb. o dani z obratu, obdobne ako predchádzajúci zákon č. 268/1923 Zb. z. a n. o dani z obratu a prepychovej dani, vo veciach daní až na niekoľko výnimiek odkazoval na podporné primerané použitie ustanovení o priamych daniach (predtým osobných daniach). S výnimkou ustanovení o poplatku zo zameškania bola platnosť zákona zo dňa 21. februára 1946, č. 31 Zb. o dani z obratu, zrušená zákonom č. 283/1948 Zb. o všeobecnej dani. Tento zákon obdobne obsahoval aj procesnoprávne ustanovenia, napríklad ustanovenia upravujúce odvod dane, daňové hlásenie, oznamovaciu povinnosť, vrátenie dane, opravné prostriedky, kontrolu dane. Vo veciach, ktoré tento zákon neupravoval, spravidla odkazoval na úpravu príslušných predpisov o priamych daniach. (563)

Po prevzatí moci komunistickou stranou dlhodobo budovaná štruktúra daňovej správy bola v roku 1949 zrušená. Výkon daňovej správy bol prenesený na národné výbory. Daňová správa sa stala súčasťou finančných referátov, neskôr finančných odborov národných výborov, okresných (prvá inštancia) a krajských (druhá inštancia). V roku 1952 došlo k reforme daňového systému, pričom táto reforma sa dotkla nielen hmotnoprávnej stránky daní, ale aj daňového procesu. Dňa 11. decembra 1952 boli prijaté zákon č. 73/1952 Zb., o dani z obratu (ktorým okrem iného došlo k zrušeniu zákona č. 283/1948 Zb. o všeobecnej dani), zákon č. 74/1952 Zb. o dani z výkonov, zákon č. 75/1952 Zb. o dôchodkovej dani družstiev a iných organizácií, zákon č. 76/1952 Zb. o dani zo mzdy, zákon č. 77/1952 Zb. o pôdohospodárskej dani, zákon č. 78/1952 Zb. o dani z príjmov obyvateľstva (ktorým okrem iného došlo k zrušeniu dovtedy platných ustanovení zákona o priamych daniach), zákon č. 79/1952 Zb. o živnostenskej dani, zákon č. 80/1952 Zb. o domovej dani, a zákon č. 81/1952 Zb. o dani z predstavení. Procesné ustanovenia zákona č. 76/1927 Zb. z. a n., v znení neskorších predpisov platili až do

druhej zásadnej reformy daní v 20. storočí v roku 1952. Výslovné zrušenie obsahuje § 24 ods. 3 zákona č. 78/1952 Zb. o dani z príjmov obyvateľstva, ktorý znie: „Počínajíc berním rokom 1953 se zrušují dosud platná ustanovení zákona o přímých daních, s výjimkou ustanovení o rentové dani vybírané srážkou, která pozbývají platnosti dnem 31. prosince 1952.“⁹

Nové daňové zákony z roku 1952 (s účinnosťou 1953) neobsahovali (až na pár ustanovení v hmotných predpisoch) žiadne procesné ustanovenia, ale zmocňovali Ministerstvo financií, aby upravilo konanie vo veciach týchto daní. Ministerstvo financií tak urobilo vyhláškou ministra financií z 2. júna 1953, č. 162 Ú. I. (č. 197 Ú. v.)¹⁰, ktorou sa upravuje konanie vo veciach daňových a vydávajú sa spoločné predpisy na vykonanie daňových zákonov. Táto vyhláška nadobudla účinnosť 8. júna 1953. Predmetom jej úpravy bolo konanie vo veciach daňových a vykonávala daňové zákony najmä v otázkach, ktoré sú všetkým daniam spoločné. Cieľom daňového konania v zmysle tejto vyhlášky bolo, aby správne boli zistené a včas do štátnej pokladnice odvedené dane, ktoré podľa jednotlivých daňových zákonov boli povinné platiť ako podniky a iné organizácie socialistického sektora, tak aj jednotliví občania a iní poplatníci daniam podliehajúci. Predmetná vyhláška mala 99 paragrafov a pozostávala zo šiestich častí. V rámci prvej časti boli obsiahnuté všeobecné ustanovenia. Druhá časť s názvom „Zistenie daňového základu a stanovenie dane“ obsahovala napríklad zásady daňového konania, ustanovenia o daňovej kontrole, ustanovenia týkajúce sa odvolania a obnovy konania. Tretia časť sa týkala platenia dane a preúčtovania a vrátenia daňových nedoplatkov. Štvrtá časť upravovala vymáhanie dane, piata časť upravovala zaistenie úhrady na nesplattnú alebo nepredpísanú daň a šiesta časť obsahovala prechodné a záverečné ustanovenia.

Podľa ustanovení tejto vyhlášky sa uskutočňovalo konanie vo veciach daňových pred národnými výbormi a pred ministerstvom financií, ktoré vykonávali správu daní. Vyhláška ministra financií z roku 1953, rovnako ako daňové zákony z roku 1952, vychádzali zo situácie danej stavom budovania socializmu. Začínajúc rokom 1960 sa zrušil zákon č. 77/1952 Zb. o pôdohospodárskej dani v znení právnych predpisov ho meniacich a doplňujúcich a predpisy podľa neho vydané a k 1. januáru 1962 došlo aj k zrušeniu zákona č. 78/1952 Zb. o dani z príjmov obyvateľstva a zákona č. 79/1952 Zb. o živnostenskej dani v znení predpisov ich meniacich a doplňujúcich a predpisov podľa týchto zákonov vydaných, ako aj k zrušeniu zákona č. 80/1952 Zb. o domovej dani v znení predpisov ho meniacich a doplňujúcich a

⁹ SKALOŠ, M. - KUBINCOVÁ, T.: Správa a systém daní na Slovensku In: *Schelle, K. – Tauchen, J. (eds.): Encyklopedie českých právních dějin. 15. svazek, Soukromé - Správa ústřední. 1. vyd. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2019, s. 565.*

¹⁰ SLOVINSKÝ, A. - GIRÁŠEK, J. : *Československé finančné právo*. Bratislava: Obzor, n. p., 1979, s. 234-235.

predpisov podľa neho vydaných, s výnimkou vyhlášky č. 371/1952 Ú. 1. (č. 2/1953 Ú. v.) o odvádzaní nájomného z budov na osobitné účty v štátnych sporiteľniach. Zrušené zákony boli nahradené zákonom č. 50/1959 Zb. o pôdohospodárskej dani, zákonom č. 145/1961 Zb. o dani z príjmov obyvateľstva a zákonom č. 143/1961 Zb. o domovej dani.

Po zmenách, ktoré prekonal daňový systém vzhľadom na spoločenský vývoj, bolo nevyhnutné novoupraviť aj daňové konanie. Z tohto dôvodu došlo k prijatiu vyhlášky Ministerstva financií z 15. februára 1962, č. 16/1962 Zb. o konaní vo veciach daní a poplatkov. Táto vyhláška bola prijatá na základe splnomocňovacích ustanovení obsiahnutých v zákone č. 73/1952 Zb. o dani z obratu, v zákone č. 75/1952 Zb. o dôchodkovej dani družstiev a iných organizácií v znení zákona č. 59/1956 Zb., v zákone č. 76/1952 Zb. o dani zo mzdy, v zákona č. 50/1959 Zb. o pôdohospodárskej dani, v zákone č. 145/1961 Zb. o dani z príjmov obyvateľstva a v zákone č. 143/1961 Zb. o domovej dani. Okrem toho bola vydaná aj na vykonanie zákona č. 59/1950 Zb. o dani z literárnej a umeleckej činnosti, ako aj zákonov o majetkových a mimoriadnych dávkach a poplatkoch.

V prvom ustanovení tejto vyhlášky bolo uvedené, že „Vyrubovanie a vyberanie daní a poplatkov vo vyspelej socialistickej spoločnosti je vecou uvedomelého vzťahu poplatníka ku spoločnosti a deje sa za najširšej účasti občianstva, ktoré sa aj takto v konaní smerujúcom k správnomu určeniu a vyberaniu daní podieľa na správe štátu. Národné výbory musia i v konaní vo veciach daní a poplatkov predovšetkým vychovávať občanov na dobrovoľné plnenie ich daňových povinností. Konanie vo veciach daní a poplatkov musí byť jednoduché, neformálne a musí zabezpečovať ich správne určenie a vyberanie.“ Na rozdiel od vyhlášky ministra financií z roku 1953 predmetná vyhláška obsahovala len 48 paragrafov, pričom jej charakteristickou črtou bolo, že upravovala iba tie skutočnosti, ktoré boli spojené s výrubom a vyberaním daní a poplatkov.

Ak táto vyhláška alebo osobitné predpisy neustanovovali inak, boli národné výbory a iné orgány štátnej správy v konaní vo veciach daní a poplatkov povinné postupovať podľa vládneho nariadenia č. 91/1960 Zb. o správnom konaní,¹¹ neskôr podľa zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok). Osobitosťou vyhlášky č. 16/1962 Zb. o konaní vo veciach daní a poplatkov bola aj skutočnosť, že počas jej platnosti nebola ani raz menená. Táto vyhláška nadobudla účinnosť 28. februára 1962 a bola zrušená až zákonom č. 511/1992 Zb. o

¹¹ K uvedenému bližšie: KUBINCOVÁ, T.: *Historické a teoretické súvislosti daňového konania vo vzťahu k správnomu konaniu*. In: Štát a právo, roč. 4/2017. Veľký Biel: Občianske združenie Štát a právo, 2017, s. 500-501

správě daní a poplatkov a o zmenách v sústave územných finančných orgánov. V posledných rokoch jej platnosti sa však vyhláška z roku 1962 už považovala v mnohých smeroch za prekonanú, a to aj z dôvodu, že niektoré jej ustanovenia boli v priamom rozpore s ustanoveniami zákona o správnom konaní. Preto sa javila potreba daňové konanie novo upraviť a najmä ho zosúladiť so zásadami, ktoré sa uplatňovali v správnom konaní.¹²

Obec ako správca miestnych daní a poplatkov po roku 1990

Dňa 6.9.1990 bol prijatý zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení (ďalej len „zákon o obecnom zriadení“), z ktorého okrajovo vyplýval aj význam miestnych daní a miestnych poplatkov pre obce. Okrem toho, že tento zákon stanovil, že do oblasti vnútorných vecí, ktoré obec spravuje, patrí aj výkon správy miestnych daní a poplatkov, zákon o obecnom zriadení zároveň určil, že príjmy z miestnych daní a poplatkov patria medzi základné vlastné príjmy obce, z ktorých obec financuje svoje potreby. Zákon o obecnom zriadení ďalej v ustanovení § 7 ods. 6 stanovil možnosť obce využívať dane a poplatky ako účinné regulatíva na podporu ochrany životného prostredia a už vo vyhlásenom znení zákona o obecnom zriadení bola obecnému zastupiteľstvu daná možnosť určovať náležitosti miestnej dane alebo poplatku. V období nadobudnutia účinnosti zákona o obecnom zriadení, t.j. v roku 1990 dochádzalo k veľkým zmenám nielen v oblasti správneho usporiadania Slovenskej republiky, ale tieto zmeny zasiahli aj oblasť správy miestnych daní a poplatkov.

Do 31.12. 1990 bol v účinnosti zákon č. 82/1952 Zb. o miestnych poplatkoch, ktorý stanovoval, že miestne poplatky spravujú miestne národné výbory ako svoje rozpočtové príjmy. Zároveň však z tohto zákona vyplývalo, že minister financií mohol v predpisoch o jednotlivom poplatku (druhy poplatkov, ktoré boli miestne národné výbory povinné vyberať, určovala vláda a predpisy o týchto poplatkoch vydával minister financií) určiť, že ho spravujú ako svoj rozpočtový príjem okresné alebo krajské národné výbory. Dňa 27.11.1990 bol prijatý a dňa 1.1.1991 nadobudol účinnosť zákon č. 544/1990 Zb. o miestnych poplatkoch (ďalej len „zákon o miestnych poplatkoch“), ktorý na rozdiel od predchádzajúcej právnej úpravy už jednotlivé miestne poplatky nielen stanovoval (neodkazoval na ich úpravu v podzákonných normách), ale zároveň určil, že správu poplatkov vykonáva obec, ktorá ich vo svojom územnom obvode

¹² SKALOŠ, M. - KUBINCOVÁ, T.: Správa a systém daní na Slovensku In: *Schelle, K. – Tauchen, J. (eds.): Encyklopedie českých právních dějin. 15. svazek, Soukromé - Správa ústřední. 1. vyd.* Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2019, s. 566-567.

zaviedla. Predmetný zákon zároveň určoval právomoc obce po zavedení poplatkov všeobecne záväzným nariadením ustanoviť druhy miestnych poplatkov, ktoré sa v obci vyberajú a ustanoviť napríklad aj sadzbu poplatkov, podmienky, pri splnení ktorých sa poplatky môžu vyberať paušálnou sumou, sumu paušálneho poplatku, vznik a zánik povinnosti platenia poplatku a ohlasovaciu povinnosť. Obec, ktorá poplatky spravovala, mohla na zmiernenie alebo odstránenie tvrdosti v jednotlivých prípadoch poplatky znížiť alebo odpustiť. Z pohľadu právomocí obce v tomto období však nemožno opomenúť ani na oprávnenie obce zvýšiť včas nezaplatené (neodvedené) poplatky najviac o 50 %. Na správu miestnych poplatkov, resp. na konanie vo veciach poplatkov sa v tomto období vzťahovala vyhláška Ministerstva financií č. 16/1962 Zb. o konaní vo veciach daní a poplatkov a podporne zákon č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (ďalej len „Správny poriadok“). Spomínanú vyhlášku o konaní vo veciach daní a poplatkov s účinnosťou k 1.1.1993 zrušil a nahradil zákon č. 511/1992 o správe daní a poplatkov a o zmenách v sústave územných finančných orgánov, ktorý na rozdiel od predchádzajúcej právnej úpravy podporné využitie Správneho poriadku výslovne vylúčil. Zákon o miestnych poplatkoch s účinnosťou od roku 1992 výslovne umožňoval aj vykonávanie kontroly nad dodržiavaním ustanovení zákona o miestnych poplatkoch Ministerstvu financií Slovenskej republiky (ďalej len „ministerstvo financií“) a príslušným okresným úradom. V roku 1999 boli okresné úrady v predmetnom ustanovení nahradené Ústredným daňovým riaditeľstvom, ktoré bolo neskôr nahradené Daňovým riaditeľstvom Slovenskej republiky, do ktorého právomoci patrilo aj rozhodovanie v daňovom konaní o odvolaniach proti rozhodnutiam obcí a preskúmavanie právoplatných rozhodnutí obcí mimo odvolacieho konania.

O miestnych daniach bolo v období prijatia zákona o obecnom zriadení len veľmi ťažké hovoriť. Najbližšie k miestnym daniam mali asi tzv. „predchodkyne“ dane z nehnuteľnosti, a to napríklad domová daň, ktorá bola upravená zákonom č. 143/1961 Zb. o domovej dani. V zmysle tohto zákona domová daň bola rozpočtovým príjmom miestnych národných výborov a jej správu vykonával miestny národný výbor, v obvode ktorého budova ležala. Dňa 29.4.1992 bol prijatý zákon č. 317/1992 Zb. o dani z nehnuteľnosti (ďalej len „zákon o dani z nehnuteľností“), ktorý s účinnosťou k 1.1.1993 zrušil napríklad aj zákon č. 143/1961 Zb. o domovej dani. Vyhlásené znenie zákona o dani z nehnuteľností upravovalo daň z nehnuteľnosti, ktoré spočiatku zahŕňala len daň z pozemkov a daň zo stavieb, neskôr aj daň z bytov a z nebytových priestorov v bytovom dome. V rámci vyhláseného znenia tohto zákona bolo uvedené, že správu tejto dane vykonával mestský alebo obecný úrad, v ktorého územnom obvode sa nehnuteľnosť nachádzala, v hlavnom meste Slovenskej republiky Bratislave a meste

Košice boli správcom dane príslušné miestne úrady. Už s účinnosťou od 1.1.1994 však zákon o dani z nehnuteľnosti stanovoval, že správu tejto dane vykonáva obec, v ktorej územnom obvode sa nehnuteľnosť nachádza a v Bratislave a v Košiciach boli správcom tejto dane príslušné mestské časti. S účinnosťou k 1.1.1996 bolo ustanovenie § 13 týkajúce sa správy daní doplnené o možnosť príslušných okresných úradov a ministerstva financií vykonávať kontrolu nad dodržiavaním ustanovení zákona o dani z nehnuteľností, pričom uvedené orgány boli oprávnené za závažné porušenie ustanovení predmetného zákona správcom dane uložiť pokutu obci až do výšky 10 000 Sk. V priebehu necelých štyroch rokov bolo predmetné ustanovenie týkajúce sa správy dane zmenené tak, že výška pokuty bola úplne vynechaná s odkazom na použitie osobitného predpisu a právomoc vykonávať kontrolu nad dodržiavaním ustanovení zákona o dani z nehnuteľnosti prešla z okresných úradov na Ústredné daňové riaditeľstvo Slovenskej republiky, neskôr Daňové riaditeľstvo Slovenskej republiky.

Správca dane v zmysle vyhláseného znenia zákona o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady

Zákon o miestnych poplatkoch, ako aj zákon o dani z nehnuteľnosti boli zrušené a v zásade nahradené zákonom č. 582/2004 Z.z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady (ďalej len „zákon o miestnych daniach“), ktorý v zmenenom znení platí dodnes. Zámery týkajúce sa prijatia tohto zákona korešpondovali s cieľmi reformy verejnej správy, a to najmä s cieľom posilniť právomoci obcí a vyšších územných celkov. Tento zákon upravuje dane, ktoré môže ukladať obec, ktorými sú daň z nehnuteľností, daň za psa, daň za užívanie verejného priestranstva, daň za ubytovanie, daň za predajné automaty, daň za nevýherné hracie prístroje, daň za vjazd a zotrvanie motorového vozidla do historickej časti mesta, daň za jadrové zariadenie a do 31.12.2014 upravoval aj daň z motorových vozidiel, ktorú mohol ukladať vyšší územný celok. Zároveň bol do tohto zákona prebratý aj obligatórny miestny poplatok za komunálne odpady a drobné stavebné odpady.

Správu miestnych daní v zmysle vyhláseného znenia zákona o miestnych daniach vykonávala obec, pričom správu dane z nehnuteľností vykonávala (a stále vykonáva) obec, na ktorej území sa nehnuteľnosť nachádzala (nachádza) a správu ostatných miestnych daní ukladaných obcami vykonávala (a stále vykonáva) obec, ktorá ich na svojom území zaviedla. Správu dane z motorových vozidiel vykonával daňový úrad miestne príslušný podľa miesta evidencie vozidla a v prípade vozidla dovezeného do Slovenskej republiky, ktoré nie je

považované za vozidlo v medzinárodnej premávke a držiteľ vozidla nemá trvalý pobyt v Slovenskej republike, podľa miesta dočasného pobytu vozidla. Správu miestneho poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady rovnako ako správu väčšiny miestnych daní vykonávala (a stále vykonáva) obec, ktorá ho na svojom území zaviedla. Zákon o miestnych daniach v ustanovení § 100 stanovil, že výnos z daní, ktoré môže ukladať obec, a poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady vrátane výnosu z pokuty a sankčného úroku vzťahujúcich sa k týmto daniam a poplatku sú príjmom rozpočtu obce, ktorá je správcom dane. Výnos z dane z motorových vozidiel vrátane výnosu z pokuty a sankčného úroku vzťahujúcich sa k tejto dani bol príjmom rozpočtu vyššieho územného celku, v ktorého územnom obvode je vozidlo evidované. Daňový úrad, ktorý vykonával správu dane motorových vozidiel, bol povinný poukázať tieto výnosy za kalendárny mesiac vyššiemu územnému celku, v ktorého obvode bolo vozidlo evidované, vždy do 15 dní nasledujúceho mesiaca.

Zmeny právnej úpravy správy miestnych daní a miestneho poplatku po roku 2005

Už s účinnosťou k 1.12.2015 bolo ustanovenie § 99 zákona o miestnych daniach doplnené tak, že správu miestnych daní ukladaných obcou a poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady vykonávajú v Bratislave a v Košiciach mestské časti, ak tak ustanoví štatút mesta. Zároveň zákon o miestnych daniach výslovne vylúčil, aby boli správou miestnych daní, ktoré je oprávnená ukladať obec, a správou poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady poverené iné právnické osoby alebo fyzické osoby. Z pohľadu vymedzenia štatútu mesta zákon o miestnych daniach odkázal na § 30 zákona č. 377/1990 Zb. o hlavnom meste Slovenskej republiky, podľa ktorého podrobnejšiu del'bu pôsobnosti medzi orgánmi miestnej samosprávy a mestskej samosprávy upraví štatút. V súčasnosti už predmetné ustanovenie odkazuje aj na § 25 zákona č. 401/1990 Zb. o meste Košice v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o meste Košice“).

V nasledovnom období dochádzalo v niekoľkých zmenách právnej úpravy správy miestnej dane z motorových vozidiel, nakoľko však právna úprava tejto dane bola s účinnosťou k 1.1.2015 úplne vypustená zo zákona o miestnych daniach a zmenila sa na štátnu daň, na tieto zmeny nebudeme podrobnejšie poukazovať. Z pohľadu zmien právnej úpravy správy ostatných miestnych daní je možné poukázať na novelu, ktorá nadobudla účinnosť dňa 1.1.2009. Na základe tejto novely bol do § 99 zákona o miestnych daniach doplnený nový odsek 3 (dovtedajší odsek 3 sa začal označovať ako odsek 4), podľa ktorého v hlavnom meste Slovenskej republiky

Bratislave správu miestnych daní (s výnimkou dane za jadrové zariadenie) a správu miestneho poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady upravuje osobitný predpis, pričom odkaz bol na ustanovenia § 6a a 7b zákona č. 377/1990 Zb. o hlavnom meste Slovenskej republiky Bratislave v znení zákona č. 535/2008 Z. z. (ďalej len „zákon o hlavnom meste“). Predmetný zákon v ustanoveniach § 6a a § 7b upravoval úlohy Bratislavy, v rámci ktorých správa miestnych daní a poplatku nebola vôbec spomenutá, a štatút, ktorý bol definovaný ako základný nástroj na rozdelenie úloh samosprávy Bratislavy a prenesených pôsobností medzi Bratislavu a jej mestské časti a na úpravu postavenia a činnosti mestských orgánov a miestnych orgánov. Z ustanovenia § 7b predmetného zákona obsahujúceho úpravu štatútu právna úprava správy miestnych daní a miestneho poplatku taktiež nevyplývala, predmetné ustanovenie však stanovilo povinnosť, aby štatút obsahoval podrobné rozdelenie úloh samosprávy Bratislavy a prenesenej pôsobnosti medzi Bratislavu a jej mestské časti, ako aj podrobnosti o tvorbe a čerpaní rozpočtu Bratislavy a vzťahu k rozpočtom mestských častí, najmä pravidlá rozdeľovania príjmov zo štátneho rozpočtu, z podielu na výnose štátnych daní a rozdelenie výnosu miestnych daní a pravidlá rozdeľovania príjmov rozpočtov mestských častí medzi jednotlivé mestské časti. V tejto súvislosti možno uviesť, že zákon o hlavnom meste v prechodných ustanoveniach k zmenám vykonaným k 1.1.2009 stanovil, že mestské zastupiteľstvo a miestne zastupiteľstvá boli povinné upraviť štatút vrátane zásad hospodárenia s majetkom podľa zmien účinných od 1. januára 2009, pričom do dňa účinnosti tejto úpravy štatútu sú rozdelené rozpočtové príjmy Bratislavy medzi rozpočet Bratislavy a rozpočty mestských častí tak, že výnos dane z nehnuteľností sa rozdelí medzi rozpočet Bratislavy a rozpočty mestských častí v pomere 50 % pre rozpočet Bratislavy a 50 % pre rozpočty mestských častí a výnos miestneho poplatku za komunálny odpad a drobný stavebný odpad sa rozdelí medzi rozpočet Bratislavy a rozpočty mestských častí v pomere 90 % pre rozpočet Bratislavy a 10 % pre rozpočty mestských častí. Nakoľko je aj z uvedeného zrejmé, že správu miestnych daní a ani miestneho poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady neupravuje a ani nikdy neupravoval zákon o hlavnom meste, predmetná novela zákona o miestnych daniach, ktorá nadobudla účinnosť 1.1.2009 bola označená za zmätočnú a ďalšou novelou, ktorá nadobudla účinnosť 1.12.2012, došlo k legislatívno-technickej zmene, ktorou bol vyššie citovaný odsek 3 z ustanovenia § 99 zákona o miestnych daniach vypustený.

Z pohľadu rozpočtového určenia miestnych daní, ktorého úprava je obsiahnutá v ustanovení § 100 zákona o miestnych daniach počas platnosti tohto zákona nedošlo k žiadnym zásadným zmenám. Novela, ktorá sa predmetného ustanovenia § 100 dotýkala a ktorá nadobudla účinnosť k 1.1.2012 bola len legislatívno-technickou úpravou vyplývajúcou

z nadobudnutia účinnosti nového procesného zákona, ktorý už neupravuje sankčný úrok, ale úrok z omeškania.

Správa miestneho poplatku za rozvoj

Dňa 20.11.2015 došlo k prijatiu nového zákona č. 447/2015 Z.z. o miestnom poplatku za rozvoj a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len „zákon o miestnom poplatku za rozvoj“), ktorý zaviedol nový miestny poplatok. Zakotvenie nového miestneho poplatku za rozvoj v samostatnom zákone bolo z pohľadu odbornej verejnosti ostro kritizované, nakoľko takýmto spôsobom došlo k určitému roztriešteniu právnej úpravy miestnych daní a miestnych poplatkov, pričom táto roztrieštenosť sa dotýka aj úpravy správy daní a poplatkov. Miestne dane a miestny poplatok za komunálne odpady za drobné stavebné odpady naďalej zostali upravené v zákone o miestnych daniach, ktorý ako už vyplýva z vyššie uvedeného obsahuje úpravu ich správy najmä v § 99 a úpravu ich rozpočtového určenia v § 100. Zákon o miestnom poplatku za rozvoj je samostatný zákon, ktorý v zásade nezakotvuje podporné použitie úpravy zákona o miestnych daniach. Na ustanovenia tohto zákona odkazuje len čo sa týka vymedzenia jednotlivej časti obce a nadzemného podlažia.

Úprava správy poplatku za rozvoj je obsiahnutá v § 12 zákona o poplatku za rozvoj. Vo vyhlásenom znení predmetné ustanovenie v odseku 1 stanovovalo, že správu poplatku za rozvoj vykonáva obec, ktorá ho na svojom území uložila. Správu poplatku za rozvoj vykonávajú v Bratislave a v Košiciach mestské časti, ak tak ustanoví štatút mesta, pričom zákon to odkazoval na ustanovenie § 30 zákona o hlavnom meste a § 25 zákona o meste Košice. Predmetné ustanovenie bolo s účinnosťou k 31.12.2016 zmenené tak, že v súčasnosti znie: „Správu poplatku za rozvoj vykonáva obec, v Bratislave mestská časť, ktorá ho na svojom území uložila, pričom na účely tohto zákona má mestská časť postavenie obce. Správu poplatku za rozvoj vykonávajú v Košiciach mestské časti, ak tak ustanoví štatút mesta, pričom v takom prípade bude mať na účely tohto zákona mestská časť postavenie obce.“. K uvedenej zmene zákona o miestnom poplatku za rozvoj došlo na základe pozmeňujúceho návrhu poslancov Gábora Gála, Petra Antala a Edity Pfundtner k návrhu novely zákona, ktorý vyšiel v Zbierke zákonov pod číslom 375/2016¹³, pričom v odôvodnení tohto pozmeňujúceho návrhu sa uvádza, že sa

¹³ Celý názov zákona je zákon č. 375/2016 Z.z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 447/2015 Z. z. o miestnom poplatku za rozvoj a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

upravuje „práva poplatku v Hlavnom meste Slovenskej republiky Bratislave, podľa dohody mestských častí a Hlavného mesta SR - Bratislavy ako aj z tohto dôvodu, že do účinnosti zákona to štatút Hlavného mesta nevyriešil. Pre Košice sa ponecháva možnosť upraviť si to štatútom pre jednotlivé mestské časti. Zároveň sa upresňuje, že mestské časti majú pre účely zákona o miestnom poplatku za rozvoj, ak vykonávajú správu poplatku, postavenie obce.“ Napriek tomu, že rozdielnosť úpravy správy pri mestskej časti v Bratislave a v mestskej časti Košice spôsobuje čiastočnú zmätočnosť, resp. neprehľadnosť predmetného ustanovenia, domnievame sa, že táto novela prispela k zlepšeniu predmetnej právnej úpravy. Oceňujeme najmä skutočnosť, že zákon o miestnom poplatku za rozvoj v súčasnosti stanovuje, že ak predmetný poplatok spravuje mestská časť, tak má postavenie obce. Máme totiž za to, že takáto úprava je zlučiteľnejšia s vymedzením správcu dane v zmysle Daňového poriadku, a to napriek tomu, že úprava Daňového poriadku sa použije len ak osobitný zákon (v danom prípade zákon o miestnom poplatku za rozvoj) neustanovuje inak. Domnievame sa, že obdobným spôsobom by bolo vhodné vymedziť postavenie mestskej časti aj v zákone o miestnych daniach.

Zákon o miestnom poplatku za rozvoj v odseku 2 ustanovenia § 12 rovnako ako zákon o miestnych daniach stanovuje, že správou poplatku za rozvoj nie je možné poveriť iné právnické osoby alebo fyzické osoby.

Postavenie správcov miestnych daní a poplatkov vo vzťahu k orgánom štátnej správy s akcentom na druhostupňové orgány

Ako vyplýva už aj z vyššie uvedeného, správcom miestnych poplatkov boli v minulosti napríklad národné výbory, ktoré mali postavenie orgánov socialistickej štátnej moci a správy v krajoch, okresoch a obciach, pričom zabezpečovali výkon štátnej správy. Po prijatí zákona o obecnom zriadení sa správa miestnych daní a poplatkov stala jednou zo samosprávnych funkcií obce, pričom podstata samosprávy spočíva v samostatnom rozhodovaní a uskutočňovaní činnosti. Zákon o miestnych poplatkoch však od roku 1992 výslovne umožňoval vykonávanie kontroly nad dodržiavaním ich ustanovení Ministerstvu financií Slovenskej republiky (ďalej len „ministerstvo financií“) a príslušným okresným úradom, neskôr nahradeným Ústredným daňovým riaditeľstvom, resp. Daňovým riaditeľstvom Slovenskej republiky. Okrem toho podľa zákona č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov a o zmenách v sústave územných finančných orgánov v znení neskorších predpisov a aj podľa v súčasnosti platného Daňového poriadku druhostupňovým orgánom vo veciach miestnych daní a poplatkov

je orgán štátnej správy, ktorým bolo Daňové riaditeľstvo Slovenskej republiky, v súčasnosti Finančné riaditeľstvo Slovenskej republiky. Z uvedeného je zrejmé, že postavenie správcov sa po prijatí zákona o obecnom zriadení zmenilo, nakoľko správu daní a poplatkov už nevykonávali národné výbory ako orgány štátnej správy, ale obce ako samosprávne jednotky.

Na druhej strane je však potrebné poukázať na skutočnosť, že kontrola, resp. preskúmavanie rozhodnutí a postupov obcí pri správe miestnych daní a poplatkov bola aj naďalej v kompetencii orgánov štátnej správy. Na spornosť právomoci orgánu štátnej správy kontrolovať, resp. inak preskúmať rozhodovanie a činnosť obce pri výkone samosprávy bolo v odbornej literatúre¹⁴, ako aj v judikatúre viackrát poukazované. Napríklad sudca Lajos Mészáros v odlišnom stanovisku k nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky č. k. PL. ÚS 5/2012-87 uviedol, že „Podľa § 74 ods. 1 v spojení s § 4 ods. 2 písm. b) druhým bodom Daňového poriadku rozhoduje o odvolaniach proti rozhodnutiam obcí v daňovom konaní Finančné riaditeľstvo Slovenskej republiky, teda opäť štátny orgán (zákon č. 333/2011 Z. z. o orgánoch štátnej správy daní, poplatkov a ciel v znení neskorších predpisov), ktorý je v zmysle § 74 ods. 4 Daňového poriadku oprávnený napadnuté rozhodnutie zmeniť (k tomu, že sa tak deje aj vo vzťahu k obciam, pozri napr. 2 Sžf 37/2010) alebo zrušiť zo všetkých možných dôvodov, nielen z dôvodu jeho nezákonnosti. Takýto postup je v prípade, že by správa miestnych daní mala byť výkonom územnej samosprávy, opätovne problematický z hľadiska čl. 67 ods. 1 a čl. 69 ods. 1 ústavy, keďže by územnú samosprávu malo vykonávať Finančné riaditeľstvo Slovenskej republiky ako štátny orgán; na tom nič nemení okolnosť, že ide o jej výkon na druhom stupni daňového konania. No odhliadnuc od toho je takýto model aj v rozpore s princípom, že štát by voči územnej samospráve nemal vykonávať kontrolu účelnosti, ale len zákonnosti jej výkonu (čo v podstate – i keď tiež bez bližšieho odôvodnenia – tvrdí aj väčšinový nález na úvod časti III.3). Samozrejme, možno argumentovať i tak, že treba rozlišovať normotvornú právomoc na úseku miestnych daní, ktorá je výkonom samosprávy a správu daní, ktorá je preneseným výkonom štátnej správy. Takéto rozlišovanie však nenachádzame v § 4 ods. 3 obecného zákona, práve naopak – v § 8 ods. 2 a § 12 ods. 2 zákona o miestnych daniach nachádzame splnomocnenie na určenie dane nie pre obec, ale pre správcu dane, čo je opäť pojem Daňového poriadku, teda predpisu upravujúceho správu daní.“ V tejto súvislosti je však treba poukázať aj na skutočnosť, že v dôsledku prijatia zákona č. 125/2016 Z.z. o niektorých

¹⁴ K uvedenému bližšie napr. KUBINCOVÁ, S. :Rozhodovanie obce vo veciach miestnych daní. In: Verejná správa, 12-13/2009, Žilina, Poradca, s.r.o. , 2009, s. 42 – 46 alebo KUBINCOVÁ, T. - SKALOŠ, M.: Súdna kontrola rozhodovania obcí pri výkone samosprávy v kontexte správy daní a poplatkov. In: Nové horizonty v práve 2018. Banská Bystrica: Belianum, vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2018, s. 205 – 208.

opatreniach súvisiacich s prijatím Civilného sporového poriadku, Civilného mimosporového poriadku a Správneho súdneho poriadku a o zmene a doplnení niektorých zákonov došlo k určitým zmenám, čo sa týka subjektu oprávneného rozhodovať o opravnom prostriedku voči rozhodnutiu obce vydanom pri výkone samosprávy. Do nadobudnutia účinnosti predmetného zákona bol takýmto orgánom súd, ak osobitný predpis nestanoval inak (osobitným predpisom bol napr. Daňový poriadok). Od nadobudnutia účinnosti predmetného zákona je podľa osobitného predpisu¹⁵, na ktorý odkazuje zákon o obecnom zriadení, odvolacím orgánom vo veciach, v ktorých v správnom konaní v prvom stupni rozhoduje obec, okresný úrad v sídle kraja, ak osobitný predpis neustanovuje inak. Okresný úrad však ako druhostupňový orgán rozhoduje na základe kasačného princípu. Z uvedeného vyplýva, že na jednej strane sa rozdiely medzi odvolacím konaním v daňových veciach a iných samosprávnych veciach postupne strácajú, na druhej strane sa však postavenie obcí ako správcov miestnych daní a poplatkov k druhostupňovým orgánom, ktoré konajú v postavení orgánov štátnej správy, javí obdobné ako v minulosti, keď správcovia miestnych poplatkov konali v postavení orgánov štátnej správy.

Záver

Záverom možno konštatovať, že správu miestnych daní a miestnych poplatkov v zásade vykonáva obec. V Bratislave a v Košiciach správu miestnych daní a miestneho poplatku za komunálne odpady vykonávajú mestské časti, ak tak ustanoví štatút mesta. Správu miestneho poplatku za rozvoj vykonáva v Bratislave mestská časť, ktorá ho na svojom území uložila, pričom v takomto prípade má mestská časť postavenie obce a v Košiciach správu miestneho poplatku za rozvoj vykonávajú mestské časti, ak tak ustanoví štatút mesta, pričom v takom prípade majú na účely zákona o miestnom poplatku za rozvoj mestské časti postavenie obce.

V príspevku bolo poukázané na niektoré vývojové aspekty právnej úpravy správcov miestnych daní a poplatkov. Vývoj tejto právnej úpravy nebol vždy systémový. Niektoré novely zákonov boli vyslovene zmätočné, čo malo vplyv na ďalšie zmeny v právnej úprave. Z pohľadu porovnania súčasnej právnej úpravy s minulosťou možno tiež konštatovať, že aj keď došlo napríklad k zmene postavenia správcov z orgánov štátnej správy na orgány samosprávy, z pohľadu ich vzťahu k ostatným štátnym orgánom, najmä druhostupňovým orgánom k veľkým

¹⁵ V zmysle zákona č. 180/2013 Z. z. o organizácii miestnej štátnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

zmenám nedošlo. Druhostupňovými orgánmi sú aj naďalej orgány štátnej správy. Na základe porovnania právnej úpravy správy miestnych daní a miestneho poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady s pomerne novou právnou úpravou miestneho poplatku za rozvoj sa domnievame, že napriek tomu, že právna úprava obsiahnutá v zákone o miestnych daniach je staršia a prešla viacerými zmenami, tak úprava postavenia mestskej časti pri výkone správy miestneho poplatku za rozvoj by mohla byť inšpiráciou pre budúce zmeny v zákone o miestnych daniach.

BIBLIOGRAFIA:

- BABČÁK, V.: *Daňová správa a daňové konanie*. Bratislava : Eurounion, 1998, 302 s.
- BABČÁK, V.: *Daňové právo na Slovensku*. Bratislava : Ing. Miroslav Mračko, EPOS, 2015, 750 s.
- BABČÁK, V.: *Daňové právo procesné*. Košice : ATOM computers, 2000, 398 s.
- BABČÁK, V.: *Daňové právo na Slovensku a v EÚ*. Bratislava : Ing. Miroslav Mračko – EPOS, 2019, 912 s.
- BAKEŠ, M. – KARFÍKOVÁ, M. – MARKOVÁ, H.: *Československé finanční právo*. 1. vyd. Praha : Ústav státní správy, 1987, 163 s.
- BAKEŠ, M.: *Československé finanční právo: učebnice pro právnické fakulty*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1979. 309 s.
- BAKEŠ, M.: *Daňové a poplatkové předpisy*. Praha : Panorama, 1984, 346 s.
- BAKEŠ, M.: *Úvod do teorie finančního práva*. 1. vyd. Praha: SPN, 1989, 212 s.
- DRACHOVSKÝ, J. – BRACHTL, V.: *Zákony o přímých daních československých, o nové úpravě finančního hospodářství svazků územní samosprávy a o stabilizačních bilancích ze dne 15. června 1927, č. 76, 77 a 78 Sb. z. a n. s nařízeními prováděcími a zákony souvisícími*. Praha : Československý Kompas, 1927, 503 s.
- FALADA, D. – STARÝ, M.: *Dějiny daní a poplatků*. 1. vyd. Praha : Havlíček Brain Team, 2009, 207 s.

- FUX, B. – HÜTTEL, K. – BAJER, K. – BLAŽEK, Fr. – BEKERA, J. – BINAR, Fr.: *Komentář k daňové reformě. Část I. Zákon o přímých daních*. 3. vyd. Praha: Státní tiskárny, 1927, 755 s.
- GIRÁŠEK, J.: *Daňovoprávne vzťahy v Československu*. Bratislava: Obzor, 1981, 224 s.
- GROSSOVÁ, M.: *Finanční právo: nová daňová soustava*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, 54 s.
- GRÚŇ, Ľ.: *Dane včera, dnes a zajtra*. Bratislava : EUROUNION, 2001, 315 s.
- GRÚŇ, Ľ.: *Vybrané kapitoly z histórie daní, poplatkov a cla*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2004, 202 s.
- CHMELÍK, M.: Vznik a vývoj daňové správy v Čechách. In *Daně*, 2005, roč. 13, č. 11, s. 13-19.
- KRÁLIK, J. - JAKUBOVIČ, D.: *Finančné právo*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, 2004, 725 s.
- KRÁLIK, J.: *Dane v právnej regulácii*. Bratislava : Elita, 1992, 183 s.
- KUBINCOVÁ, S.: Rozhodovanie obce vo veciach miestnych daní. In *Verejná správa*, 12-13/2009, Žilina, Poradca, s.r.o., 2009, s. 42-46.
- KUBINCOVÁ, S.: *Dane, poplatky, clo a ďalšie povinné platby*. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2009, 330 s.
- KUBINCOVÁ, S.: *Daňový poriadok. Komentár*. 1. vydanie. Bratislava : C.H. Beck, 2015, 752 s.
- KUBINCOVÁ, S.: Miestne dane v Slovenskej republike – teoretické východiská a právna úprava. In *Nové horizonty v práve 2018*. Banská Bystrica : Belianum, vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2018, s. 191 – 198.
- KUBINCOVÁ, T. - SKALOŠ, M.: Súdna kontrola rozhodovania obcí pri výkone samosprávy v kontexte správy daní a poplatkov. In *Nové horizonty v práve 2018*, Banská Bystrica : Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2018, s. 199 – 209.
- KUBINCOVÁ, T.: Historické a teoretické súvislosti daňového konania vo vzťahu k správne mu konaniu. In *Štát a právo*, č. 4/2017, Veľký Biel, Občianske združenie Štát a právo, 2017, s. 498-508.

- KUBINCOVÁ, T.: Zásada zákonnosti ako základná zásada správy daní. In *ZBORNÍK z II. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie BANSKOBYSYTRICKÉ DNI PRÁVA*. Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 2016, s. 256-267.
- PICMAUS, F.: *Daně, odvody a poplatky v ČSSR*. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství technické literatury, 1974, 258 s.
- SKALOŠ, M.: Právna úprava miestnych daní a miestnych poplatkov v historickom kontexte Slovenska. In TUROŠÍK, M. – BILAS ŠEVČÍKOVÁ, A. (zost.): *Banskobystrické zámocké dni práva : zborník z 4. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie na tému "Strategické determinanty kreovania právnych noriem", Víglaš, 22. - 23. november 2018*. 1. vyd. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, 2019, s. 99-113.
- SKALOŠ, M. – KUBINCOVÁ, T.: Správa a systém daní na Slovensku. In SCHELLE, K. - TAUCHEN, J. (eds.): *Encyklopedie českých právních dějin. 15. svazek, Soukromé - Správa ústřední*. 1. vyd. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2019, s. 555-573.
- SKALOŠ, M. – KUBINCOVÁ, T.: Správa daní na našom území po vzniku Československa In MIČKOVÁ, Z. (ed.): *100 rokov od vzniku ČSR : zborník príspevkov zo IV. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie "Banskobystrická škola právnych dejín", konanej v dňoch 22.- 23. marca 2018 na pôde Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*. 1. vyd. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, 2018, s. 150-156.
- SLOVINSKÝ, A. - GIRÁŠEK, J.: *Československé finančné právo*. Bratislava : Obzor, n. p., 1979, 400 s.
- ŠTRKOLEC, M.: *Zabezpečovacie inštitúty pri správe daní*. Košice : Právnická fakulta UPJŠ, 2017, 164 s.

Kontakt: martin.skalos@umb.sk
tatiana.kubincova@umb.sk

ČESKOSLOVENSKÉ MOŘE

Czechoslovak sea

Vojtěch Vrba

Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta právnická, Česká republika

ABSTRAKT

Tato práce se snaží přiblížit čtenáři základní okolnosti, které se váží ke zdánlivému *contradictio in adjecto*, za jaké může být československé moře považováno. Patří mezi ně zejména prvotní argumentační proces, jakým Československo ke svému moři přišlo a jaké problémy muselo během něj prostřednictvím své diplomatické delegace bezprostředně po svém vzniku vyřešit. Vše se ovšem soustředí na rovinu právní, a to zejména ve třech ohledech. Zaprvé – zda existovala argumentační rovina, kterou mohla československá delegace využít při vyjednávání o znění velkých poválečných smluv. Zadruhé – jakým způsobem se jejich formulace promítla do práv nové republiky. A za třetí – jak na to reagoval právní řád Republiky.

KLÍČOVÁ SLOVA

Československo; moře; námořní právo; suverenita

ABSTRACT

The paper presents basic issues tied to seeming *contradictio in adjecto* of the term „Czechoslovak sea“. They include especially the initial argumentative process used to obtain Czechoslovakia's right to access to the sea and issues which had to be observed by her delegation during the great conferences after the First World War. The focus is however given to the legal side of the whole problematic, and to do so, the paper asks three questions. Firstly: was there a usable argument to obtain deserved right? Secondly: How did the major treaties reflect the Czechoslovakia's right? And thirdly: How did Czechoslovakia's legislative react to the right?

KEYWORDS

Czechoslovakia; sea; maritime law; sovereignty

Když 11.11.1918 utichly zbraně Velké války, začala se psát nová kapitola evropských dějin. Ačkoliv zdaleka ještě nebylo jisté, kudy povedou v budoucnu státní hranice, dění

posledních let, eskalované zejména událostmi roku 1918¹, dávalo tušit, že jich bude mnohem více než před prvními výstřely v Sarajevu. A mnohé z nich zcela nově nebudou disponovat do té doby zcela běžným přístupem k moři.²

Vyvstávala tak dvojí – či dvojjediná – otázka. Má na něj vnitrozemský stát právo? Dvojjediná zejména proto, že se za ní skrývá otázka mnohem konkrétnější, a sice: Má vnitrozemský stát právo na provozování námořního obchodu? Zejména po válečných zkušenostech se právě ten jevil jako jedno z klíčových odvětví ekonomiky státu. A ekonomickými faktory značně ovlivněné mezinárodní právo na to muselo reagovat.³

Z hlediska právního lze pak otázku přeformulovat na problém, zda lze považovat mezinárodní obchod, resp. dopravu, bez níž ho provozovat nelze, za natolik výrazný prvek státu, aby mohl být navázán na jeho suverenitu. Odpověď je nutné hledat ve vztahu dvou předválečných trendů, které vykazují i poválečnou kontinuitu. Lze je označit jako trend internacionalizace obchodu prostřednictvím nových technologií a jako trend ekonomického stavovství osob zapojených do námořního obchodu.

První lze nejlépe sledovat nejlépe na právní práci s vynálezem, který skokově rozvinul dopravu do zcela nevídané šíře – železnicí. Jako první na něj reagují právní řády jednotlivých států.⁴ Na konci devatenáctého století ovšem dochází k vydání první velmi konkrétní mezinárodní kodifikace – Bernské úmluvy.⁵ Z diskuzí kolem její poválečné úpravy vyplývá, že se mezinárodní režim, který tak do značné míry na železnici zavládl, osvědčil.⁶

¹ Např. povstání námořníků v Boce Kotorské se značně nacionalistickým podtextem, viz BURIÁNKOVÁ, M., JELÍNEK, J. (ed.): *Rakousko-uherské válečné námořnictvo na fotografii*. Praha : Národní technické muzeum, 2014, s. 41, tamtéž, s. 65-66; či dění v Československu od jara téhož roku, viz např. ŠETRILOVÁ, J.: *Alois Rašín: dramatický život českého politika*. Praha : Argo, 1997, s. 58 a násl.

² Nedisponovalo jím z evropských zemí jen Lichtenštejnsko a Srbsko – Švýcarsko mělo přístup k moři zajištěn po Rýnu.

³ V tomto směru hovoří důvodová zpráva k návrhu zákona o vlajce a rejstříku lodí námořních. POSLANECKÁ SNĚMOVNA: Tisk 2735: Důvodová zpráva k návrhu zákona o vlajce a rejstříku lodí námořních. In: Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna NS RČS 1918-1920. [online]. [cit. 2019-10-21]. Dostupné na internetu: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t2735_01.htm.

⁴ Např. Das Königlich Preußische Eisenbahngesetz vom 2. November 1838 (Královský pruský železniční zákon z 2. listopadu 1838); nebo na našem území zákon č. 27/1869 Sb. ř. z., jenž se týče závazku podnikatelstva železnic, dáti náhradu za to, když někomu bylo příhodou nějakou na železnici na těle ublíženo nebo když byl někdo usmrčen.

⁵ Mezinárodní úmluva o přepravě zboží po železnicích ze 14. října 1890.

⁶ Viz POSLANECKÁ SNĚMOVNA: Tisk 772: Vládní návrh, kterým se předkládá Národnímu shromáždění Mezinárodní úmluva o přepravě zboží po železnicích a Mezinárodní úmluva o přepravě cestujících a zavazadel po železnicích, podepsané dne 23. října 1924 v Bernu. In: Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna NS RČS 1925-1929. [online]. [cit. 2019-10-21]. Dostupné na internetu: http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t0772_01.htm.

Námořní doprava v tomto směru přitom měla za sebou mnohem delší, a přitom velmi podobný vývoj. Například na území Německa lze dohledat právní normy, připomínající povahou moderní mezinárodní úmluvy týkající se provozování námořního obchodu již hluboko ve středověku.⁷ První univerzálně užívaná kodifikace západní Evropy – pravidla z Oléronu – vzniká asi ve 12-13. století.⁸ Admiralty law jako speciální právní materie, nezávislá na státní příslušnosti, domicilu, nebo do jisté míry dokonce i vlajce, z ní vychází.⁹ V devatenáctém století trend moderní kodifikace vyústí alespoň ve formě Yorksko-Antwerpských pravidel o společné havárii.¹⁰ Ve srovnání s železniční úpravou, která řeší ve své podstatě totéž – přesun osob a věcí z místa na místo – se tak námořní právo vyznačuje jak vyšší mírou internacionalizace, tak stability v takové internacionalizaci.

Přitom takový vývoj se odvíjí zejména od určité tradice námořnictva coby specifického stavu. Námořnictvo, lhostejno zda obchodní či válečné, vždy disponovalo díky specifické povaze své činnosti také specifickým právem.¹¹ Internacionalizace moderního námořního práva se tak poněkud paradoxně se tak jeví spíše jako relikv minulosti, než jako progresivní trend – a u železnice je tomu z přesně naopak. A jelikož historicky i „stavovské“ právo vykládá orgán posvácený státem, může se dokonce internacionalizace historická jevit jako pravý opak jejího moderního protějšku.¹²

V roce 1918 se obě tendence na mírových konferencích jako argumenty střetávají. Díky novému pojetí suverenity národních států etablovaných ještě v předválečném období, na kterou se váže ostré vymezení státní hranice, je třeba vyrovnat se s záležitostmi hranice nutně transcendujícími. Díky této faktické potřebě se jako progresivní jeví alespoň částečná míra relativizace absolutně formulované suverenity a její částečné vtělení do mezinárodního dokumentu – či později organizace. V tomto směru nelze chápat suverenitu jako právo státu na přímé vynucování platné a účinné normy – ale jako jeho předstupeň – právo samotné

⁷ K povaze a problémům pojetí námořního práva na příkladu institutu společné havárie v rámci prostoru středověké Svaté říše římské viz VRBA, V.: „Společná havárie“ a její středověký právní život v Baltském moři. In *Právněhistorické studie*, roč. 48, č. 2, 2018, s. 173-184.

⁸ K dataci viz HEEBØLL-HOLM, T.: *Ports, Piracy, and Maritime War*. Leiden – Boston : Brill, 2013, s. 130-131; srov. WARD, R.: *The World of the Medieval Shipmaster: Law, Business and the Sea, 1350-1450*. Rochester : Boydell Press, 2009, s. 20; srov. MOLLAT, M. D.: *Europa und das Meer*. München : Beck, 1993, s. 129.

⁹ Viz COXE, A. C.: Admiralty law. In *Columbia Law Review*, roč. 8, č. 3, 1908, s. 172-182.

¹⁰ Podepsaných na konferenci v roce 1890. Viz o vývoji viz CORNAH, R.: The road to Vancouver – the development of the York-Antwerp Rules. In: *Journal of International Maritime Law*, roč. 10, č. 2, 2004, s. 155.

¹¹ Jako doklad může soudit za všechny jeden z nejspécifičtějších případů, ve kterém se střetlo takové „stavovské“ právo s právem státním, „*Regina v. Dudley and Stephens*“ z roku 1884.

¹² První mezinárodní organizace, nepočítáme-li třeba Německou hanzu, vzniká v rámci námořního společenství v roce 1948 a jedná se o International Maritime Organisation.

normotvorby. Žádná ze zmíněných předválečných mezinárodních norem totiž nedala ani v nejmenším základ organizaci, která by donucovacími prostředky disponovala. Do jisté míry lze konstatovat, že žádná taková organizace neexistuje dodnes – i přes všechnu zdánlivou sílu Evropské unie. Na stranu druhou, je-li stát tím, kdo zaručuje, že norma bude dodržována, musí mít také pravomoc normu tvořit, chce-li být skutečným suverénem. A právě o této suverenitě je ve smyslu předválečné, a taktéž i brzce poválečné, Evropy řeč.

Střetávající se tendence „stavovského pojetí“ a „nutnosti internacionalizace“ mají v tomto smyslu společného jmenovatele: právě státní suverenitu. Ta je vlastní každému státu – a to bez ohledu na jeho polohu. Má-li stát pravomoc „obchodovat“ se suverenitou výměnou za umožnění provozování tak vitálně vnímané činnosti, jakou je mezinárodní obchod, pak ji nelze upřít ani státům novým.

A zde přichází ke slovu skutečná synergie obou tendencí v případě námořního obchodu. Historicky takřka ve všech předválečných národních státech svou tradici měl. Válka ukázala jeho obrovský význam pro ekonomickou kondici státu, čímž prakticky podpořila progresivní tendenci nutnosti jeho internacionalizace. A právo na jeho provozování tak náleží všem, i vnitrozemským státům. Ke stejnému závěru docházejí i zástupci reprezentující Československo na klíčových konferencích.¹³

Za zmínku stojí v tomto ohledu samostatná mezinárodní smlouva, podepsaná roku 1921 v Barceloně¹⁴ i státy přímo nezúčastněnými na Mírovém vyrovnání, resp. dříve nekonstatující uznání existence práva na provozování námořního obchodu. Smlouva samotná, označená jako „prohlášení“ je přiložena k mnohem výrazněji působící Úmluvě a statutu o režimu splavných cest mezinárodního významu. Obsahuje pouhé dva odstavce – a i podle jejich znění se jedná jen o jakési konstatování všeobecně přijímaného, nikoliv absolutní novum. To podporuje jak tezi o všeobecně uznávané tendenci internacionalizace námořní plavby, tak nepřímou – a částečně i přímo – samotné pojetí práva na provozování námořního obchodu jako práva integrálně spojeného se státní suverenitou.

Poměrně abstraktní právo na provozování námořního obchodu tedy existovalo. Vykonávat takové právo by ovšem šlo jen velmi ztěžka bez garance přístupu k samotnému moři. A tak ve své podstatě díky poválečným konferencím vzniká jako projev práva na výkon

¹³ POSLANECKÁ SNĚMOVNA, Tisk 2735.

¹⁴ Zákon č. 267/1924 Sb., Úmluva a statut o režimu splavných cest mezinárodního významu Dodatečný protokol k této úmluvě a Prohlášení, kterým se uznává právo států, jež nemají mořského pobřeží, na vlajku.

námořního obchodu také odvozené právo na přístup k moři, vtělené do článku 225 smlouvy ze Saint-Germain¹⁵ a článku 273 Versailleské smlouvy¹⁶.

Konference znění obou smluv schválily na podzim 1919. Již v té době Československo připravuje svůj vlastní zákon, který se vypořádá s budoucí úpravou námořněprávních záležitostí – zákon č. 316/1920 Sb., o vlajce a rejstříku lodí námořních. Práce na něm se podle jeho architektů ovšem měly stát také argumentem pro diplomatickou delegaci. Pokud si totiž nový suverénní stát natolik uvědomuje své právo, že se aktivně zasazuje o to, aby zamezil budoucím nejasnostem v jeho výkonu, pak lze takovou uvědomělost a zodpovědnost jistě státu přičíst k dobru. A abstraktní právo na provozování námořního obchodu tak snáze považovat za proveditelné a tedy existující.¹⁷ Zároveň lze zákon o vlajce a rejstříku považovat za vrchol vnitrostátního ledovce právní úpravy ve vztahu k provozovatelům plavby.

Ve vztahu k Československu nakonec definitivní podobu odvozeného práva na přístup k moři konkretizuje článek 363 Versailleské smlouvy, uzavřené s Německem. Ten při použití standardních výkladových metod ovšem vyvolává značné potíže. Základ normy tkví v příkazu Německu poskytnout Československu prostor pro realizaci jeho na přístup k moři. Doslova český předklad říká:

„V přístavech hamburském a štětínském pronajme Německo státu československému na období 99 let prostory, které budou podřízeny obecnému řádu o svobodných pásmech a určeny pro přímý průvoz zboží pocházejícího z tohoto státu anebo určeného do něho.“¹⁸

Německo tedy podle tohoto znění československému státu prostory „pronajme“. Pokud by se ve smluvním vztahu postupovalo podle československého práva, pak získá výměnou za periodickou platbu užívací právo. Zároveň musí být prostor, jež obdrží, schopný sloužit účelu bez jiných než nutných nákladů.¹⁹ Značně podobný pacht by pak počítal s „*pílí a přičiněním*“ pachtýře při výkonu jeho práva.²⁰ Vzhledem k budoucímu užívání prostor daleko „od domova“ by jistě Československu hrálo v karty uzavřít právě smlouvu nájemní, spíše než pachtovní.

¹⁵ Publikována jako zákon č. 507/1921 Sb. z. a n., Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Rakouskem, podepsaná v Saint-Germain-en-Laye dne 10. září 1919.

¹⁶ Publikována jako zákon č. 217/1921 Sb. z. a n. Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Německem a Protokol, podepsané ve Versailles dne 28. června 1919. Německé, francouzské a anglické znění čerpáno z: RGB Nr. 140/1919, Gesetz über den Friedensschutz zwischen Deutschland und aliirten und assoziierten Mächten.

¹⁷ POSLANECKÁ SNĚMOVNA, Tisk 2735.

¹⁸ Čl. 363 zákona 217/1921 Sb.

¹⁹ § 1091 zákona č. 946/1811 Sb. z. s., Obecný zákoník občanský. Ve stavu k 1.1.1917. Dále jen „OZO“.

²⁰ § 1091 OZO.

Nicméně text německý operuje právě s pojmem „*verpachtet*“ – propachtuje. Pokud by se tak uzavírala smlouva podle československého práva a znění, nedojde *stricto sensu* k formálnímu splnění povinnosti. Na druhou stranu, pokud by takovou smlouvu státy uzavřely s rozhodným právem německým, situaci by to změnilo. Německý občanský zákoník oba smluvní typy důsledně rozlišuje. Zatímco nájemní kontraktem se věc přenechává za úplatu k užívání,²¹ smlouva o pachtu umožňuje kromě toho brát z věci i plody a užitky – přechází její prostřednictvím tedy právo požívací.²²

Článek 440 Versailleské smlouvy rozpor řeší. Za autentické jsou v něm označeny její jazykové verze anglická a francouzská. První z nich se odkazuje na pronájem – „*lease*“,²³ druhý pak jednoduše nakazuje přenechat prostor za úplatu,²⁴ přičemž se vyhýbá základní terminologii článku 1713 a násl. tehdy platného znění Code Civile.²⁵ Z takového vyjádření lze usuzovat, že povinnost bude splněna za předpokladu, že dojde k uzavření jakéhokoliv smluvního typu, který zajišťuje alespoň užívací právo výměnou za úplatu. Právě tyto dva prvky jsou jak francouzské, obecně vyjádřené, tak anglické úpravě společné.

Proces vyjednávání o přístavních pásmech podle Versailleské smlouvy se ale rozbíhal jen pomalu, a to navzdory rostoucí nutnosti zajistit fungování československé námořní plavby. Svého naplnění se články dočkaly až v roce 1929 prostřednictvím tzv. Nájemní smlouvy mezi Svobodným a Hansovním městem Hamburkem a Československou republikou o nájem prostor v hamburském přístavu podle článků 363 a 364 mírové smlouvy Versailleské a Protokol I a II o Zvláštních ujednáních.²⁶ Rozpor, který v jejich znění panoval, ovšem smlouva neodstranila – alespoň formálně. Německé znění nese totiž název „*Pachtvertrag (...)*“, tedy smlouva o pachtu.²⁷ Lze se domnívat, že se materiálně spíše jednalo o smlouvu o nájmu. Československý text k tomu formálně směřoval, naplnění německé podmínky požívacího práva se jen těžko představuje. Přeci jen jaké plody a užitky by bylo možno očekávat od svobodného pásma

²¹ § 535 Bürgerliches Gesetzbuch. Ve stavu k 22. 1. 1919, dále jen „BGB“.

²² § 581 BGB.

²³ „*Germany shall lease (...) areas (...)*.“; o pojmu nájmu ve smyslu nájmu pozemku v kontextu Contract law viz např. BIX, B.: *Contract law: rules, theory, and context*. Cambridge : Cambridge University Press, 2012, s. 122.

²⁴ „*(...) l'Allemagne donnera à bail (...) des espaces (...)*.“

²⁵ Code civil. Ve stavu k 23.10.1918.

²⁶ POLÁČEK, B.: *Mezinárodní říční doprava*. Praha : C.H. Beck, 2012, s. 253.

²⁷ POLÁČEK, B.: *Mezinárodní říční doprava*. Praha : C.H. Beck, 2012, s. 253.

v přístavu, fungujícího pro průvoz, vývoz a dovoz zboží, jak o tom hovořil článek 328 Versailleské smlouvy upravující jeho obecné postavení na rovině mezinárodní?²⁸

Tolik k prvotní podstatě hamburského přístavu. Na závěr se ještě sluší uvést, že primární zájem na provozování československé námořní plavby lze jistě shledávat v ekonomické sféře, koneckonců byly to právě největší bankovní ústavy, které se zasadily už v únoru 1919 o založení nové Československé paroplavební akciové společnosti, jejímž předmětem mělo být i podnikání na moři.²⁹ Ovšem zůstávalo ještě jedno československé unikum, které do jisté míry ovlivňovalo věc námořní plavby – Československý legion na Rusi, uvězněný na Transsibiřské magistrále bez naděje probít se na západ. Ačkoliv se do něj vkládaly značné naděje ze stran mnoha hráčů světové, evropské i ruské politiky, situace se nedala protahovat donekonečna. Vzhledem k velikosti vojska a množství jeho vybavení se nejrozumnější možností jevil právě jeho přesun po moři skrz panamský průplav a dále do Evropy. Už od ledna 1919 probíhala evakuace prostřednictvím obchodních lodí zemí Dohody, zejména Velké Británie a USA.³⁰

Československo ale i tentokrát nemeškalo přispět svou troškou do mlýna – disponovalo totiž připravenou námořní posádkou, toho času dislokovanou v Cingtao po potopení křižníku Kaiserin Elizabeth, na němž při vyhlášení války sloužila. Kromě té se ve Vladivostoku nacházeli i legionářští veteráni jediné námořní bitvy, kterou kdy Československo (a obecně vnitrozemský stát) svedlo a vyhrálo – bitvy na Bajkale. Hlavní otázka z hlediska možnosti podílet se na evakuaci i vlastními silami tak spočívala čistě v problému absence vhodné lodi. Tu se nakonec podařilo sehnat a koupit za 40 milionů korun v Kóbe v Japonsku. Tajkaj Maru měla za sebou jednu jedinou plavbu a prakticky se tím pádem jednalo o novostavbu. Jelikož k akvizici došlo až v roce 1920, přivezla nakonec do Československa (resp. do italského Trieste) kromě posádky hlavně legionářské vybavení. Kromě něj pak ještě dva medvědy, vyhlášené to legionářské mazlíčky, kteří pak v meziválečném období žili v Jelením příkopu. Loď byla po přistání v Itálii pokřtěna jménem Legie, pod kterým posléze vstoupila jako číslo jedna do československého námořního rejstříku.³¹

²⁸ Viz čl. 328 a násl. zákona 217/1921 Sb.; srov. POSLANECKÁ SNĚMOVNA: Příloha k tisku 1630: důvodová zpráva k vládnímu návrhu, kterým se předkládají mírové Smlouvy, podepsané ve Versailles a Saint-Germain-en Laye. In: Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna NS RČS 1918-1920. [online]. [cit. 2019-10-21]. Dostupné na internetu: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1630_39.htm, čl. 328-330; srov. POLÁČEK, B.: *Mezinárodní říční doprava*. Praha : C.H. Beck, 2012, s. 253.

²⁹ POLÁČEK, B.: *Mezinárodní říční doprava*. Praha : C.H. Beck, 2012, s. 248-249.

³⁰ O této epizodě pojednává vynikající dobová publikace *Návrat československých legií kolem světa do vlasti*. Třetí vydání. Praha : Památník odboje, 1921. 60 s.

³¹ Povídání o Legii. In *ČNP - Historie námořní plavby* [online]. [cit. 2019-10-25]. Dostupné na internetu: <http://www.namorniplavba.cz/cnp/351.html>.

Zcela nakonec tohoto příspěvku se lze vrátit opět na jeho začátek. Jak je patrné, Československo a jeho delegace skutečně přijela na klíčové konferenci vybavena značným množstvím argumentů týkajících se subjektivity nového státu ve vztahu k moři a námořnímu obchodu. Zobecněním těchto argumentů lze dojít k vizualizaci určitých trendů, které se projeví v meziválečné Evropě, ovšem za úvahu stojí, zda ji časově a místně nepřekračují. Československá námořní plavba zažila koneckonců dobu své největší slávy až po Druhé válce a nebýt ukvapených a velmi kontroverzních obchodních rozhodnutí jejího vedení na počátku jednadvacátého století, dost možná by stále prosperovala. Československo ostatně před rozpadem disponovalo druhou největší flotilou obchodních lodí mezi vnitrozemskými státy za prvním Švýcarskem.³² Právo, které mu tak neoddiskutovatelně náleží – a jak se příspěvek snažil ukázat, je tomu tak díky právu mezinárodnímu, tak i za přispění práva vnitrostátního – umělo využívat.

Celá diskuse o Československém moři by tak nejspíše neměla být vedena v rovině marginalizace jeho existence hraničící často až se zaháněním problematiky do absurdna, ale spíše bychom se měli ptát, zda garantované právo jako členové suverénního státu i stát samotný využívat chceme. Protože jistě platí, že i nevyužívání práva je jeho výkonem, a dokonce se lze i téměř každého práva dobrovolně vzdát. Otázkou ovšem je, zda lze považovat takový přístup k československému právu na přístup k moři za správný. K jakkoliv etickým soudům se tak lze dostat.

BIBLIOGRAFIE:

BIX, B.: *Contract law: rules, theory, and context*. Cambridge : Cambridge University Press, 2012. 216 s.

Bürgerliches Gesetzbuch. Ve stavu k 22.1.1919.

BURIÁNKOVÁ, M., JELÍNEK, J. (ed.): *Rakousko-uherské válečné námořnictvo na fotografii*. Praha : Národní technické muzeum, 2014. 300 s.

Code civil. Ve stavu k 23.10.1918.

CORNAH, R.: The road to Vancouver – the development of the York-Antwerp Rules. In *Journal of International Maritime Law*, roč. 10, č. 2, 2004, s. 155-166.

³² PACOVSKÝ, J., PODLENA, V.: *Československé námořní loďstvo*. Praha : Nadas, 1984, s. 9.

- COXE, A. C.: Admiralty law. In *Columbia Law Review*, roč. 8, č. 3, 1908, s. 172-182.
- Das Königlich Preußische Eisenbahngesetz vom 2. November 1838.*
- HEEBØLL-HOLM, T.: *Ports, Piracy, and Maritime War*. Leiden – Boston : Brill, 2013. 312 s.
- Mezinárodní úmluva o přepravě zboží po železnicích ze 14. října 1890.
- MOLLAT, M. D.: *Europa und das Meer*. München : Beck, 1993. 320 s.
- Návrat československých legií kolem světa do vlasti*. Třetí vydání. Praha : Památník odboje, 1921. 60 s.
- PACOVSKÝ, J., PODLENA, V.: *Československé námořní loďstvo*. Praha : Nadas, 1984. 155 s.
- POLÁČEK, B.: *Mezinárodní říční doprava*. Praha : C.H. Beck, 2012. 563 s.
- POSLANECKÁ SNĚMOVNA: Příloha k tisku 1630: důvodová zpráva k vládnímu návrhu, kterým se předkládají mírové Smlouvy, podepsané ve Versailles a Saint-Germain-en-Laye. In: Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna NS RČS 1918-1920. [online]. [cit. 2019-10-21]. Dostupné na internetu: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1630_39.htm.
- POSLANECKÁ SNĚMOVNA: Tisk 2735: Důvodová zpráva k návrhu zákona o vlajce a rejstříku lodí námořních. In: Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna NS RČS 1918-1920. [online]. [cit. 2019-10-21]. Dostupné na internetu: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t2735_01.htm.
- POSLANECKÁ SNĚMOVNA: Tisk 772: vládní návrh, kterým se předkládá Národnímu shromáždění Mezinárodní úmluva o přepravě zboží po železnicích a Mezinárodní úmluva o přepravě cestujících a zavazadel po železnicích, podepsané dne 23. října 1924 v Bernu. In: Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna NS RČS 1925-1929. [online]. [cit. 2019-10-21]. Dostupné na internetu: http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t0772_01.htm.
- Povídání o Legii. In *ČNP - Historie námořní plavby* [online]. [cit. 2019-10-25]. Dostupné na internetu: <http://www.namorniplavba.cz/cnp/351.html>.
- RGB Nr. 140/1919, Gesetz über den Friedensschutz zwischen Deutschland und alierten und assoziierten Mächten.
- ŠETŘILOVÁ, J.: *Alois Rašín: dramatický život českého politika*. Praha : Argo, 1997. 248 s.

VRBA, V.: „Společná havárie“ a její středověký právní život v Baltském moři. In *Právněhistorické studie*, roč. 48, č. 2, 2018, s. 173-184.

WARD, R.: *The World of the Medieval Shipmaster: Law, Business and the Sea, 1350-1450*. Rochester : Boydell Press, 2009. 270 s.

Zákon č. 217/1921 Sb. z. a n. Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Německem a Protokol, podepsané ve Versailles dne 28. června 1919.

Zákon č. 267/1924 Sb., Úmluva a statut o režimu splavných cest mezinárodního významu
Dodatečný protokol k této úmluvě a Prohlášení, kterým se uznává právo států, jež nemají mořského pobřeží, na vlajku.

Zákon č. 27/1869 Sb. ř. z., jenž se týče závazku podnikatelstva železnic, dáti náhradu za to, když někomu bylo příhodou nějakou na železnici na těle ublíženo nebo když byl někdo usmrcen.

Zákon č. 507/1921 Sb. z. a n., Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Rakouskem, podepsaná v Saint-Germain-en-Laye dne 10. září 1919

Zákon č. 946/1811 Sb. z. s., Obecný zákoník občanský.

Kontakt: vrbav@kpo.zcu.cz

NEODKLADNÉ OPATRENIA VO VECIACH ÚPRAVY OSOBNEJ STAROSTLIVOSTI RODIČOV O DIEŤA A S TÝM SÚVISIACE OTÁZKY

Emergency measures regarding the regulation/settlement of the custody (i. e. personal care) of parents of their minor child and questions related to it

Ivana Zmeková

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Slovenská republika

ABSTRAKT

V konaní o nariadenie neodkladného opatrenia vo veciach starostlivosti súdu o maloletých (rovnako ako v konaniach vo veci samej), musí byť vždy primárny záujem maloletého dieťa (čl. 3 ods. 1 Dohovoru o právach dieťaťa) a musí byť rešpektované právo na ochranu pred neoprávneným zasahovaním do súkromného a rodinného života (čl. 10 ods. 2 Listiny základných práv a slobôd; čl. 8 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd; čl. 19 Ústavy Slovenskej republiky). Obzvlášť to platí v prípadoch, ak súd neodkladným opatrením rozhoduje o osobnej starostlivosti o dieťa a úprave styku rodiča s dieťaťom.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

neodkladné opatrenie; záujem maloletého dieťaťa; rodičovské práva a povinnosti; osobná starostlivosť; styk rodiča s dieťaťom

ABSTRACT

The best interests of the child shall be (must be) a primary consideration (Article 3 Par. 1 Convention of the Rights of the Child) and the right to be free from unjustified interference in somebody's private and family life must be respected (Article 10 Par. 2, Charter of Fundamental Rights and Freedoms; Article 8, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms; Article 19, Constitution of the Slovak republic) in the court proceedings on granting an emergency measure regarding the judicial care of minor children (the same applies to the proceedings on the merits). This is especially important when the court by its emergency measure decides on granting custody (i. e. personal care) of a child and on determining the contact of a parent with the child.

KEYWORDS

emergency measures; the best interest of a minor child; parental rights and duties; custody (i. e. personal care); the contact of a parent with the child

Úvod

O úprave výkonu rodičovských práv a povinností, o vyživovacej povinnosti a o úprave styku rodiča s dieťaťom, súd rozhoduje v konaní vo veciach starostlivosti súdu o maloletých. Aj v týchto konaniach, môže súd (za splnenia zákonných podmienok) nariadiť neodkladné opatrenie. Pokiaľ rodičia nie sú v záujme svojho maloletého dieťaťa schopní vzájomnou komunikáciou dospieť ku konsenzu a rešpektovať svoje rodičovské práva navzájom, je nevyhnutné za účelom zabezpečenia zdravého (psychického aj fyzického) vývinu dieťaťa, upraviť výkon ich rodičovských práv a povinností k maloletému dieťaťu aj dočasne (kým nebude právoplatne rozhodnuté vo veci samej). Neodkladné opatrenia vo veciach starostlivosti súdu o maloletých sú svojím charakterom špecifické, regulujú vzťahy, ktoré sú obzvlášť citlivé a preto by im mala byť venovaná zvýšená pozornosť.

V konaniach tohto typu je nevyhnutné rešpektovať právo dieťaťa na výchovu a starostlivosť zo strany oboch rodičov (čl. 32 ods. 4 Listiny základných práv a slobôd), nepripustiť (pokiaľ k tomu nie sú závažné dôvody) uprednostnenie rodičovských práv jedného z rodičov na úkor rodičovských práv druhého rodiča, vychádzať z toho, že v živote dieťa majú rozhodujúcu úlohu práve jeho rodičia (ktorí sa starajú o jeho výchovu, zdravie, výživu a všestranný vývin, zastupujú ho a spravujú jeho majetok, sú nositeľmi rodičovských práv a povinností) a neprehladať to, že nariadené neodkladné opatrenie bude mať na život maloletého dieťaťa a jeho ďalší vývin zásadný dopad.

Uvedené skutočnosti však bývajú mnohokrát opomínané a neodkladné opatrenie sa berie ako určité provizórium (riešenie na dočasné obdobie), kedy postačuje len nevyhnutná úprava (napr. zúžený styk jedného z rodičov s dieťaťom). Pri súčasnej dĺžke súdnych konaní v opatrovníckych veciach, však práve takáto aplikácia neodkladných opatrení môže mať v niektorých prípadoch ďalekosiahle dôsledky, ktoré už v budúcnosti nebude možné napraviť (v dôsledku odcudzenia rodiča a dieťaťa). Ak sa pripustí neodkladným opatrením dočasné zverenie dieťaťa do osobnej starostlivosti jedného z rodičov, je neakceptovateľné, aby styk druhého rodiča (ak k tomu nie sú osobitné objektívne dôvody) bol upravený len v minimálnej miere, odvolávajúc sa na provizórnosť neodkladného opatrenia.

Ako zdôraznil Ústavný súd Českej republiky, účel neodkladných opatrení je potrebné interpretovať v súlade s čl. 32 ods. 4 Listiny základných práv a slobôd¹ a čl. 18 ods. 1 Dohovoru o právach dieťaťa², pričom výsledkom takejto interpretácie nemôže byť minimálna miera ochrany základných práv ako určitého štandardu. Toto opatrenie musí byť použité s ohľadom na charakter a význam ním chráneného záujmu. Aby nedošlo k zásahu do práva na spravodlivý proces a práva na ochranu rodičovskej výchovy a starostlivosti, rozhodnutie súdu musí byť založené na skutočnostiach, ktoré majú oporu v skutkovom stave a dôkazoch obsiahnutých v spise a musí byť spoľahlivo a presvedčivo odôvodnené.³

Konanie o nariadení neodkladného opatrenia

V opatrovníckych konaniach, t.j. v konaniach vo veciach starostlivosti súdu o maloletých ohľadom úpravy výkonu rodičovských práv a povinností a s tým súvisiacich otázok, možno neodkladné opatrenie nariadiť **najmä v prípade, ak je potrebné dočasne upraviť pomery medzi účastníkmi**. Neodkladné opatrenie možno nariadiť pred začatím konania, počas jeho trvania alebo po jeho skončení.

Súd pri nariadení neodkladného opatrenia sleduje predovšetkým záujem maloletého dieťaťa daný jeho vekom, zdravotným stavom, denným režimom, zohľadňujúc vzdialenosť bydliska maloletého dieťaťa od bydliska rodiča, s ktorým sa má stretávať, časovú odlúčenosť, citovú naviazanosť, školské a mimoškolské aktivity a pod.⁴ Z hľadiska posudzovania záujmu dieťaťa sa zohľadňuje aj úroveň starostlivosti o dieťa, bezpečnosť dieťaťa, bezpečnosť a stabilita výchovného prostredia, ochrana dôstojnosti, ako aj duševného, telesného a citového vývinu dieťaťa.⁵

Konania vo veciach starostlivosti súdu o maloletých možno začať aj bez návrhu a preto bez návrhu možno nariadiť aj neodkladné opatrenie (§ 360 ods. 1 CMP). Týmto sa premieta

¹ Čl. 32 ods. 4 Listiny základných práv a slobôd garantuje rodičom právo starať sa a vychovávať svoje deti a deťom právo na rodičovskú výchovu a starostlivosť.

² Čl. 18 ods. 1 Dohovoru o právach dieťaťa ukladá štátom, ktoré sú zmluvnými stranami dohovoru, povinnosť vynaložiť všetko úsilie, aby zabezpečili uznanie princípu, že obidvaja rodičia majú spoločnú a prvotnú zodpovednosť za výchovu a vývoj dieťaťa).

³ Pozri nálež ústavného súdu ČR z 7. 11. 2006, sp. zn. I. ÚS 618/2005

⁴ Pozri uznesenie Krajského súdu v Banskej Bystrici z 10. 1. 2017, sp. zn. 12 CoP 64/2016

⁵ Pozri uznesenie Krajského súdu v Banskej Bystrici z 10. 8. 2017, sp. zn. 12 CoP 41/2017

do rozhodovania o neodkladných opatreniach vo veciach starostlivosti súdu o maloletých princíp oficiality, ktorý je charakteristický pre mimosporové konania.

Všeobecná zákonná lehota, v ktorej má súd rozhodnúť o nariadení neodkladného opatrenia je 30 dní (ak zákon v osobitných prípadoch neustanovuje lehotu kratšiu).

Aj keď na konanie o návrhu na nariadenie neodkladného opatrenia vo veciach starostlivosti súdu o maloletých je vecne príslušný okresný súd (324 ods. 2 CSP), neodkladné opatrenie môže byť nariadené aj odvolacím súdom, ak bol návrh na jeho nariadenie podaný v priebehu odvolacieho konania. Odvolací súd môže rovnako nariadiť neodkladné opatrenie aj bez návrhu. Nariadenie neodkladného opatrenia rozhodnutím odvolacieho súdu, proti ktorému už nie je prípustné odvolanie, nie je možné považovať za porušenie práva na spravodlivý proces⁶. Rodič, ktorý nemal možnosť adekvátne reagovať v rámci konania o nariadenie neodkladného opatrenia, ak na to má relevantné dôvody, môže kedykoľvek podať návrh na zrušenie nariadeného neodkladného opatrenia.

Pri rozhodovaní o neodkladnom opatrení prevláda požiadavka rýchlosti nad požiadavkou úplných skutkových zistení, z dôvodu, že neodkladné opatrenie má dočasný (v prevažnej väčšine prípadov vo veciach starostlivosti súdu o maloletých), neodkladný a predbežný charakter. Preto sa nezisťujú všetky skutočnosti tak, ako v konaní vo veci samej, nevykonáva sa dokazovanie, pričom postačuje, že okolnosti, z ktorých sa vyvodzuje opodstatnenosť návrhu na nariadenie neodkladného opatrenia sú aspoň osvedčené (teda spĺňajú atribút vysokej miery pravdepodobnosti⁷). Avšak aj pri skúmaní dôvodnosti návrhu na nariadenie neodkladného opatrenia, resp. pri nariaďovaní neodkladného opatrenia bez návrhu, je potrebné vychádzať z toho, že rozhodujúcu úlohu vo výchove dieťaťa majú obaja rodičia, s tým, že obsahom práva vychovávať dieťa je predovšetkým právo a povinnosť chrániť jeho záujmy, právo mať dieťa u seba a právo osobne sa o dieťa starať. Právo mať dieťa u seba je ústavným vyjadrením zásady, že starostlivosť o dieťa a jeho výchova je právom rodičov a dieťa má právo na rodičovskú výchovu a starostlivosť, pričom práva rodičov možno obmedziť a maloleté deti možno od rodičov odlúčiť proti vôli rodičov len rozhodnutím súdu na základe zákona. Preto opatrenie, ktoré prenikavo zasahuje do práv a povinností rodiča (napr. obmedzenie alebo zákaz styku) je možné vysloviť až po riadnom zistení skutočného stavu veci.⁸

⁶ Pozri uznesenie Najvyššieho súdu SR z 9. 2. 2017, sp. zn. 3 Obdo 1/2017

⁷ SMYČKOVÁ, R. - ŠTEVČEK, M. - TOMAŠOVIČ, M. - KOTRECOVÁ, A. a kol.: *Civilný mimosporový poriadok. Komentár*. 1. Bratislava : C.H.Beck, 2017, s. 986

⁸ Uznesenie Krajského súdu v Nitre z 31. 10. 2016, sp. zn. 6 CoP 33/2016

Zmyslom neodkladného opatrenia je poskytnúť dočasnú ochranu oprávnenému účastníkovi a zabrániť ďalšiemu zhoršovaniu jeho postavenia, a to i za stavu, že súd nemá náležite zistený skutočný stav veci. Aby súd mohol poskytnúť ochranu nariadením neodkladného opatrenia, musí byť osvedčené, že existuje určité právo a toto právo je porušené alebo ohrozené a na jeho ochranu je potrebné práve nariadenie neodkladného opatrenia.⁹ Miera osvedčenia sa riadi vždy konkrétnou situáciou. Zo zákonnej úpravy neodkladného opatrenia je zrejmé, že súd nezisťuje všetky skutočnosti, ktoré musí zisťovať v konaní vo veci samej. Obmedzí sa len na osvedčenie najzákladnejších skutočností, z ktorých možno vyvodit' nutnosť dočasnej úpravy pomerov, pričom **je vždy potrebné posúdiť, či touto dočasnou úpravou pomerov nedochádza k zásahu do základných práv jednotlivých účastníkov nad nevyhnutnú mieru a či dočasná úprava pomerov sleduje legitímny cieľ**.¹⁰

Typy neodkladných opatrení vo veciach osobnej starostlivosti rodičov o maloleté dieťa

- *Dočasné odovzdanie dieťaťa do starostlivosti druhého rodiča alebo do striedavej osobnej starostlivosti oboch rodičov*

Neodkladným opatrením podľa § 367 CMP môže súd nariadiť, aby ten, kto má maloletého pri sebe, maloletého odovzdal do starostlivosti jedného z rodičov (prípadne toho, koho označí súd), alebo do striedavej osobnej starostlivosti oboch rodičov (súd môže nariadiť odovzdanie dieťaťa aj do starostlivostí inej osoby, ktorú určí - napr. zdravotnícke zariadenie, výchovné zariadenie).

Príkladom môže byť situácia, kedy maloleté dieťa je na základe rozhodnutia súdu zverené do osobnej starostlivosti jedného z rodičov a existujú relevantné dôvody na to, aby dieťa bolo neodkladným opatrením odovzdané do starostlivosti druhého rodiča, prípadne do striedavej starostlivosti oboch rodičov (alebo dieťa je v striedavej starostlivosti oboch rodičov a sú dôvody na to, aby bolo odovzdané do starostlivosti len jedného z nich).

O návrhu na nariadenie neodkladného opatrenia rozhodne súd najneskôr do siedmich dní od doručenia návrhu, pričom v tejto lehote uznesenie aj vyhotoví. Takéto rozhodnutie je

⁹ Pozri uznesenie Krajského súdu v Banskej Bystrici z 10. 1. 2017, dp. Zn. 12 CoP 64/2016

¹⁰ Uznesenie Krajského súdu v Banskej Bystrici z 27. 3. 2017, sp. zn. 12 CoP 12/2017

spravidla dočasné a preto bude potrebné o tejto otázke (osobnej starostlivosti o maloletého) definitívne rozhodnúť v konaní vo veci samej.

Uznesenie o nariadení neodkladného opatrenia je vykonateľné vyhlásením. Ak sa nevyhlasuje, je vykonateľné, len čo bolo vyhotovené. Uznesenie súd môže účastníkom doručiť až pri uskutočnení jeho výkonu, ak je predpoklad, že by bol výkon rozhodnutia inak zmarený. Účastníkom, ktorí neboli prítomní pri výkone uznesenia, doručí súd uznesenie spolu so zápisnicou o priebehu výkonu dodatočne.

- ***Dočasné zverenie dieťaťa do starostlivosti jedného z rodičov***

Pokiaľ nie je upravená súdnym rozhodnutím osobná starostlivosť rodičov o dieťa, je možné aj neodkladným opatrením rozhodnúť o osobnej starostlivosti o maloleté dieťa tak, že sa dočasne zverí do osobnej starostlivosti jedného z rodičov. Tento typ konania nie je v Civilnom mimosporovom poriadku osobitne upravený, má spravidla dočasný charakter a ohľadom zverenia dieťaťa bude nevyhnutné rozhodnúť v konaní vo veci samej.

V praxi sa tento typ neodkladného opatrenia vyskytuje za situácie, kedy jeden z rodičov z dôvodov, že rodičia spolu nežijú¹¹, požaduje dočasné zverenie dieťaťa do svojej výlučnej osobnej starostlivosti a určenie výšky výživného (pokiaľ maloleté dieťa ešte nie je rozhodnutím súdu zverené do starostlivosti rodiča, prípadne striedavej starostlivosti, nakoľko v danom prípade by sa postupovalo podľa § 367 CMP). Konanie je iniciované rodičom (obdobne ako aj iné neodkladné opatrenia vo veciach starostlivosti o maloletých) z dôvodu, že rodičia sa nevedia o tejto otázke dohodnúť, prípadne ich vzťahy sú natoľko narušené, že vôbec nedokážu konštruktívne uvažovať a spolu komunikovať v záujme dieťaťa. Návrh na nariadenie neodkladného opatrenia je spravidla obsiahnutý v návrhu vo veci samej – v návrhu na úpravu výkonu rodičovských práv a povinností k maloletému dieťaťu v zmysle ustanovenia § 36 ods. 1 Zákona o rodine. Rodič podávajúci návrh spravidla nenavrhuje úpravu styku s maloletým dieťaťom pre druhého rodiča (žiada len dočasné zverenie do svojej výlučnej starostlivosti a úpravu výšky výživného).

V prípade, ak sa neodkladné opatrenie týka dočasnej úpravy výkonu rodičovských práv a povinností k maloletému dieťaťu, je vždy potrebné starostlivo zvážiť, či dočasná ochrana

¹¹ Môže sa jednať o prípady, že rodičia, ktorí nie sú manželmi, prestali spolu žiť, resp. spolu žiť ani nezačali alebo, že rodičia, ktorí sú manželmi, prestali spolu žiť, resp. spolu žiť ani nezačali. Nie je pritom podstatné, či rodičia spolu bývajú, nakoľko aj keď spolu bývajú, nemusia spolu žiť (a naopak, aj keď spolu nebývajú – napr. pre dlhodobé ústavné liečenie alebo z iných objektívnych dôvodov, môžu spolu žiť). Je potrebné skúmať ich skutočnú vôľu tvoriť rodinu a spoločne sa starať o uspokojovanie potrieb všetkých jej členov, ako aj zabezpečenie spoločnej domácnosti.

subjektívneho práva rodiča, nie je v rozpore so záujmom maloletého dieťaťa, ktorý musí byť pri rozhodovaní dominantný.¹² K charakteru tohto neodkladného opatrenia patrí okrem iného aj jeho dočasnosť, ide o dočasné riešenie vzťahov účastníkov, ktoré predchádza budúcemu konečnému rozhodnutiu vo veci. Rozhodnutie o neodkladnom opatrení nie je prejudiciálne pre konečnú úpravu pomerov maloletého, je potrebné však vychádzať zo základných princípov, na ktorých je založený Zákon o rodine.¹³

Súd spravidla nariaďuje neodkladné opatrenie bez pojednávania, bez výsluchu, resp. vyjadrenia oboch účastníkov. Postačujúce na nariadenie neodkladného opatrenia je osvedčenie dôvodnosti nároku (osvedčenie danosti práva), ktorému sa má poskytnúť dočasná ochrana, keďže dokazovanie sa nevykonáva. Súd teda vychádza výlučne zo skutočností uvedených len jedným rodičom, bez toho, aby si mohol urobiť objektívny pohľad na vec a bez toho, aby zistil, v akom reálnom stave sa maloleté dieťa, ktorého sa rozhodnutie týka, nachádza. Práve uvedené, z nášho pohľadu prináša viaceré hrozby, kedy už na začiatku sa situácia v rodine upraví podľa toho, ako to žiada a uvádza jeden z rodičov. Častokrát sa zo strany rodiča, ktorý o nariadenie neodkladného opatrenia žiada, účelovo popisujú situácie a vzťahy v rodine (v neprospech druhého rodiča), v niektorých prípadoch sa dokladajú ako dôkaz správy z psychologického príp. psychiatrického vyšetrenia dieťaťa vykonaného na podnet a v prítomnosti výlučne toho rodiča, ktorý konanie iniciuje (bez možnosti konfrontácie zistení aj s druhým rodičom a preto pochopiteľne vzniká pochybnosť o objektivite takéhoto dôkazu). Druhý rodič tak nemá možnosť na popísané skutočnosti reagovať a proti účelovým tvrdeniam a dôkazom sa brániť.

Aj keď proti rozhodnutiu o nariadení neodkladného opatrenia je prípustné odvolanie a dĺžka konania je limitovaná lehotou, nemožno opomenúť fakt, že neodkladné opatrenie je vykonateľné dňom jeho doručenia (§ 332 ods. 1 CSP; prípadne jeho vyhlásením resp. vyhotovením - § 367 ods. 3 CMP) a druhý rodič napr. z dôvodu, že dieťa nemá v starostlivosti (nakoľko neodkladným opatrením bolo dočasne zverené do výlučnej starostlivosti len jedného rodiča) sa môže ocitnúť v stave, že nebude mať reálne možnosti, ako vyvrátiť tvrdenia druhého rodiča a prípadne ním predložené dôkazy (ak sú to napr. potvrdenia od odborníkov vydané na požiadanie jedného rodiča, častokrát bez ich vedomosti o tom, na čo konkrétne sa idú použiť, prípadne bez objektívnej znalosti reálnych pomerov dieťaťa a jeho vzťahu k oboj rodičom). Tiež môže vzniknúť stav, kedy odvolací súd zmení rozhodnutie súdu prvej inštancie, ktorým

¹² Uznesenie Krajského súdu v Banskej Bystrici z 13. 1. 2017, sp. zn. 13 CoP 80/2016

¹³ Uznesenie Krajského súdu v Banskej Bystrici z 23. 5. 2017, sp. zn. 13CoP/31/2017

bol návrh na nariadenie neodkladného opatrenia zamietnutý tak, že neodkladné opatrenie nariadi. V danom prípade rodič, ktorý nebol navrhovateľom, sa o neodkladnom opatrení dozvie až po doručení rozhodnutia odvolacieho súdu, proti ktorému však nie je prípustné odvolanie.

Súd o neodkladnom opatrení (ohľadom dočasného zverenia dieťaťa do osobnej starostlivosti jedného rodičov) rozhoduje v lehote 30 dní (nie v lehote v zmysle § 367 ods. 2 CMP).

V niektorých prípadoch môže byť situácia na strane maloletého neúnosná a v dôsledku konfliktného postoja rodičov môže byť záujem maloletého dieťaťa vážne ohrozený, o to viac, ak konflikty medzi rodičmi budú použité (zneužitú) na ťarchu len jedného rodiča (bez toho, aby súd zisťoval, kto je pôvodcom konfliktov a aké sú skutočné dôvody a motívy konfliktu medzi rodičmi).

- *Úprava styku rodiča s maloletým dieťaťom*

Ďalším prípadom neodkladného opatrenia, ktorým sa upravuje výkon rodičovských práv a povinností k maloletému dieťaťu, je úprava styku rodiča, ktorému dieťa nie je zverené, s dieťaťom.

Predbežná úprava otázok výchovy (starostlivosti) maloletých detí počas súdneho konania s ohľadom na konkrétne okolnosti veci, najmä záujem maloletých detí, môže vyžadovať aj predbežnú úpravu styku rodiča s maloletým dieťaťom, ktoré nemá vo výchove (starostlivosti). Vyplýva to z toho, že byť spolu je základný prvok rodinného života, aj keď sa vzťahy medzi rodičmi prerušili, a že opatrenia súdu, ktoré im v tom bránia, sú zásahom do práva chráneného napr. čl. 19 ods. 2 Ústavy SR a čl. 8 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.¹⁴

Podľa európskej legislatívy právo styku zahŕňa okrem práva stretávania sa s dieťaťom, aj právo na informácie o dieťati a právo na komunikáciu s dieťaťom. Právo stretávania sa s dieťaťom zaručuje oprávnenej osobe právo dieťa vidieť, právo na prístup k dieťaťu, právo určiť miesto a spôsob trávenia času počas stretávania, právo výlučne výchovne na dieťa počas tohto času pôsobiť, aj právo na náhradu za čas stretávania, ktorý sa nezrealizoval z dôvodov, ktoré spočívali v osobe oprávneného.¹⁵

S prihliadnutím na účel neodkladných opatrení, jeho interpretáciu, ako aj s ohľadom na charakter a význam ním chráneného záujmu, **je nevyhnutné, aj napriek tomu, že sa jedná**

¹⁴ Uznesenie Ústavného súdu SR z 27. 8. 2003, sp. zn. I. ÚS 148/2003

¹⁵ Pozri uznesenie Krajského súdu v Banskej Bystrici z 14. 9. 2016, sp. zn. 12 CoP/42/2016

o neodkladné opatrenie, umožniť aj rodičovi, ktorý s dieťaťom nežije v spoločnej domácnosti (resp. ktorý ho nemá zverené do osobnej starostlivosti), **pravidelný a čo najširší kontakt, aby tak mohol aj tento rodič výchovne pôsobiť na dieťa**. Je to práve množstvo času, v ktorom je možné realizovať aj neverbálne výchovné pôsobenie rodiča, tzv. výchovu prítomnosťou či príkladom, ktorá je, ako je všeobecne známe, tou najúčinnjšou výchovnou metódou. **Je potrebné mať na zreteli, že akákoľvek deformácia vzťahu rodiča a dieťaťa je v dôsledku odcudzenia v neskoršej dobe len ťažko napravitel'ná.**¹⁶ Je predovšetkým v záujme zabezpečenia úplného a všestranného rozvoja maloletého dieťaťa (po citovej, rozumovej aj emocionálnej stránke) a vytvorenia čo najpriaznivejších podmienok na jeho rozvoj, aby nestrácalo kontakt s rodičom, ktorému nie je zverené a aby sa s ním stretávalo. **Je nesporne v prvoradom záujme dieťaťa, aby pociťovalo starostlivosť a záujem oboch rodičov.**¹⁷

Pri rozhodovaní súdu o nariadení neodkladného opatrenia, ktorým sa žiada úprava styku rodiča s dieťaťom za prítomnosti druhého rodiča, je potrebné vziať do úvahy aj osvedčené konflikty medzi rodičmi. **Pokiaľ vzťahy medzi rodičmi sú vážne napäté (konfliktné), ak existujú medzi nimi antagonizmy, je stretávanie sa rodiča s dieťaťom v prítomnosti druhého rodiča kontraproduktívne** a môže destabilizovať psychiku všetkých zúčastnených, predovšetkým maloletého dieťaťa, ktoré nastavenie rodičov (emocionálne a citové), a ich prežívanie vedome aj podvedome „zachytáva“ a vyhodnocuje.¹⁸ Je nepochybne v záujme maloletého dieťaťa, aby styk s rodičom prebiehal nerušene a na prospech dieťaťa, bez akýchkoľvek negatívnych vplyvov zo strany druhého rodiča.

V súvislosti s úpravou styku rodiča s maloletým dieťaťom formou neodkladného opatrenia je potrebné zdôrazniť, že prioritný je záujem dieťaťa na zachovaní (upevňovaní a rozvíjaní) vytvorených vzťahov k obojmu rodičom. Napriek rozchodu rodičov je nevyhnutné, aby sa na výchove dieťaťa naďalej podieľali obaja rodičia, ktorí majú rovnaké práva a povinnosti, aby sa tak eliminovali negatívne dôsledky rozchodu rodičov vo vzťahu k deťom. Styk dieťaťa s rodičom je dôležitý pre zdravý vývin dieťaťa po všetkých stránkach. Neprítomnosť druhého rodiča v živote dieťaťa (alebo prítomnosť v malom rozsahu), nemožnosť, aby sa tento rodič rovnocenne zapájal do výchovy dieťaťa a rozhodoval o záležitostiach dieťaťa, je skutočnosťou, ktorá sa môže negatívne podpísať na budúcnosti maloletého dieťaťa.

¹⁶ Nález Ústavného súdu ČR z 7. 11. 2006, sp. zn. I. ÚS 618/2005

¹⁷ Uznesenie Krajského súdu v Banskej Bystrici z 15. 5. 2017, sp. zn. 14CoP 27/2017

¹⁸ Pozri uznesenie Krajského súdu v Banskej Bystrici z 17. 5. 2017, sp. zn. 12 CoP 23/2017

Právo rodiča a dieťaťa byť spolu je základným prvkom rodinného života a vnútroštátne opatrenia, ktoré tomu bránia, predstavujú zásah do práva na rodinný život, ktoré je chránené článkom 8 Dohovoru o ochrane základných práv a slobôd. Je nevyhnutné, aby po rozpade rodiny boli zachované rodinné väzby detí aj s odlúčeným rodičom. Obmedzenie, ktorým je limitované právo rodiča na styk je nevyhnutné podrobiť prísnej kontrole, pričom je nevyhnutné rešpektovať právne záruky určené k účinnej ochrane práva rodičov a detí na rešpektovanie ich rodinného života. Obmedzenie totiž so sebou nesie riziko oklieštenia rodinných vzťahov medzi rodičmi a deťmi.

Styk rodiča s dieťaťom nie je žiadúci (resp. je možné ho upraviť len s obmedzeniami, ako napr. asistovaný styk v špeciálnom zariadení, styk za prítomnosti druhého rodiča), ak rodič dieťa týra, zneužíva alebo zanedbáva. Také správanie a konanie rodiča nie je v súlade s právom dieťaťa na zdravý fyzický a psychický vývin a preto je nevyhnutné v záujme dieťaťa do rodičovských práv zasiahnuť.

Riziká neodkladných opatrení a ich dopad na záujem maloletého dieťaťa

Ako už bolo uvedené, v rozhodovacej činnosti súdov SR (okresných aj krajských) je neodkladné opatrenie vnímané, ako určité provizórium, v zmysle ktorého postačuje len nevyhnutná úprava pomerov (aby sa napríklad úpravou styku zamedzilo úplnému pretrhnutiu kontaktu medzi dieťaťom a rodičom, ktorý dieťa nemá vo svojej osobnej starostlivosti). V prevažnej väčšine prípadov však platí až do skončenia konania vo veci samej, čo môže trvať dlhšiu dobu (v niektorých prípadoch aj niekoľko rokov). **Týmto neodkladné opatrenie stráca charakter provizórneho opatrenia a na značný čas nahrádza rozhodnutie vo veci samej, pričom po uplynutí dlhšieho časového obdobia môže byť obdobne rozhodnuté aj v konaní vo veci samej (ohľadom zverenia a úpravy styku, ak napr. došlo k odcudzeniu dieťaťa a rodiča, z dôvodu úzkej úpravy styku neodkladným opatrením). Čím dlhšie obdobie prejde, tým je pravdepodobnosť takéhoto rozhodnutia vyššia.**

Veľmi častým fenoménom, sú konflikty medzi rodičmi, ktoré výrazným spôsobom sťažujú postup súdu v opatrovníckych konaniach, predlžujú dobu pre vydanie konečného rozhodnutia. Konflikty medzi rodičmi, rovnako ako aj neschopnosť jedného z nich vytvoriť priestor pre výchovné pôsobenie druhého rodiča sú relevantným hľadiskom (jedným z relevantných hľadísk) pri rozhodovaní súdu a nemali by byť ignorované.

Dohovor o právach dieťaťa a Listina základných práv a slobôd sleduje vytvorenie čo najširších možností utvárania a upevňovania vzájomných vzťahov medzi dieťaťom a jeho oboma rodičmi. Všeobecne platí, že každý z rodičov (či už mužský alebo ženský prvok) za určitých predpokladov (napr. majú o to záujem a sú k tomu spôsobilí) sa môže nezastupiteľným spôsobom podieľať na postupne sa vyvíjajúcej životnej orientácii dieťaťa a na jeho výchove, čím sa realizuje záujem dieťa, ale aj záujem rodičov. S tým súvisí zákonom stanovená povinnosť súdu **prihliadnuť aj na to, aká je schopnosť každého z rodičov dohodnúť sa na výchove s druhým rodičom**. Všeobecne možno konštatovať, že záujem dieťaťa je, aby bolo v starostlivosti oboch rodičov, a ak to nie je možné potom v zásade v starostlivosti toho rodiča, ktorý okrem iného uznáva roľu druhého rodiča v živote dieťaťa a je presvedčený, že aj ten druhý rodič je dobrým rodičom (avšak za predpokladu, že z pohľadu záujmu dieťaťa neprevažujú iné skutočnosti svedčiace naopak pre starostlivosť druhého rodiča). Starostlivosť takéhoto rodiča potom vytvára väčší priestor pre to, aby dieťa absorbovalo vo väčšej miere výchovné pôsobenie aj druhého rodiča a zvyšuje aj pravdepodobnosť pozitívnej intenzívnej emocionálnej väzby dieťaťa k druhému rodičovi. Rodič, ktorý má dieťa vo výlučnej starostlivosti nemá odmietat' výchovné pôsobenie druhého rodiča, nemá byť proti nemu a priori zameraný. Opačný postoj sa môže v negatívnych dôsledkoch prenášať aj na dieťa, pokiaľ by bola eliminovaná alebo znižovaná účinnosť výchovného pôsobenia druhého rodiča, čo by mohlo negatívne pôsobiť na emocionálnu väzbu dieťaťa k druhému rodičovi.¹⁹ **Nezohľadnenie týchto hľadísk pri rozhodovaní o neodkladnom opatrení (najmä s prihliadnutím na dĺžku opatrovníckych konaní) môže mať závažný dopad aj na konečné rozhodnutie a môže vytvorit' stav, ktorý už nebude možné napraviť. Nie je prípustné, aby sa rodičovi vytvorilo voľné pole na zneužívanie rodičovských práv na úkor druhého rodiča, využívanie nedovolených praktík, ktoré výrazne negatívne zasahujú do záujmu dieťaťa.** Mnohokrát nastáva situácia, keď rodič nemá záujem riešiť konflikty, ale naopak tieto zneužíva vo svoj prospech. Prípadne rodič, ktorý má neodkladným opatrením dieťa dočasne zverené do svojej osobnej starostlivosti, neumožňuje druhému rodičovi styk s dieťaťom (dokonca aj za situácie, že styk je rovnako upravený neodkladným opatrením), neoznamuje druhému rodičovi informácie týkajúce sa maloletého, o záležitostiach dieťaťa rozhoduje sám, v podstatných veciach týkajúcich sa dieťaťa koná bez vedomia a súhlasu druhého rodiča, čím **v podstate dochádza k zúženiu rodičovskej zodpovednosti rodiča, ktorému dieťa nie je zverené do starostlivosti.**

¹⁹ Nález Ústavného súdu ČR z 2. 11. 2010, sp. zn. I. ÚS 2661/2010

Bolo by žiadúce, aby rodičia boli schopní eliminovať svoje manželské, resp. partnerské konflikty a tieto neprenášať do vzťahu k dieťaťu. V tomto smere sa však musí zmeniť aj súčasné riešenie opatrovníckych vecí v súdnom konaní. Snahou by malo byť zmierňovanie konfliktov a skrátenie dĺžky súdnych konaní vo veciach starostlivosti súdu o maloletých. Ideálnym riešením je zastabilizovanie situácie medzi rodičmi a deťmi rodičovskou dohodou a snaha konflikt rodičov riešiť. Riešením konfliktu však nie je autoritatívne rozhodnutie súdu, nakoľko ak toto nebude zodpovedať dohode rodičov, bude vysoký predpoklad k tomu, že nebude rešpektované v plnom rozsahu, resp. rodič bude hľadať všetky možnosti, ako sa jeho rešpektovaniu vyhnúť.

Pri rozhodovaní súdu o neodkladnom opatrení, ktoré sa priamo dotýka pomerov maloletých detí, je súd povinný prihliadať predovšetkým na záujmy maloletého dieťaťa a rozhodnúť v zásade spôsobom, ktorý je vzhľadom na všetky doposiaľ známe okolnosti a skutočnosti pre maloleté dieťa tým najoptimálnejším.²⁰ Medzi záujmami dieťaťa a záujmami jeho rodičov musí byť zachovaný stav spravodlivej rovnováhy (avšak za preferovania záujmu maloletého dieťaťa).

Aj keď súd nemá všetky relevantné informácie potrebné k objektívnemu rozhodnutiu a vychádza zo skutočností, ktoré uvádza navrhovateľ v návrhu na nariadenie neodkladného opatrenia a skutočností, ktoré osvedčí, v priebehu konania vo veci samej si môže vytvoriť objektívny pohľad na vec a v prípade zistenia, že nariadené neodkladné opatrenie je len výsledkom konfliktu medzi rodičmi, by mal bezodkladne vykonať všetky potrebné kroky k riešeniu konfliktu a prípadne zrušiť nariadené neodkladné opatrenie a nahradiť ho iným, ktoré lepšie zodpovedá zistenej situácii a je v súlade s najlepším záujmom dieťaťa. V praxi však súdy takéto postupy aplikujú výnimočne, čo považujeme za výrazný nedostatok v opatrovníckych konaniach. **Pokiaľ sa konflikt nerieši v počiatočných štádiách, v prebiehajúcom súdnom konaní bude len eskalovať, až napokon prerastie do nekompromisného boja o dieťa, kedy rodičia síce tvrdia, že chránia záujem dieťaťa, ale reálne len presadzujú svoje záujmy a v mnohých prípadoch sledujú dosiahnutie pomsty druhému rodičovi.** Rivalita medzi rodičmi, nekomunikácia, presadzovanie vlastnej vôle na úkor detí a druhého rodiča je v opatrovníckych konaniach nežiadúcim a neprípustným javom, ktorý je nevyhnutné čo najviac eliminovať. Aj napriek tomu, že na zaistenie kvalifikovanej komunikácie existujú prostriedky vymedzené zákonom o rodine (§ 37), súdy ich z úradnej povinnosti len zriedka využívajú a rozhodujú prevažne až na základe návrhu jedného z rodičov.

²⁰ Uznesenie Krajského súdu v Banskej Bystrici z 27. 3. 2017, sp. zn. 27. 3. 2017

Záver

Vzájomná komunikácia medzi rodičmi, ich správanie a dôvera voči sebe navzájom sú prejavom ich zrelosti, osobnej vyspelosti, zvládania rodičovskej zodpovednosti a súčasne predpokladom k tomu, ako sa v budúcnosti bude vyvíjať vzťah dieťaťa ku každému z rodičov. Škodlivé konanie rodiča (vo vzťahu k druhému rodičovi a jeho rodičovským právam) musí byť postihované, nakoľko môže spôsobiť vážne a nezvratné dôsledky v živote a vývoji maloletého dieťaťa. Vyhrocovanie vzájomných konfliktov a eskalácia napätých vzťahov medzi rodičmi (spôsobovaná len jedným alebo oboma rodičmi), nie je v záujme maloletého dieťaťa.

Ak má rodič zdravú osobnosť, má k dieťaťu pozitívny vzťah a má dobrý charakter, má záujem, aby sa na výchove dieťaťa podieľal aj druhý rodič a rešpektuje jeho rodičovské práva, napriek tomu, že má voči nemu osobné výhrady. Obaja rodičia si musia uvedomiť, že úloha druhého rodiča pri výchove dieťaťa má svoj význam a je pre dieťaťo rovnako dôležitá. Pokiaľ preferenčný rodič nie je schopný zabezpečiť druhému rodičovi možnosť podieľať sa na výchove dieťaťa (napr. neumožňovaním alebo obmedzovaním styku, samostatným rozhodovaním v podstatných veciach týkajúcich sa maloletého) potom možno dôvodne pochybovať o jeho výchovnej spôsobilosti.²¹

V rodinných veciach hrá práve otázka dĺžky konania kľúčovú úlohu. Plynutie času môže mať na vzťah dieťaťa a rodiča, ktorý ho nemá v starostlivosti (v prípade len minimálnej úpravy styku), nezvratné dôsledky²². **Prijatím vhodných opatrení**, ktoré by zásadným spôsobom skrátili dĺžku konaní v opatrovnických veciach (ohľadom úpravy výkonu rodičovských práv a povinností), zmenili postup v opatrovnických konaniach, v ktorých by sa ako primárna riešila dohoda rodičov a v prípade konfliktu rodičov by sa rýchlo a efektívne hľadali najvhodnejšie možnosti ich riešenia, posilnilo by sa výchovné pôsobenie súdneho konania, so zapojením všetkých potrebných odborných profesií, **by bolo možné dosiahnuť zásadné obmedzenie rozhodovania o neodkladných opatreniach** (zníženie počtu návrhov) **a zameranie sa na dosiahnutie finálneho riešenia**, stabilizáciu situácie v rodine, čo najoptimálnejšiu úpravu pomerov k dieťaťu z hľadiska dlhodobej perspektívy riadnej a všestrannej starostlivosti o maloleté dieťa tak, aby nebol ohrozený jeho všestranný vývin. Ako inšpirácia nám môže

²¹ Pozri uznesenie Krajského súdu v Banskej Bystrici z 8. 2. 2018, sp. zn. 16 CoP/2/2018

²² Pozri nález Ústavného súdu ČR z 26. 5. 2014, sp. zn. I. ÚS 2482/2013

slúžiť tzv. model Cochemskej praxe, ako aj interdisciplinárna spolupráca vo veciach starostlivosti súdu o maloletých, ktorá sa začala presadzovať v Českej republike.²³

Vo veciach, kde nie sú splnené osobitné predpoklady (napr. prípad domáceho násillia, ohrozenia života alebo zdravia dieťaťa konaním rodiča), ktoré však musia byť relevantne osvedčené, by nepochybne bolo na mieste, aby súd po doručení návrhu zo strany jedného rodiča vykonal z úradnej povinnosti nevyhnutné dôkazy (napr. šetrenie pomerov kolíznym opatrovníkom, dopyt na predškolské resp. školské zariadenie, ktoré dieťa navštevuje, predvolanie rodičov na výsluch, príp. iné vhodné úkony, ktoré je možné zrealizovať v krátkej dobe) tak, aby čo najobjektívnejšie zistil situáciu na strane detí a ich rodičov a až na základe takto získaných informácií rozhodol. V prípade zistenia konfliktov by tak mohol bezodkladne prijať potrebné opatrenia v záujme dieťaťa. Týmto spôsobom by sa prispelo k eliminácii rizík, ktoré so sebou neodkladné opatrenie upravujúce výkon rodičovských práv a povinností k maloletému dieťaťu, prináša.

BIBLIOGRAFIA:

HORVÁTH, E. - VARGA, E.: *Zákon o rodine. Komentár*. Druhé, prepracované a doplnené vydanie. Bratislava : Wolters Kluwer s.r.o., 2014, 654 s.

HORVÁTH, E.: *Judikatúra vo veciach rodinnoprávnych vzťahov*. Bratislava : IURA EDITION, 2012, 437 s.

HRUŠÁKOVÁ, M. – KRÁLÍČKOVÁ Z. - WESTPHALOVÁ, L. a kol.: *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655-975). Komentár*. 1. vydanie. Praha : C. H. Beck, 2014, 1349 s.

PAVELKOVÁ, B.: *Zákon o rodine. Komentár*. 1. vydanie. Praha : C.H. Beck, 2011, 212 s.

Práva dieťaťa a ich ochrana : XIII. ročník z cyklu konferencií "Dieťa v ohrození" : Zborník z medzinárodnej konferencie konanej dňa 10. novembra 2004 v Bratislave pod záštitou predsedu Národnej rady Slovenskej republiky Pavla Hrušovského. 1. vyd. Bratislava : Kancelária verejného ochrancu práv, 2004, 157 s.

²³ Oba spomenuté modely sa zakladajú na spolupráci všetkých profesií a inštitúcií zúčastnených na konaní v opatrovníckych veciach (sudcov, advokátov, kolízneho opatrovníka – orgán sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately, mediátorov, psychológov), za účelom čo najskôr účinne a odborne pomôcť rodičom, aby mohli prevziať svoju rodičovskú zodpovednosť a aby sa v záujme dieťaťa znovu naučili komunikovať o jeho budúcej výchove; primárnym cieľom je v opatrovníckych veciach dosiahnutie rodičovskej dohody.

SMYČKOVÁ, R. - ŠTEVČEK, M. - TOMAŠOVIČ, M. - KOTRECOVÁ, A. a kol.: *Civilný mimosporový poriadok. Komentár*. 1. vydanie. Bratislava : C.H.Beck, 2017, 1112 s.

SVOBODA, J. - FICOVÁ, S.: *Zákon o rodine. Komentár. Judikatúra, súvisiace predpisy a vzory rodinnoprávných podaní*. Bratislava : EUROUNION, spol. s r.o., 2005, 728 s.

ŠÍNOVÁ, R. - WESTPHALOVÁ, L. - KRÁLIČKOVÁ, Z. a kol.: *Rodičovská zodpovednosť*. Praha : Leges, 2016, 352 s.

ŠTEVČEK, M. - FICOVÁ, S. a kol.: *Občiansky súdny poriadok. I. diel. Komentár*. 2. vydanie. Praha : C.H.Beck, 2012, 223 s.

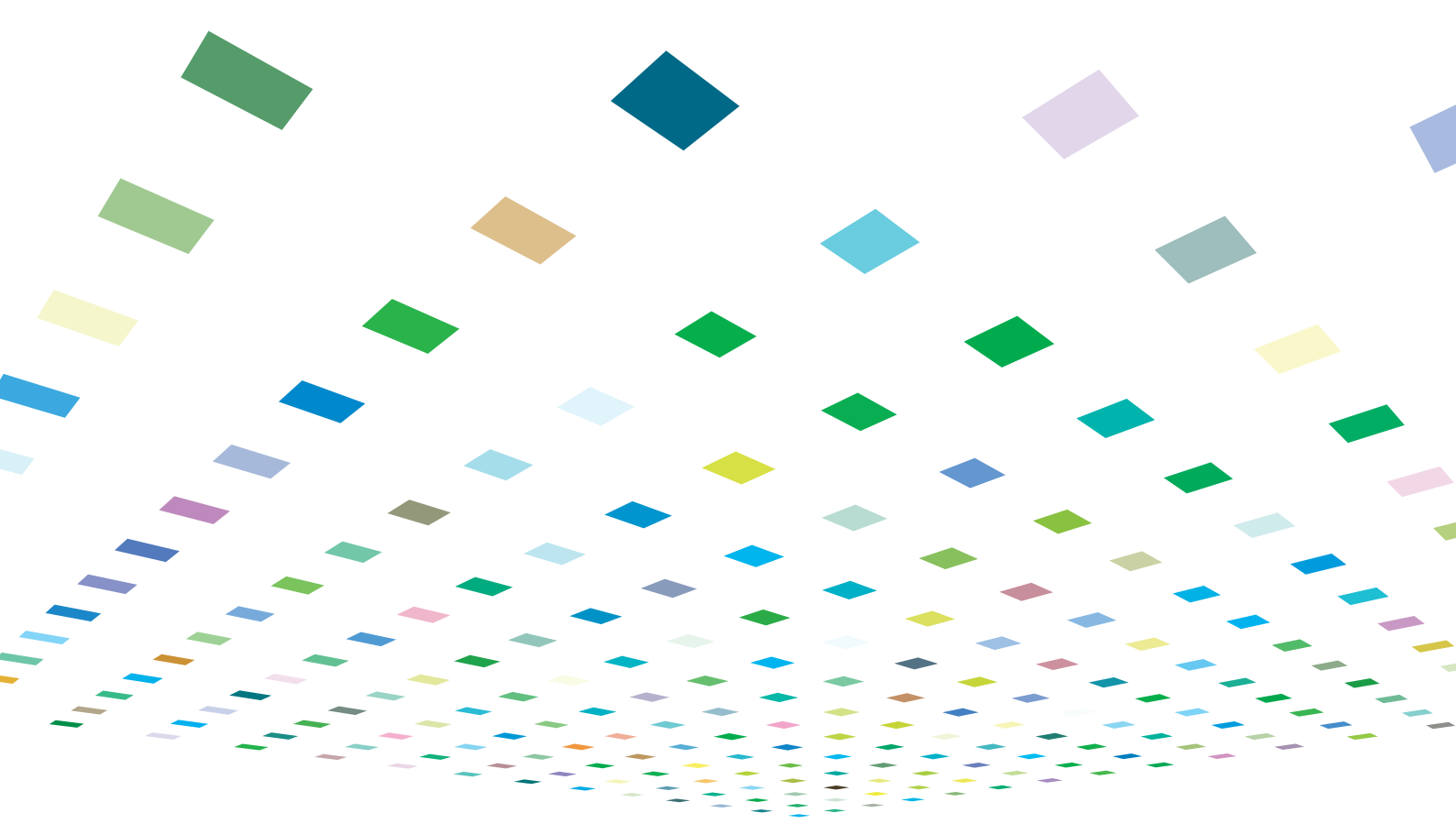
Kontakt: ivana.zmekova@gmail.com

VII. slovensko-české stretnutie doktorandov a postdoktorandov z odborov právnej histórie, romanistiky a príbuzných vedných odborov

*Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej dňa 18. septembra 2019
na pôde Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*

Editor:	Doc. JUDr. Ivana Šošková, PhD.
Vydavateľ:	Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.
Edícia:	Právnická fakulta UMB v Banskej Bystrici
Návrh obálky:	Mgr. art. Zuzana Ceglédová
Rok vydania:	2020
Vydanie:	prvé
Počet strán:	132

ISBN 978-80-557-1693-0

9 788055 716930

ISBN 978-80-557-1693-0